

Ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἄγιορείτης ὡς ἐρμηνευτὴς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου

ΧΡΗΣΤΟΥ Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Στὴν παρούσα μελέτη θὰ διαπραγματευθοῦμε τὸ θέμα, Ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἄγιορείτης ὡς ἐρμηνευτὴς τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Στὴν ἀρχὴ θὰ ἀναφεροῦμε στὴν προσωπικότητα τοῦ Ἁγίου, ἔπειτα θὰ ἀναζητήσουμε τὸ σκοπὸ γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Ὅσιος πραγματοποίησε τὴ μετάφραση τῆς ἐρμηνείας τῶν ἰδ' ἐπιστολῶν τοῦ ἀποστόλου Παύλου, τὴν ὁποία ἔκανε ὁ Θεοφύλακτος Βουλγαρίας καὶ θὰ ἐπισημάνουμε τὶς ἀξιολογικὲς του κρίσεις. Στὴ συνέχεια θὰ διερευνήσουμε τὶς πηγὲς καὶ τὰ κίνητρα τοῦ Ἄγιορείτη ἀσκητῆ γιὰ τὴ μετάφραση - ἐρμηνεία τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου καὶ θὰ ὀλοκληρώσουμε τὴν ἔρευνά μας μὲ τὴν ἐπισήμανση τῶν ἐρμηνευτικῶν προϋποθέσεων καὶ τῶν μεταφραστικῶν παρεμβάσεων τοῦ μεγάλου Πατέρα τῆς Τουρκοκρατίας.

1. Ἡ προσωπικότητα τοῦ ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἄγιορείτου

1.1. Στὴ Νάξο καὶ τὴ Σμύρνη

Ὁ ἅγιος Νικόδημος, κατὰ κόσμον Νικόλαος Καλιβούρτσης, γεννήθηκε στὴ Νάξο τὸ 1749 καὶ ἐκοιμήθη στὸ Ἅγιον Ὄρος τὸ 1809¹. Οἱ εὐσεβεῖς γονεῖς του, Ἀντώνιος καὶ Ἀναστασία, εἶχαν ἓναν ἀκόμη μικρότερο γιό, τὸν Πιέρο. Ἡ μητέρα του ἀργότερα ἔλαβε τὸ ἀγγελικὸ σχῆμα καὶ ὀνομάσθηκε Ἀγάθη. Σὲ ἡλι-

---

1. Περισσότερα στοιχεῖα γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἄγιορείτη βλ. ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΠΙΛΛΗ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, Ὁ πρωτότυπος βίος τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἄγιορείτου, Ἅγιον Ὄρος - Ἀθήνα 2007, ὅπου περιέχονται καὶ τὰ κείμενα τῶν πρώτων βιογράφων τοῦ Ὁσίου, δηλ. τοῦ Εὐθυμίου ἱερομονάχου «Σταυρουδά», καὶ τοῦ μοναχοῦ Ὀνουφρίου Ἰβηρίτου. Πρβλ. τὸ ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρον ἔργο τοῦ λογιῶν ΜΟΝΑΧΟΥ ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΑΤΟΥ, Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἄγιορείτης. Ὁ βίος καὶ τὰ ἔργα του 1749-1809, Ἀθήνα 2001, τοῦ ΠΡΩΤ. ΚΑΡΑΪΣΑΡΙΑ Η ΚΩΝ., Ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἄγιορείτης καὶ τὸ λειτουργικὸ του ἔργο, Ἀθήνα 1998, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία, ΑΡΧΙΜ. ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΥ ΝΙΚΟΔ., Ἅγιος Νικόδημος Ἄγιορείτης, Ἀθήνα 1976.

κία δώδεκα ἐτῶν εἰσάγεται στή σχολή τῆς Νάξου², ἀφοῦ προηγήθηκε μία μικρὴ προπαίδεια ἀπὸ τὸν ἱερέα τῆς ἐνορίας του. Δάσκαλος τοῦ Νικολάου ὑπῆρξε ὁ σοφὸς ἀρχιμανδρίτης Χρῦσανθος³ Ἐσωχωρίτης ὁ Αἰτωλός, ἀδελφός του ἱερομάρτυρα Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ. Ἡ σχολή τῆς Νάξου ἰδρύθηκε μετὰ τὴ φροντίδα τῶν λογίων ἀρχιερέων Ἀθανασίου, Ἰωάσαφ κ.ἄ. καὶ ἀπὸ τὸ 1770 ἀνακαινίσθηκε. Τὸ 1781 ἐγκαταστάθηκε στὴ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὅπου λειτούργησε ὡς τὸ 1821⁴.

Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐκπαίδευσής του ὁ Νικόλαος ξεχώρισε γιὰ τὴν ὀξύνοια, τὴ φιλομάθεια καὶ τὴν τεράστια μνήμη του⁵. Αὐτὰ τὰ προσόντα τὸν βοήθησαν νὰ διακριθεῖ μετὰ ἀποτελέσματα ὁ Ἐπίσκοπος τῆς Νάξου νὰ τὸν ἀναλάβει ὑπὸ τὴν

2. Γιὰ τὴ Νάξο καὶ τὸν Ἅγιο Νικόδημο βλ. ΣΦΥΡΟΕΡΑ ΒΑΣ. ΒΛ., «Ἡ Νάξος στὰ χρόνια τοῦ Νικοδήμου», στὴν *Ἐπετηρίδα Ἐταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν* 19 (2004-2005), 336-344, *Πρακτικὰ Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου*: «Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης ὁ Νάξιος 250 χρόνια ἀπὸ τὴν γέννησίν του», Ἀθήνα 2005. Πρβλ. ΑΡΧΙΜ. ΜΟΣΤΡΑΤΟΥ ΑΛΕΞ., «Παραλειπόμενα καὶ σωζόμενα στὴ Νάξο τοῦ Ἁγίου καὶ περὶ τοῦ Ἁγίου», στὸ *Πρακτικὰ Α' Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου*, «Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης: Ἡ ζωὴ καὶ ἡ διδασκαλία του», τόμ. Β', Ἐκδοση Ἱεροῦ Κοινοβίου Ὁσίου Νικοδήμου, Γουμένισσα 2006, σελ. 135-146. Γιὰ τὴν πατρίδα τοῦ Ἁγίου, τὴ Νάξο καὶ τοὺς γονεῖς του, ἀναφέρει ὁ βιογράφος του Εὐθύμιος ἱερομόναχος: «Εἰς αὐτὴν δὴ ταύτην (τὴν Νάξον) ἐγεννήθη οὗτος ὁ ἀειθαλὴς βλαστός τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας κατὰ τὸ ἀψυθ' (1749) ἔτος τὸ κοσμοσωτήριον ἀπὸ γονεῖς εὐσεβεῖς καὶ φιλοθέους, Ἐντόνιον καὶ Ἀναστασίαν, καὶ διὰ τοῦ Ἀγγελικοῦ Σχήματος Ἀγάθην μετονομασθεῖσαν. Ὄνομάζετο δὲ καὶ αὐτὸς Νικόλαος ἀπὸ τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος», ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΠΙΛΛΑΗ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, ὅπ.π., σελ. 5.

3. Εἰδικὰ γιὰ τὸν Ἅγιο Νικόδημο καὶ τὸν δάσκαλό του Χρῦσανθο τὸν Αἰτωλὸ βλ. ΤΟΥΜΠΑΚΑΡΗ Ι.Κ., «Ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης καὶ ὁ Χρῦσανθος ὁ Αἰτωλός», *ΕΕΚΜ* 16 (1996-2000) 218-238, *Πρακτικὰ Συμποσίου «Νικοδήμου Ἀγιορείτου τοῦ Ναξίου πνευματικὴ μαρτυρία»*, Νάξος 8-11 Ἰουλίου 1993, Ἀθήνα 2000. Σημειώνει ὁ βιογράφος του Εὐθύμιος γιὰ τὴν μόρφωσή του στὴ Νάξο: «Μικρὸς δὲ ὄντας ἔμαθεν εἰς τὴν πατρίδα του, ἢ ὅποια καλεῖται χώρα, ἀπὸ ἑναν ἱερέα τῆς γειτονίας αὐτοῦ τὰ κοινὰ γράμματα, ὅστις καὶ τὸν ἐσυλλειτουργοῦσε μὲν τὰς καθημερινὰς. Μετὰ ταῦτα ἄρχισεν τὰ γραμματικὰ εἰς τὸν πάπα-Χρῦσανθον, τὸν ἀδελφόν του νεωστὶ μαρτυρήσαντος ἱερομάρτυρος Κοσμᾶ, ὄντα καὶ αὐτὸν εἰς τὴν Νάξον», ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΠΙΛΛΑΗ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, ὅπ.π., σελ. 5.

4. Γιὰ τὸ σχολεῖο τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου στὴ Νάξο βλ. ΖΕΡΑΝΤΟΥ ΠΕΡ., «Περὶ τῆς ἐν τῇ νήσῳ Νάξῳ Ἑλληνικῆς Σχολῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου», *Παρονασός* 10 (1886), 18-31. 76-86.

5. Γιὰ τὴν ἀξιοθαύμαστη μνήμη τοῦ Νικοδήμου καὶ τὴν ἀπὸ στήθους ἀπαγγελία τῶν ἀναγνωσμάτων καὶ πλείστων πατερικῶν κειμένων βλ. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΠΑΤΡῶΝ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΒΑΛΗΝΔΡΑ, «Ἡ ἀπέραντος μνήμη τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ναξίου», *ΕΕΚΜ* 19 (2004-2005), 77-84. Ὁ βιογράφος του Ὀνούφριος Ἰβηρίτης τονίζει μετὰ ἰδιαίτερη ἔμφαση τὴ μνημονικὴ ἰκανότητα τοῦ Νικοδήμου. Βλ. Ὁσίου πατρὸς Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου, *Ἐρμηνεία εἰς τὰς ἰδ' ἐπιστολάς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, τόμ. Α', Ἐκδόσεις «Ὁρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 1999, σελ. 25.

προστασία του και να τον στείλει σε ηλικία 16 χρονών για ανώτερες σπουδές στην περίφημη Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης⁶, στο γνωστό για την αρετή και τη σοφία του διδάσκαλο Ίερόθεο Δενδρινό. Στη σχολή φοίτησε για τέσσερα χρόνια, «τέσσαρας χρόνους μόνον ἐστάθη εἰς τὸ σχολεῖον»⁷, ἔχοντας συσπουδαστὲς τοὺς μετέπειτα Πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως, Νεόφυτο τὸν Ζ΄ και Γρηγόριο τὸν Ε΄. Ὁ δάσκαλός του Ίερόθεος στήν Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης τοῦ δημιούργησε τὶς προϋποθέσεις, ὥστε νὰ δεῖ ὁ Νικόλαος τὸν εὐρωπαϊκὸ και νεοελληνικὸ Διαφωτισμὸ μὲ ὀρθόδοξο ἁγιοπατερικὸ βλέμμα και νὰ διαμορφώσει μία ἄλλη μορφή φιλοκαλικῆς ἀναγέννησης⁸.

Ἡ κρίση ἐνὸς συμμαθητῆ τοῦ Νικολάου ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὴν προσωπικότητά του. Χαρακτηρίζει τὸν Νικόλαο «ἐξαισίον θαῦμα τῆς ἐποχῆς» και ὅτι «ἐγνώριζε ἀπ' ἔξω ὅσα ἐδιάβαζεν, ὄχι μόνον τὰς φιλοσοφικὰς, οἰκονομικὰς, ἰατρικὰς, ἀστρονομικὰς και στρατιωτικὰς εἰσέτι πραγματείας, ἀλλὰ και ὅλους τοὺς ποιητὰς, ἱστορικοὺς, παλαιοὺς και νέους, Ἑλληνας και Λατίνους, καθὼς ἐπίσης και ὅλα τὰ συγγράμματα τῶν Ἁγίων Πατέρων. Τῷ ἤρκει νὰ διαβάσῃ μόνον μίαν φορὰν οἰονδήποτε βιβλίον και εἰς ὅλην του τὴν ζωὴν νὰ τὸ ἐνθυμῆται»⁹. Μετὰ ἀπὸ μία τετραετὴ φοίτηση στήν περίφημη Σχολή της Σμύρνης, ὁ Νικόλαος, πέρα ἀπὸ τὴν ἐγκύκλια παιδεία, ἄρχισε τὴ θεολογική του κατάρτιση, συνέχισε τὴ σπάνια ἀρχαιομάθειά του¹⁰, και συμπλήρωσε τὴ σπουδὴ

6. Γιὰ τὴ Σχολή της Σμύρνης βλ. ΠΑΡΑΝΙΚΑ ΜΑΤ., *Ἱστορία τῆς Ευαγγελικῆς Σχολῆς ἐκ τῶν πηγῶν συνταχθεῖσα*, ἐν Ἀθήναις 1885. Αναφέρει ὁ βιογράφος του Εὐθύμιος γιὰ τὸ ταξίδι τοῦ Νικοδήμου στὴ Σμύρνη: «Και ὅταν ἔφθασεν ὁ Νικόλαος τὸν 16ον χρόνον τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ἐφέρθη ἀπὸ τὸν πατέρα του εἰς τὴν Σμύρνην, και τὸν ἐπῆγεν εἰς τὸν δάσκαλον τῆς Σμύρνης, τὸν κυρ-Ίερόθεον, ὁ ὁποῖος τὸν ἔβαλεν εἰς τὸ κοινόβιον τοῦ σχολείου», ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΠΙΛΛΑΗ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, ὄπ.π., σελ. 5-6.

7. ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΠΙΛΛΑΗ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, *Ὁ πρωτότυπος βίος τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου*, σελ. 6.

8. Γιὰ τὸν Διαφωτισμὸ και τὴ διαφοροποίησιν τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου βλ. ΔΗΜΑΡΑ Κ., *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς*, Ἀθήναι 1980. ΚΟΝΔΥΛΗ Π., *Ὁ Εὐρωπαϊκὸς Διαφωτισμὸς*, Ἀθήναι 1987. ΑΡΧΙΜ. (νῦν Μητρ. Μαυροβουνίου) ΡΑΝΤΟΒΙΤΣ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΥ, *Ἡ φιλοκαλικὴ ἀναγέννησιν τοῦ ΧVΙΙΙ και ΧΙΧ αἰ. και οἱ πνευματικοὶ καρποὶ τῆς*, Ἀθήναι 1984, σελ. 29 ἔξ. Ἰδιαίτερα βλ. τὴν ἐνδιαφέρουσα εἰσήγησιν τοῦ ΑΣΤ. ΑΡΓΥΡΙΟΥ, «Ἀδαμάντιος Κοραῖς και Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης: Δύο διαφορετικοὶ δρόμοι, ἕνας κοινὸς σκοπὸς», σὺν *Πρακτικὰ Α΄ Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου*, «Ἁγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης: Ἡ ζωὴ και ἡ διδασκαλία του», τόμ. Α΄, ἔκδοσιν Ἱεροῦ Κοινοβίου Ὁσίου Νικοδήμου, Γουμένισσα 2006, σελ. 189-206.

9. Βλ. ΜΟΝΑΧΟΥ ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΑΤΟΥ, *Ἁγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης*, σελ. 30-31.

10. Ἡ Ἀλεξάνδρα Σακελλαρίδου-Σωτηροῦδη, σὺν τὴν εἰσήγησίν της «Ἡ ἀρχαιογνωσία τοῦ

της Λατινικής, Ίταλικής και Γαλλικής γλώσσας¹¹, πού είχε ήδη ξεκινήσει από τη Νάξο.

Ὁ Νικόλαος εἶχε μία σπάνια ἱκανότητα· ὅταν μιλοῦσε, ὁ νοῦς κατέβαζε τὰ ρητὰ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τὶς ἐρμηνεῖες τῶν ἁγίων Πατέρων, τοὺς θεῖους Κανόνες τῶν ἁγίων Ἀποστόλων καὶ τῶν ἱερῶν Συνόδων μὲ τόση ταχύτητα πού ἡ γλώσσα δὲν προλάβαινε νὰ τὰ παρουσιάσει. Ἄν προσθέσουμε καὶ τὶς γνώσεις πού εἶχε γιὰ τὶς ἐκδόσεις καὶ τὴν ἱκανότητά του νὰ θυμᾶται τὸ περιεχόμενο τῶν σελίδων τῶν χειρογράφων, ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ποιὲς δυνατότητες εἶχε ὁ νέος σπουδαστὴς τῆς Σμύρνης¹². Γι' αὐτὸ ὁ δάσκαλός του Ἱερόθεος Δενδρινὸς γνωρίζοντας τὸ ἦθος καὶ τὴν ἀρετὴ τοῦ νέου σπουδαστῆ, τὴ σπάνια θεολογικὴ καὶ θύραθεν παιδεία του, τοῦ ἔγραφε ἀργότερα: «Ἔλα, υἱέ μου, κἂν τώρα εἰς τὸ γῆρας μου νὰ σὲ ἀφήσω μετὰ θάνατον εἰς τὸ σχολεῖον διδάσκαλον, ὅτι δὲν ἔχω ἄλλον ὡσὰν ἐσένα ὁμοιον εἰς τὴν προκοπὴν»¹³.

Ἁγίου Νικοδήμου στὸ Συμβουλευτικὸν Ἐγχειρίδιον», Πρακτικὰ Α' Ἐπισημονικοῦ Συνεδρίου, «Ἁγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης: Ἡ ζωὴ καὶ ἡ διδασκαλία του», τόμ. Α', σελ. 273 ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ: «Τὸ ἔργο (Συμβουλευτικὸν Ἐγχειρίδιον) εἶναι γεμάτο ἀπὸ ἀναφορὲς, παραθέματα καὶ ὑπαινιγμοὺς σὲ κείμενα ἀρχαίων ἐλλήνων ἀλλὰ καὶ λατίνων συγγραφέων, ὅλα αὐτὰ παρατίθενται ἀπὸ μνήμης. Ὁ συγγραφέας διέθετε ἓνα εὐρύτατο φάσμα φιλολογικῶν γνώσεων πού θὰ τὶς ζήλευαν οἱ σημερινοὶ φιλόλογοι... ὁ συγγραφέας εἶχε διαβάσει ἓνα σημαντικό ἀριθμὸ ἀρχαίων ἐλληνικῶν καὶ λατινικῶν κειμένων, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ διαθέτει ἓνα εὐρὸν φάσμα γνώσεων, πού τὶς χρησιμοποιοῦσε μὲ ἀνεση καὶ σιγουριά. Ὁ Ὀμηρος, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Ἡσίοδος, ὁ Ἱπποκράτης, ὁ Ξενοφώντας, ὁ Πλούταρχος, ὁ Αἰλιανός, ὁ Ἀθίναιος, ὁ Πανσανίας, ἀλλὰ καὶ ὁ Κικέρωνας, ὁ Βιργίλιος, ὁ Σενέκας, ὁ Πλίνιος ὁ πρεσβύτερος εἶναι οἱ συγγραφεῖς, στὰ ἔργα τῶν ὁποίων παραπέμπει συχνότερα ὁ ὁσῖος Νικόδημος. Ἰδιαιτέρως προσφιλεῖς του ἦταν ἐπίσης οἱ παροιμίαι καθὼς καὶ οἱ γνώμες (γνωμικά). Πιθανότατα ὁ ἅγιος Νικόδημος γνώριζε τὸ ἀνθολόγιον τοῦ Στοβαίου, ἀφοῦ τὶς περισσότερες γνώμες πού ἀναφέρει τὶς βρῖσκουμε ἐκεῖ».

11. Γιὰ τὸ θέμα τῆς γλωσσομάθειας τοῦ Νικοδήμου βλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ ΕΜΜ. Ν., «Τὸ ζήτημα τῆς γλωσσομάθειας τοῦ Νικοδήμου Ἁγιορείτη», Ὁ Ἑρανιστῆς 23 (2001), 174-176.

12. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὴ στὴν προκειμένη περίπτωση ἡ περιγραφή τοῦ βιογράφου τοῦ Ὁσίου Ἱερομονάχου Εὐθυμίου: «Ὅ,τι βιβλίον ἀνέγνωθε κάθε ἐπιστήμης ἢ λόγου ἤκουεν ἄξιον μαθήσεως, τὸν ἐσφράγιζεν εἰς τὸ κρανίον του: τὸ ὅποιον ἀληθινὰ ἦτον ὡσὰν ἓνα θησαυροφυλάκιον, καὶ εἰς καιρὸν τὸν ἀρμόζοντα τὸν ἐβλέπαμεν ὅπου τὰ ἐξεκένωνε... Καὶ ἔτρεχαν ἀπὸ τὴν γλῶσσαν του, καθὼς βλέπεις ἓνα μελισσοκόφινον, γεμάτον εἰς καιρὸν ὅπου εὐρίσκει τὴν νομὴν του, ὅπου τρέχει ἀδιάκοπα. Ἐτὶ καὶ αὐτὸς ὁ μακαρίτης, ὅταν ὠμιλοῦσε, ἤφερονε ταῖς μαρτυρίας μὲ τοιοῦτον τρόπον, ὅπου σχεδὸν δὲν ἐπρόφθανεν ἡ γλῶσσα νὰ εἰπῇ ὅσα ὁ νοῦς ἐκατέβαζεν, τὰ ρητὰ τῆς θείας Γραφῆς, τῶν Ἁγίων τὰς ἐξηγήσεις τε καὶ νοήματα, τοὺς θεῖους Κανόνες τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, Συνόδων τε καὶ Πατέρων, μὲ τὰς ἐκδόσεις τῆς τυπογραφίας καὶ μὲ τὰς σελίδας, τὰ δὲ χειρόγραφα τὸ καθένα πού τὸ ἀπάντησε», ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΠΙΛΛΑΗ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, ὄπ.π., σελ. 6.

13. Βλ. ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΠΙΛΛΑΗ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, ὄπ.π., σελ. 7.

Φαίνεται πώς από την περίοδο της φοιτήσεώς του στη σχολή της Σμύρνης ο Νικόλαος διακρίθηκε ως δάσκαλος και παιδαγωγός, πού βοηθοῦσε ουσιαστικά καὶ συστηματικά πρώτα τούς συμμαθητές του καὶ κατόπιν τούς μαθητές ἐκτός τῆς σχολῆς. Ἡ φήμη τοῦ νεαροῦ Νικολάου διαδόθηκε στη Σμύρνη, με ἀποτέλεσμα νὰ παραδίδει μαθήματα σὲ παιδιά διαφόρων ἀρχοντικῶν οἰκογενειῶν τῆς πόλης¹⁴. Ὁ Νικόλαος ἀναγκάστηκε νὰ ἐπιστρέψει τὸ 1770 στὴν πατρίδα του τὴ Νάξο, γιατί ὁ Ρωσικὸς στόλος κατέπλευσε στὰ Δωδεκάνησα καὶ κατέκαυσε τὸν Τουρκικὸ. Οἱ Τοῦρκοι γιὰ ἀντίποινα ξεσήκωσαν διωγμὸ ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν τῆς Σμύρνης, κατέσφαξαν πολλοὺς πιστοὺς, ὅποτε ὁ Νικόλαος ἀναγκάστηκε νὰ γυρίσει στὴ Νάξο¹⁵. Ἐκεῖ προσλαμβάνεται ἀπὸ τὸν προστάτη του Μητροπολίτη Ἄνθιμο Βαρδῆ ὡς γραμματέας τῆς Μητροπόλεως Παροναξίας: «*Τότες ὁ Νικόλαος ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Σμύρνην καὶ ἐπῆγεν εἰς τὴν πατρίδα του καὶ ἐκεῖ τὸν ἐπῆρεν ὁ Παροναξίας συνδοιαν του*»¹⁶. Τότε (1770-1773) γνωρίστηκε με τούς διωκόμενους Κολλυβάδες Ἄγιορειτες ἱερομονάχους Γρηγόριο, Νήφωνα καὶ Ἀρσένιο, «*ἄνδρας τῆ ἀληθεία τούς πολλοὺς ὑπερέχοντας τῆ ἀρετῆ καὶ τῆ σεμνότητι, ἀπὸ τούς ὁποίους εἰλκυσθῆ εἰς τὴν μοναχικὴν πολιτείαν καὶ ἐδιδάχθη ἀπ' αὐτούς τὴν νοερὰν προσευχὴν*»¹⁷. Ἀργότερα, ὁ Νι-

14. Βλ. ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΠΙΛΛΑΗ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, ὅπ.π., σελ. 7.

15. Βλ. τὴ σχετικὴ περιγραφή τοῦ βιογράφου τοῦ Εὐθυμίου, στὸ ἔργο τοῦ ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΠΙΛΛΑΗ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, ὅπ.π., σελ. 8.

16. Βλ. ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΠΙΛΛΑΗ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, ὅπ.π., σελ. 8.

17. Βλ. ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΠΙΛΛΑΗ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, ὅπ.π., σελ. 8-9. Περισσότερα γιὰ τούς Κολλυβάδες στὴ Νάξο καὶ τὸ κίνημα τῶν Κολλυβάδων βλ. ΤΟΥΜΠΑΚΑΡΗ ΙΩ. Κ., «Οἱ Κολλυβάδες στὴ Νάξο καὶ κτίσματα πού συνδέονται με τὴν παρουσία τους στὸ νησί», *ΕΕΚΜ* 19 (2004-2005), 85-118. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ ΤΑΣ. ΑΘ., «Νικόδημος Ἄγιορείτης ὁ Νάξιος καὶ τὸ κίνημα τῶν Κολλυβάδων», *ΕΕΚΜ* 16 (1996-2000), 46-77. ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΩΨΣΕΩΣ ΑΓΟΡΕΪΤΟΥ, «Ὁ Ὁσίου Νικόδημος ὁ Ἄγιορείτης καὶ τὸ κολλυβαδικὸ κίνημα», στὰ *Πρακτικὰ Α' Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου, «Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἄγιορείτης: Ἡ ζωὴ καὶ ἡ διδασκαλία του*», τόμ. Α', σελ. 121-132. ΠΑΠΟΥΛΙΔΗ ΚΩΝ., *Τὸ κίνημα τῶν Κολλυβάδων*, ἐν Ἀθήναις 1991. ΤΖΩΓΑ ΧΑΡ., *Ἡ περὶ μνημοσύνων ἔρις ἐν Ἄγιῳ Ὁρει κατὰ τὸν ΙΗ αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη 1969. ΑΚΡΙΒΟΠΟΥΛΟΥ ΚΩΝ., *Τὸ κολλυβαδικὸ κίνημα-Ἡ τελευταία Φιλοκαλικὴ ἀναγέννηση*, ἐκδόσεις «Τέριος», Κατερίνη 2001. ΑΡΧΙΜ. ΣΚΡΕΤ-ΤΑ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, *Ἡ θεία εὐχαριστία καὶ τὰ προνόμια τῆς Κυριακῆς κατὰ τὴ διδασκαλία τῶν Κολλυβάδων*, ἐκδόσεις «Π. Πουρναρά», Θεσσαλονίκη 2004. Οἱ ὄροι «Κολλυβάδες» καὶ «Ἀντικολλυβάδες» χρησιμοποιήθηκαν ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα, ὅταν δημιουργήθηκε τὸ θέμα τῆς τελέσεως τῶν μνημοσύνων τὴν Κυριακὴ ἢ τὸ Σάββατο. «Κολλυβάδες» ὀνομάστηκαν εἰρωνικά οἱ ὅπαδοι τοῦ κινήματος ἐναντίον τῆς τελέσεως τοῦ μνημοσύνου τὴν Κυριακὴ, με συσχετισμὸ τῶν χρησιμοποιουμένων στὰ μνημόσυνα κολλύβων. «Ἀντικολλυβάδες» ἦσαν οἱ ἀντίπαλοι τῶν πρώτων. Στὸ ζήτημα αὐτὸ τρεῖς μεγάλες ἐκκλησιαστικὲς προσωπικότητες ἔπαιξαν σημαντικὸ ρόλο:

κόλαος επισκέφθηκε στην Ύδρα τὸν Μακάριο Κορίνθου καὶ τὸν ἀσκητὴ Γέρο-
να Σίλβεστρο τὸν Καισαρέα¹⁸. Οἱ συναντήσεις αὐτὲς μὲ τοὺς Ἄγιορείτες πατέ-
ρες στὴ Νάξο καὶ τὶς δύο μεγάλες ἀσκητικὲς προσωπικότητες στὴν Ύδρα
(1773-1775) καθόρισαν τὶς παραπέρα ἀποφάσεις καὶ ἐξελίξεις τῆς ζωῆς τοῦ νε-
αροῦ Νικολάου.

1.2. Ἄγιορείτης μοναχός

Τὸ 1775 σὲ ἡλικία 26 ἐτῶν ὁ Νικόλαος μὲ θαυμαστὸ τρόπο βρίσκεται ἀπὸ
τὴ Νάξο στὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ κείρεται μοναχός στὴ Μονὴ Διονυσίου¹⁹ μὲ τὸ
ὄνομα Νικόδημος. Τὸ 1777²⁰ συναντιέται στὶς Καρυές μὲ τὸν γνωστὸ του Μα-

---

ὁ Νικόδημος ὁ Ἄγιορείτης, ὁ Μακάριος πρῶτον Κορίνθου καὶ ὁ Ἀθανάσιος Πάριος. Θετικὴ
στάση ὑπὲρ τῶν Κολλυβάδων τήρησε καὶ ὁ Γ. ΒΕΡΙΤΗΣ, «Τὸ ἀνθρωπομορφικὸ κίνημα τῶν Κολ-
λυβάδων καὶ οἱ δύο Ἀλέξανδροι τῆς Σκιάθου», *Ἀκτίνες* 36 (1943), 99-110.

18. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ σχετικὴ περιγραφή τοῦ βιογράφου τοῦ Ὁσίου, ἱερομονάχου
Εὐθύμιου: «Ἀπ' αὐτοῦ, (τὴν Νάξο) δὲν ἤξεύρω πότε ἐπήγεν εἰς τὴν Ύδραν. Ἐκεῖ ἤϊρε τὸν
ἅγιον Κορίνθου κύριον Μακάριον, μὲ κάθε ἀρετὴν καὶ ἀγιοσύνην λάμποντα. Ἡῦρε καὶ τὸν Γε-
ρο-Σίλβεστρον, τὸν ὑψίνουν καὶ πλατύνουν, τὸν Καισαρέα, τῷ μέλι τῆς ἡσυχίας καὶ θεωρίας τρε-
φόμενον, ἔξω ἀπὸ τὴν Ύδραν, εἰς ἕνα στενότατον οἰκίσκον κεκλεισμένον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον μά-
λιστα ἐκαρπώθη ὅλας τὰς ἀρετὰς τοῦ μονήρους βίου», Βλ. Μοναχοῦ Νικοδήμου Μπιλάλη,
ὄπ.π., σελ. 9.

19. Ὁ βιογράφος τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου, ἱερομόναχος Εὐθύμιος, περιγράφει μὲ γλαφυρὸ
τρόπο τόσο τὴν ἀναχώρησιν τοῦ καϊκιῦ καὶ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ Ὁσίου στὴ Νάξο ὅσο καὶ τὸν
θαυμαστὸ τρόπο μεταφορᾶς του στὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ στὴ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Διονυσίου: «Ὁμως,
δὲν ἤξεύρω», ἀναφέρει ὁ Εὐθύμιος, «ἢ ἀστόχησαν ἢ ἐστοχάσθησαν ὅτι δὲν ἔχει τὸν ναῦλον του,
ὅταν ἐκίνησαν, δὲν τὸν εἶπαν, καὶ αὐτός, καθὼς εἶδεν τὸ καῖκι ὁποῦ ἔφυγεν, εὐθὺς βάνει φωναῖς
καὶ κλαύματα καὶ ἐμβαίνει μέσα εἰς τὴν θάλασσαν περιπατώντας διὰ τὰ τοὺς φθάση. Οἱ δὲ
ναῦται βλέποντας ὁποῦ δὲν ἐγύριζεν ὀπίσω φοβηθέντες τὸν Θεὸν ἐγύρισαν καὶ τὸν ἐπῆραν. Καὶ
μὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἐκατεωδῶθη εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ἁγίου Διονυσι-
ου». Βλ. ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΠΙΛΑΛΗ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, ὄπ.π., σελ. 9. Περισσότερα γιὰ τὴν παραμονὴ τοῦ
Ἁγίου στὴ Μονὴ Διονυσίου βλ. ΜΟΝΑΧΟΥ ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΑΤΟΥ, Ἅγιος Νικόδημος ὁ
Ἄγιορείτης, σελ. 78-91.

20. Πρόκειται γιὰ σημαντικὸ σταθμὸ τῆς ζωῆς τοῦ ἁγίου Νικοδήμου αὐτὴ ἡ συνάντησί του
μὲ τὸν Μακάριο Κορίνθου στὸ κελλί «Ἅγιος Ἀντώνιος» στὶς Καρυές, γιὰτὶ ἀπὸ ἐδῶ ξεκινᾷ ἡ
πλούσια συγγραφικὴ παραγωγή του. Οἱ πληροφορίες τῶν βιογράφων τοῦ Ἁγίου τόσο τοῦ
ΟΝΟΥΦΡΙΟΥ ΙΒΗΡΙΤΗ, «Βίος ἐν συνόψει τοῦ μακαρίτου καὶ αἰοδιμου διδασκάλου Νικοδήμου
Ἄγιορείτου», τόμ. Α', σελ. 23, ὅσο καὶ τοῦ ἱερομονάχου ΕΥΘΥΜΙΟΥ συμπίπτουν. Ἀναφέρει χα-
ρακτηριστικὰ ὁ δεύτερος: «Εἰς δὲ τοὺς 1777 ἦλθεν ὁ Ἅγιος Κορίνθου Μακάριος καὶ μετὰ τὴν
προσκύνησιν τῶν ἱερῶν Μοναστηρίων ἦλθεν εἰς ταῖς Καρυαῖς καὶ ἐφιλοξενήθη εἰς τὸν «Ἅγιον
Ἀντώνιον» ἀπὸ ἕνα συντοπίτην τοῦ Γερο-Δαβίδ. Καὶ ὄντας αὐτοῦ ἔκραξε καὶ τὸν Νικόδημον

κάριο Κορίνθου, ὁ ὁποῖος τοῦ ἀνέθεσε τὴν ἀναθεώρηση τῆς «Φιλοκαλίας»²¹ καὶ τοῦ «Εὐεργετινοῦ»²², καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ «Περὶ τῆς θείας καὶ ἱερᾶς συνεχοῦς Μεταλήψεως»²³, τὰ ὁποῖα ἐξέδωσε ὁ Μακάριος Κορίνθου στὴ Βενετία. Ὅταν ὀλοκλήρωσε τὸ ἔργο του ὁ Νικόδημος ἀναχώρησε ἀπὸ τὸ Κελλί «Ἅγιος Ἀντώνιος», ἀνατολικά τῶν Καρυῶν, γιὰ τὴ μονὴ τῆς μετανοίας του, τὴν Μονὴ Διονυσίου. Ἡ ἐπιθυμία τοῦ Ἁγιορείτη μοναχοῦ νὰ μεταβεῖ στὴ Ρουμανία γιὰ νὰ συναντήσῃ τὸν ὄσιο Παῖσιο Βελιτσκόφσκι²⁴ δὲν πραγματοποιήθηκε λόγῳ θαλασσοταραχῆς, ὅποτε ἐπέστρεψε καὶ πάλι στὸ Ἅγιον Ὄρος σὲ κελλία τῆς Καψάλας, ὑπὸ τὸν Γέροντα Ἀρσένιο, στὸ Κυριακὸ τῆς Σκήτης τοῦ Παντοκράτορος.

καὶ τὸν ἐπαρακάλεσαν νὰ θεωρήσῃ τὴν «Φιλοκαλίαν». Καὶ μὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἄρχισεν ὁ εὐλογημένος... ἄρχισε, λέγω, ἀπὸ τὴν «Φιλοκαλίαν». Καὶ αὐτοῦ βλέπομεν τὸ ὠραιότατον Προοίμιον, τοὺς ἐν συνόψει μελισταγεῖς βίους τῶν θεσπεσίων Πατέρων. Ὁμοίως ἐδιώρθωσε καὶ τὸν «Εὐεργετινόν» καὶ μὲ κάλλιστον Προοίμιον ἐκαλλώπισε. Ἐδιώρθωσε καὶ ἐπλάτυνε τὸ πάγχρυσον πονημάτιον, τὸ «Περὶ τῆς θείας καὶ ἱερᾶς συνεχοῦς Μεταλήψεως», τὰ ὁποῖα τὰ ἐπῆρεν ὁ ἅγιος Κορίνθου καὶ τὰ ἐπῆγεν εἰς τὴν Σμύρνην, γιὰ νὰ φροντίσῃ τὰ ἔξοδα τῆς τυπογραφίας», ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΠΙΛΛΑΗ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, ὅπ.π., σελ. 10-11.

21. Σχόλια γιὰ τὴν ἐκδοση τῶν ἔργων τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου βλ. τὴν πλήρη καὶ θαυμάσια μελέτη τοῦ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ΠΑΝ. Γ., «Βιβλιογραφικὴ ἐπιστοασία τῶν ἐκδόσεων Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου», *ΕΕΚΜ* 16 (1996-2000), 361-667. Εἰδικὰ γιὰ τὴ Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν Νηπιτικῶν ὡς αὐτοτελὲς ἔργο βλ. σελ. 476-479.

22. Γιὰ τὸν «Εὐεργετινόν», βλ. σχόλια τοῦ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ΠΑΝ. Γ., ὅπ.π., σελ. 479-481.

23. «Περὶ τῆς συνεχοῦς Μεταλήψεως», βλ. σχόλια τοῦ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ΠΑΝ. Γ., ὅπ.π., σελ. 481-487.

24. Κατὰ τὴν μαρτυρία τοῦ βιογράφου του Εὐθυμίου, ὁ ἅγιος Νικόδημος βρισκόμενος στὸν τόπο τῆς μετανοίας του, στὴν Ἱερὰ Μονὴ Διονυσίου, πληροφορήθηκε γιὰ τὸν Ρῶσο Κοινοβιάρχῃ Παῖσιο Βελιτσκόφσκι, ὁ ὁποῖος βρισκόταν στὴν Ρουμανία (Μπογδανίαν), εἶχε περισσότερους ἀπὸ χίλιους μοναχοὺς καὶ τοὺς δίδασκε τὴν νοερὰ προσευχή. Βλ. ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΠΙΛΛΑΗ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, ὅπ.π., σελ. 11. Κατὰ τὸν ΜΟΝΑΧΟ ΘΕΟΚΛΗΤΟ ΔΙΟΝΥΣΙΑΤΗ, Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης, σελ. 101, ὁ ξακουστός γιὰ τὴ σοφία καὶ ἀγιότητα τῆς ζωῆς του Κοινοβιάρχῃ Παῖσιος «ὑπῆρξεν πιθανόν φίλος τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου ὡς σύγχρονος αὐτοῦ καὶ ἐνασκούμενος ἐν τῇ γειτονευσίῃ πρὸς τὴν Καψάλαν Σκήτη τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ, περὶ οὗ κάμνει εὐφημον μνησίαν εἰς παραιθεμένην ἐπιστολήν τὴν εἰς τὴν Σλαωνικὴν μετάφρασιν ἣτις κατέστη ἀληθῶς πνευματικὸν ἐντρυφήμα καὶ πολύτιμον κτήμα τοῖς Ὁρθοδόξοις Σλαβικοῖς λαοῖς». Εἰδικὰ γιὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ Παΐσιου βλ. τὴν θαυμάσια μελέτη τοῦ ΤΑΧΙΑΟΥ ΑΝΤ.-ΑΙΜ., Ὁ Παῖσιος Βελιτσκόφσκι (1722-1794) καὶ ἡ ἀσκητοφιλογολογικὴ σχολή του, Θεσσαλονίκη 1964.

Στό κελλί τῆς Καψάλας ἀσχολήθηκε μὲ τὴ διόρθωση καὶ προετοιμασία τῆς ἔκδοσης τῆς «Ἀλφαβηταλφαβήτου»²⁵ ἢ «Παραδείσου» τοῦ ἁγίου Μελετίου τοῦ Ὁμολογητοῦ τὸ 1778-1779. Στὴ συνέχεια, τὸ 1779-1781, στὴν ἴδια περιοχὴ κατοίκησε μόνος του σὲ μία ἐρημικὴ καλύβη ἢ ὁποία ἐτιμᾶτο στὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας, ὅπου ἀσχολήθηκε μὲ τὴν καλλιγραφία, ὥστε νὰ καλύπτει καὶ τὰ ἔξοδά του. Κατόπιν, ἀποσύρεται στὴν «ἐρημον Καψάλα».

Ἀπὸ τὴν πορεία αὐτῆ τοῦ Νικοδήμου γίνεται σαφῆς ὁ συνδυασμὸς τῆς κοινοβιακῆς, τῆς ἀσκητικῆς, τῆς ἐρημικῆς καὶ γενικότερα τῆς νηπτικῆς παράδοσης τοῦ ὀρθόδοξου Μοναχισμοῦ, τὸν ὁποῖο ἀκολούθησε. Ὁ νεαρὸς μοναχὸς συνέχισε σὲ ἄλλο στάδιο τὸν ρόλο τοῦ ὑποτακτικοῦ στὸν Γέροντα Ἀρσένιο, στὴν Καλύβη «Ἅγιος Ἀθανάσιος» καὶ στὴ συνέχεια στὸ ἐρημονήσι Σκυροπούλα, ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Εὐβοία (1781-83). Ὁ Ἀρσένιος ἀποχωρεῖ ἀπὸ τὸ ξερονήσι καὶ παραμένει μόνος ἐρημίτης ὁ Νικόδημος²⁶, ὁ ὁποῖος κατόπιν παρακλήσεως τοῦ Μητροπολίτη Ἱεροθέου γράφει σχεδὸν ἀπὸ μνήμης τὸ σημαντικὸ ἔργο του «*Συμβουλευτικὸν Ἐγχειρίδιον*»²⁷. Συμπληρώνοντας ἕνα χρόνον στὴ Σκυροπούλα ὁ Νικόδημος ἐπέστρεψε καὶ πάλι στὸ Ἅγιον Ὄρος (1783), ὅπου ζήτησε ἀπὸ τὸν Κολλυβά Δαμασκηνό, γέροντα καὶ πνευματικὸ τοῦ ἱερομονάχου Εὐθυμίου, τοῦ βιογράφου του, νὰ τὸν κείρει μεγαλόσχημο μοναχό.

Ὁ Νικόδημος μετὰ ἀπὸ σύντομη διαμονὴ στὴν καλύβη τοῦ γέροντά του Δαμασκηνοῦ, ἀγόρασε νέον κελλί στὸ ὕψωμα τοῦ Κυριακοῦ Ναοῦ, τοῦ γνωστοῦ ἀσκητῆ Θεωνᾶ, στὴν κύρια Σκῆπη τοῦ Παντοκράτορα. Ἐκεῖ προσέλαβε ἕναν ὑποτακτικό, τὸν συμπατριώτη του Ἰωάννη, ὁ ὁποῖος μετωνομάσθη Ἱερόθεος, γιὰ ἕξι ἢ ἑπτὰ χρόνια: «*Αὐτοῦ δὲ ὄντας*», ἀναφέρει ὁ Εὐθύμιος, «*ἀπὸ τὰ μελισταγῆ λόγια τοῦ στόματός του ἐσυνάχθησαν πολλοὶ ἀδελφοὶ καὶ ἐκατοίκησαν εἰς τὰς καλύβας, ὅπου, εὐρίσκονται ἐκεῖ τριγύρω, διὰ νὰ τὸν βλέπουν καὶ νὰ φωτίζονται ἀπὸ τὰς πνευματικὰς του νοθεσίας*»²⁸.

25. Περισσότερα γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ Ἀλφαβήτου τοῦ Μελετίου τοῦ Ὁμολογητοῦ, βλ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ΠΑΝ. Γ., *Ἐπιστάσια ἐκδόσεων Νικοδήμου Ἀγιορείτου*, σελ. 596-598. Γιὰ τὸ περιεχόμενό του βλ. ΜΟΝΑΧΟΥ ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΑΤΟΥ, *Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης*, σελ. 116-120.

26. Ἀναλυτικὴ περιγραφὴ τῶν γεγονότων τῆς ζωῆς τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου στὴ Σκυροπούλα, βλ. ΜΟΝΑΧΟΥ ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΑΤΟΥ, *Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης*, σελ. 127-153.

27. Γιὰ τὴν πορεία τῆς ἐκδόσεως τοῦ «*Συμβουλευτικοῦ Ἐγχειριδίου τῶν πέντε αἰσθήσεων*», βλ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ΠΑΝ. Γ., *Βιβλιογραφικὴ ἐπιστάσια τῶν ἐκδόσεων τοῦ Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου*, σελ. 522-526.

28. Βλ. ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΠΙΛΛΗ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, *Ὁ πρωτότυπος βίος τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου*, σελ. 14.

Τὸ 1784 ὁ ἅγιος Μακάριος Κορίνθου ἐπισκέφθηκε καὶ πάλι τὸ Ἅγιον Ὅρος καὶ προέτρεψε τὸν Νικόδημο νὰ φροντίσει γιὰ τὴν παράφραση τῶν «Ἀπάντων τοῦ Ἁγίου Συμεῶν τοῦ Νέου Θεολόγου»²⁹. Ἀκολουθεῖ τὸ «Ἐξομολογητάριον»³⁰ καὶ τὸ «Θεοτοκάριον»³¹, «ὁ Ἀόρατος πόλεμος»³² καὶ τὰ «Γυμνά-

29. Οἱ βιογράφοι τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τόσο ὁ Εὐθύμιος ὅσο καὶ ὁ Ὀνούφριος ἀναφέρουν ὅτι ὁ Ὅσιος «ἐδιώρθωσε καὶ ἐκαλλώπισε τὸ βιβλίον τοῦ ἁγίου Συμεῶνος τοῦ Νέου Θεολόγου», ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΠΙΛΛΗ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, ὄπ.π., σελ. 14. Τὶς ἀναφορὲς γιὰ τὴν ἐκδοτικὴ πορεία τῶν *Ἐπιτομῶν τοῦ Συμεῶνος τοῦ Νέου Θεολόγου* βλ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ΠΑΝ. Γ., ὄπ.π., σελ. 487-489.

30. Πρόκειται γιὰ συλλογὴ τῶν 38 κανόνων τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Νηστευτοῦ καὶ τῶν 17 Ἐπιτομῶν του βλ. σχετικὰ ΜΟΝΑΧΟΥ ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΑΤΟΥ, Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, σελ. 181-186. Γιὰ τὴν ἐκδοτικὴ του πορεία βλ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ΠΑΝ. Γ., ὄπ.π., σελ. 489-497. Ὁ Γ. Α. ΤΖΑΝΝΕΤΗΣ, «Βασικὰ στοιχεῖα ἀνακριτικῆς στοῦ «Ἐξομολογητάριον» τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου», στὴν *ΕΕΚΜ* 19 (2004-2005), 134-138, ἀναφέρει «ὅτι στοῦ «Ἐξομολογητάριον» ὑπάρχουν χρήσιμες καὶ γλαφυρὲς συμβουλὲς τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου, πού ἀπευθύνονται πρὸς τὸν πνευματικὸ, ἀλλὰ *mutatis mutantis*, ἰσχύουν καὶ γιὰ τὸν σύγχρονο ἀνακριτῆ», σελ. 138. Πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση κινοῦνται ἐπίσης ὁ Χρ. ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ, *Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἡθους*, Ἀθήνα 1979 καὶ ὁ Χρ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους* 11 (1975), 132. Πειστικὴ ἀπάντηση περὶ τοῦ ἀντιθέτου δίνει ὁ Πρωτοπρεσβύτερος ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ Γ. Δ. «Τὸ «Ἐξομολογητάριον» τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου», *Πρακτικὰ Α΄ Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου, Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης: Ἡ ζωὴ καὶ ἡ διδασκαλία του*, τόμ. Β, σελ. 60-61: «Κάθε ἀναχρονιστικὴ ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση τοῦ «Ἐξομολογητάριον» καὶ τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου γενικότερα ἀδικεῖ καὶ τὸν Ἅγιο καὶ τὴ θεολογία μας. Ἐλέχθη ἤδη ὅτι ἡ γλώσσα τοῦ «Ἐξομολογητάριον» ἀπωθεῖ τὸν σημερινὸ πιστό, πολὺ δὲ περισσότερο τὸν κινούμενο στοῦ περιθώριου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ πράξεως. Ὁ Ἅγιος καὶ στοῦ ἔργου του αὐτὸ κινεῖται στοῦ σωτηριολογικοῦ πλαίσιο τῆς ἐκκλησιαστικῆς πραγματικότητος, στοῦ πνεύμα τῆς Φιλοκαλίας. Εἶναι ἀνεπίτρεπτη κάθε κατάτμηση τῆς προσωπικότητάς του, πού μένει πάντοτε ἀκέραιη, ἐνιαία καὶ ἀδιάτμητη, μὲ πιστότητα στὴ νηπτικὴ παράδοση τῆς Ὁρθοδοξίας (νοερὰ εὐχή)».

31. Τὸ «Θεοτοκάριον» περιέχει 62 ὑμολογικοὺς κανόνες πρὸς τὴν Ὑπεραγία Θεοτόκο, «Στέφανος τῆς Ἀειπαρθένου», πού μελουργήθηκαν ἀπὸ 22 ἱερούς μελωδοὺς καὶ συνάθροισε ὁ ἅγιος Νικόδημος ἀπὸ χειρόγραφα τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Τὴν ἐκδοτικὴ πορεία του βλ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ΠΑΝ. Γ., ὄπ.π., σελ. 497-500.

32. Ὁ Ἀόρατος Πόλεμος θεωρήθηκε μετάφραση στὰ ἑλληνικὰ τοῦ ἔργου τοῦ LORENZO SCUPOLI, *Combatimento Spirituale*, (1589), βλ. σχετικὰ ΠΑΠΟΥΛΙΑΔΗ Κ., «Ἡ συγγένεια τοῦ βιβλίου «Ἀόρατος Πόλεμος» τοῦ Νικοδήμου Ἀγιορείτου μὲ τὸ «Combatimento Spirituale» τοῦ Lorenzo Scupoli», *Μακεδονικά* 1 (1970), 23-33. Ὁ ΠΑΝ. Γ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, ὄπ.π., σελ. 502, υποστηρίζει πὸς τὴ λύση φαίνεται νὰ τὴν ἔδωσε ὁ ΕΜΜ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, *Ἀόρατος Πόλεμος* (1796), *Γυμνάσματα πνευματικὰ* (1800). Ἡ παρότητα τῶν «μεταφράσεων» τοῦ Νικοδήμου Ἀγιορείτη, Ὁ Ἐρασιστής 19 (1993), 127 ἔξ., ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει πὸς ὁ Ἅγιος Νικόδημος χρησιμοποίησε τὴ χειρόγραφη μετάφραση τοῦ Μανουὴλ Ρωμανίτη. Ὁ ΜΟΝΑΧΟΣ ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΑΤΗΣ, Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, ὄπ.π., σελ. 192-193 ὑποστηρίζει πὸς τὸ *Combatimento Spirituale* τὸ βρῆκε σὲ γαλλικὴ μετάφραση καὶ εἶναι ἔργο μυστικὸ καὶ ἀσκητικὸ. Σὲ κάποια ση-

σματα πνευματικά»³³, πού ἐκδίδονται τὸ 1796 στὴ Βενετία. Ἔπειτα τὰ «Ἄπαντα Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ»³⁴ καὶ τὸ «Πηδάλιον»³⁵.

μεῖα παρουσιάζει τὴ δυτικὴ ἄποψη τῆς ἔμφασης στὰ πάθη ἀντὶ τὴν Ἀνάσταση. Ὁ Ἅγιος Νικόδημος ζώντας τὸν μυστικὸ βίον τῶν Πατέρων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας προσάρμοσε τὸ νέο ἔργο στὸ πνεῦμα τῆς Ὁρθόδοξης πνευματικότητας. Πρὸβλ. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ Ν., Ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης ὡς διδάσκαλος τῆς πνευματικῆς ζωῆς, Θεσσαλονίκη 1967.

33. Ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ «Ἀοράτου Πολέμου» ἔτσι καὶ τὰ *Γυμνάσματα πνευματικά*, ὑποστηρίζει ὁ μοναχὸς ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΑΤΗΣ, Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης, σελ. 197, θεωρήθηκαν ἀπὸ τὸν V. GRUMEL καὶ L. PETIT ὅτι εἶχαν ἐπίδραση τοῦ ἔργου τοῦ Ἰγνατίου Λογίολα, *Exercices Spirituels*. Πρὸβλ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ ΕΜΜ. Ν., «Ὁ Δ. Σολωμὸς ἀναγνώστης τῶν «Γυμνασμάτων πνευματικῶν»; Μία ὑπόθεση ἐργασίας», στὸ *ΕΕΚΜ* 19 (2004-2005), 120-133.

34. Κατὰ τὸν βιογράφο τοῦ ἁγίου Νικοδήμου, ἱερομόναχο Εὐθύμιο, ὁ Ἀθανάσιος Πάριος ἀπὸ τὴ Θεσσαλονικὴ παρεκάλεσε τὸν Ὅσιο νὰ συγγεντρώσει τὰ «Ἄπαντα τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ». Πραγματικὰ ὁ Ἅγιος Νικόδημος συνέλεξε τὰ συγγράμματα τοῦ ἀγαπημένου του Πατέρα τῆς νηπτικῆς θεολογίας, καὶ τὰ ἔστειλε γιὰ ἐκτύπωση στὴ Βιέννη. Δυστυχῶς, συνεχίζει ὁ Εὐθύμιος, τὸ ἔργο δὲν ἐκτυπώθηκε καὶ συγχρόνως ἐξαφανίσθηκε: «Ἀλλὰ εἰς μάτην ἔγιναν οἱ τόσοι κόποι τοῦ Νικοδήμου. Διότι ἐκεῖ ὄντας εἰς τὴν τυπογραφίαν ἐξ ἁμαρτιῶν τοῦ Γένους μας ἐκαταδικάσθη ἀπὸ τὴν βασιλείαν ὁ τυπογράφος καὶ τὸ ἐργαστήριόν του νὰ ἀφανισθοῦν, διότι ἐτύπωσεν ἓνα συμβουλευτικὸν εἰς τοὺς Χριστιανούς, ὅπου εὐρίσκονται εἰς τὴν ἐπικράτειαν τῶν Τούρκων, νὰ ἀποστατήσουν· καὶ ὄνειδισθεῖς ἀπὸ τοὺς Τούρκους ὁ βασιλεὺς τῆς Εὐγένεας ἔκαμε ἐτούτων τὴν καταδίκην. Ἐχάθη, φεῦ καὶ ἀλλοίμονον, ἀπὸ τὴν ἀμέλειαν τῶν ἐπιστατῶν τὸ τοιοῦτον πάγκαλον βιβλίον!», ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΠΙΛΑΛΗ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, Ὁ πρωτότυπος βίος τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου, σελ. 15. Περισσότερα γιὰ τὴν περιπέτεια τῶν σχετικῶν χειρογράφων βλ. ΜΑΡΝΕΛΛΟΥ π. Γ. ΕΜΜ., «Ἅγιος Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου τὰ Ἄπαντα τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ. Ἡ περιπέτεια τῶν χειρογράφων», στὸ *Υἰδωρ ἐκ πέτρας* 1978-1998, σελ. 511-557. (Περιοδικὴ Ἐπιστημονικὴ ἔκδοση Κέντρου Μελέτης Ὁρθόδοξου πολιτισμοῦ).

35. Ὁ Εὐθύμιος κάνει ἐκτενὴ ἀναφορὰ γιὰ τὸν μέγα ἄθλο τοῦ Πηδαλίου. Σημειώνει ὅτι ὁ δάσκαλος πάπα-Ἀγάπιος ἦρθε ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο φέροντας τὸ νεοτύπωτο *Κανονικόν* του, ἀλλ' ὅταν εἶδε τὸ ἐξηγημένον ἀπὸ τὸν παπα-Διονύσιο Πιπεριώτη (δηλ. τοῦ Διονυσίου Ζαγοραίου) παρακινήθη νὰ τὸ τυπώσει καὶ αὐτό. Συμφώνησαν μὲ τὸν Ἅγιο Νικόδημο γιὰ τὴν ἐξήγηση καὶ μετὰ τὴ σύνταξη καὶ τὴν ἀντιγραφή ἀπὸ τέσσερις καλλιγράφους στὸ Κυριακὸ. Ὁ Νικόδημος κατέβη στὴν καλύβα τοῦ Γερο-Λουκά, ὅπου ἐργαζόταν ἐντατικὰ γιὰ νὰ προφθάσουν τὸν Πατριάρχη Προκόπιο στὸν Οἰκουμενικὸ Θρόνον γιὰ νὰ πάρουν εὐκολὰ τὴν ἄδεια τῆς ἐκτύπωσης. Δυστυχῶς ὁ Προκόπιος ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Νεόφυτο, ὁ ὁποῖος ζήτησε νὰ ἐλεγχθεῖ τὸ ἔργο ἀπὸ τὸν διδάσκαλο Δωρόθεο. Τελικὰ ὁ Νεόφυτος ἐπικύρωσε τὸ *Πηδάλιο* καὶ τὸ ἔστειλε στὴ Χίο στὸν Ἅγιο Μακάριο Κορίνθου, ὁ ὁποῖος τὸ ἔφερε στὸ Ἅγιον Ὄρος. Μετὰ ἀπὸ ἔρανο τῶν Ἁγιορειτῶν πατέρων στάλθηκε στὴν Μπιογδανία γιὰ νὰ τυπωθεῖ ἀπὸ τὸν Θεοδώρητο. Δυστυχῶς αὐτὸς ἔκανε προσθήκες κατὰ τὴν ἐκτύπωση τοῦ *Πηδαλίου* μὲ ἀποτέλεσμα νὰ βγεῖ ἀλλοιωμένο: «Καὶ τόσον ἐλυπήθη ὁ μακαρίτης», προσθέτει ὁ Εὐθύμιος, «ὅπου τὸ εἶχε κάλλιον, καθὼς μᾶς ἔλεγεν πολλαῖς φοραῖς, νὰ τὸν ἐκτυποῦσε εἰς τὴν καρδίαν μὲ τὴν μάχαιραν ἀρέξ νὰ προσθέσῃ ἢ νὰ ἀφαιρέσῃ τί εἰς τὸ βιβλίον του», ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΠΙΛΑΛΗ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, ὁπ.π., σελ. 17. Τὴν πορεία τῆς ἐκτύπωσης τοῦ *Πηδαλίου* βλ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ΠΑΝ. Γ., ὁπ.π.,

Κατὰ τὸν βιογράφο τοῦ ἁγίου Νικοδήμου, ἱερομόναχο Εὐθύμιο στὴν ἔρημο Καψάλα, στὴν καλύβη τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, τὸ 1794 ἐρμήνευσε τὶς 14 ἐπιστολὲς τοῦ ἀποστόλου Παύλου, τὶς 7 καθολικὲς ἐπιστολές, Πέτρου, Ἰακώβου, Ἰωάννου καὶ Ἰούδα καὶ τὸ Ψαλτήριον τοῦ Εὐθυμίου Ζυγαβινού: «*Εἰς αὐτὴν τὴν καλύβην ἦλθεν εἰς τοὺς 1794*», ἀναφέρει ὁ βιογράφος τοῦ Ὁσίου, «*Αὐτοῦ ἐδιώρθωσε καὶ ἐκαλλώπισε τὸ “Εὐχολόγιον”, αὐτοῦ ἐσύνθεσε τὴν “Χρηστοθήθειαν”, τὸ δεύτερον “Ἐξομολογητάριον”, τὰς “ιδ’ Ἐπιστολάς τοῦ Παύλου”, τὰς “ζ’ καθολικάς” καὶ τὸ “Ψαλτήριον” Εὐθυμίου τοῦ Ζυγαβινού· ἐμετάφρασε καὶ τὸ ἐπλάτυνε πλουτίζοντας αὐτὸ σχεδὸν μὲ ὅλας τὰς ἐξηγήσεις τῶν Ἁγίων Πατέρων· ὁμοίως καὶ τὰς “Ἐννέα Ἰσθῆδες” τῶν θείων Προφητῶν, τὸ ὅποῖον ἠνόμασεν “Κῆπον Χαρίτων”· ἐκαλλώπισε καὶ τὸ “τοῦ Βαρσανουφίου”»³⁶.*

Ἡ ἔρευνα γύρω ἀπὸ τὴν προσωπικότητα καὶ τὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτη μόλις τὰ τελευταῖα χρόνια πῆρε σοβαρὲς ἐπιστημονικὲς διαστάσεις καὶ αὐτὸ ὀφείλεται ἀφ’ ἑνὸς στὶς συγκρούσεις πρὸς προξενήθησαν στὸ διάλογο καὶ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Χρήστου Γιανναρά³⁷ μὲ τὸν γνωστὸ λόγιο ἁγιορείτη μοναχὸ Θεόκλητο Διονυσιάτη³⁸ καὶ ἄλλους ὁμόφρονές του³⁹, ἀφ’ ἑτέρου στὴ διοργάνωση κυρίως ἀξιολογῶν ἐπιστημονικῶν Συνε-

σελ. 516-522. Ἀπὸ τὴν βιβλιογραφία γιὰ τὸ Πηδάλιο βλ. Βλ. ΦΕΙΔΑ ΙΩ., «Πηδάλιον καὶ ἐκκλησιαστικὴ συνείδηση», *ΕΕΚΜ* 16 (1996-2000), 135-154. ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ ΜΕΝ., «Παρατηρήσεις σὲ σχόλια τοῦ «Πηδαλίου» ἀναφερόμενα ἰδίως στὴν ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου», *ΕΕΚΜ* 19 (2004-5), 31-44. ΑΡΑΜΠΑΤΖΗ ΧΡ.: «Ἡ ἔννοια τῆς παράδοσης στὸ Πηδάλιο τοῦ Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτη. Ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση», *ΕΕΚΜ* 19 (2004-5), 144-156. ΓΡΗΤΣΟΠΟΥΛΟΥ ΤΑΣ., «Ἐνας ἢ δύο οἱ συγγραφεῖς τοῦ Πηδαλίου;», *ΕΕΚΜ* 19 (2004-5), 164-181. ΓΙΑΓΚΟΥ ΘΕΟΔ. Ξ., «Τὸ Πηδάλιον σὲ σχέση μετὰ παλαιότερες νομοκανονικὲς συλλογές», *Πρακτικὰ Α’ Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου, «Ἁγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης: Ἡ ζωὴ καὶ ἡ διδασκαλία του»*, τόμ. Β, σελ. 257-277.

36. Βλ. ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΠΙΛΑΛΗ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, *Ὁ πρωτότυπος βίος τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου*, σελ. 19.

37. Βλ. τὰ σχετικὰ ἔργα τοῦ Χρ. ΓΙΑΝΝΑΡΑ, *Ὁρθοδοξία καὶ Δύση στὴ νεώτερη Ἑλλάδα*, Ἀθήνα 1992. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἠθους*, Ἀθήνα 1979. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ἡ θεολογία στὴν Ἑλλάδα σήμερα*, Ἀθήνα 1972.

38. Βλ. ΜΟΝΑΧΟΥ ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΑΤΟΥ, *Ὁ Ἁγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης καὶ ἡ Νεοσκολαίτικὴ Σχολή*, Ἔκδοσις Ἱεροῦ Κοινοβίου Ὁσίου Νικοδήμου, Γουμένισσα 2002, ὅπου ἔχομε ἀναίρεση τῶν θέσεων τοῦ Χρ. Γιανναρά. Πρβλ. τὴν «Ἀνακοίνωσιν τῆς Ἱερᾶς Κοινοτήτος τοῦ Ἁγίου Ὁρους», μὲ τίτλο: «Ἀναίρεσις τῶν πεπλανημένων θέσεων τοῦ κ. Χρ. Γιανναρά περὶ τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου», *Ὁρθόδοξος Μαρτυρία*, ἀριθμ. 40/1993, σ. 2-10.

39. Βλ. σχετικὰ Πρωτοπρ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ Γ. Δ., «Τὸ «Ἐξομολογητάριον» τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου», *Πρακτικὰ Α’ Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου, «Ἁγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης: Ἡ ζωὴ καὶ*

δρίων⁴⁰ ὅπου ἀναπτύχθηκαν διάφορες πτυχές τοῦ ἔργου τοῦ πολυγραφότατου Ἁγιορείτη μοναχοῦ.

Ὁ ἅγιος Νικόδημος, κατὰ τὴν ἄποψη τοῦ Κ. Σάθα, «κατατάσσεται μεταξὺ τῶν λογιωτάτων τοῦ καιροῦ του, πάντων ὑπέριτερος κατὰ τὴν φιλοπονίαν καὶ χαλκέντερος ἀναδειχθείς, τὰ δὲ πολυάριθμα αὐτοῦ συγγράμματα οὐκ ὀλίγον συνετέλεσαν εἰς τὴν κραταιώσιν τῆς Ὁρθοδοξίας, ὠφελείας ἀνυπολόγιστου τοῦ ἡμετέρου ἔθνους πρόξενα γενόμενα»⁴¹. Ἄλλοι πάλιν τὸν χαρακτηρίζουν ὡς «φωτεινὸν μετέωρον εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν γραμμάτων»⁴².

Πάντως εἶναι γεγονός ἀναμφισβήτητο πὸς τὸ συγγραφικὸ ἔργο⁴³ τοῦ ἁγίου Νικοδήμου καλύπτει ὅλο τὸ φάσμα τῆς Θεολογίας· θέματα βιβλικά, πατερικά,

ἡ διδασκαλία του», τόμ. Β', σελ. 45-65. π. ΒΟΛΟΥΔΑΚΗ Β. Ε., Ὁρθοδοξία καὶ Χρ. Γιανναράς, ἔκδ. «Υπακοή», Ἀθήνα 1993. Πρωτοπρ. ΖΗΣΗ ΘΕΟΔ., «Υπάρχουν δυτικές επιδράσεις στη διδασκαλία τοῦ ἁγίου Νικοδήμου;», Πρακτικά Α' Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου, «Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης: Ἡ ζωὴ καὶ ἡ διδασκαλία του», τόμ. Β', σελ. 87-97 ἰδιαιτέρα σελ. 93 ἔξ.

40. Ἀναφέρω χαρακτηριστικὰ τὸ Συμπόσιο, «Νικόδημον Ἁγιορείτου τοῦ Ναξίου πνευματικὴ μαρτυρία», Νάξος 8-11 Ἰουλίου 1993, βλ. Πρακτικά Συμποσίου Ἐπετηρῆς Ἐταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν 16 (1996-2000), 1-672. Τὸ Ἐπιστημονικὸ Συνέδριο, «Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης ὁ Νάξιος 250 χρόνια ἀπὸ τὴν γέννησίν του», ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, Νάξος 14-17 Ἰουλίου 2000, βλ. Πρακτικά Ἐπετηρῆς Ἐταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν 19 (2004-2005), 1-407. Τὸ Α' Ἐπιστημονικὸ Συνέδριο, «Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης: Ἡ ζωὴ καὶ ἡ διδασκαλία του», τοῦ Ἱεροῦ Κοινοβίου Ὁσίου Νικοδήμου στὴ Γουμένισσα, 21-23 Σεπτεμβρίου 1999, Πρακτικά τόμ. Α', Γουμένισσα 2006, σσ. 342. τόμ. Β', Γουμένισσα 2006, σσ. 286. Τὸ ἴδιο Ἱερὸ Κοινόβιο Ὁσίου Νικοδήμου τῆς Γουμένισσας πραγματοποιοῦσε σὲ συνεργασία μὲ τὸ Τμήμα Ποιμαντικῆς καὶ Κοινωνικῆς Θεολογίας τὸ Β' Ἐπιστημονικὸ Συνέδριο ἀπὸ 3-5 Σεπτεμβρίου 2009. Ἐπίσης ἡ Ἁγιορείτικὴ Ἑστία πάλι σὲ συνεργασία μὲ τὸ Τμήμα Ποιμαντικῆς καὶ Κοινωνικῆς Θεολογίας πραγματοποιοῦσαν Ἐπιστημονικὸ Συνέδριο, «Ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης καὶ ἡ ἐποχὴ του. 200 χρόνια ἀπὸ τὴν κοίμησίν του», 6-8 Νοεμβρίου 2009 στὴ Θεσσαλονίκη. Στὸ γνωστὸ μοναστήρι τοῦ Bose πραγματοποιοῦνταν συνέδριο γιὰ τὸν Ἅγιο Νικόδημο τὸν Ἁγιορείτη καὶ τὴ Φιλοκαλία 16-19 Σεπτεμβρίου 2000· βλ. «Nicodemo l' Aghiorita e la Filocalia», Edizioni Qiqajon, Comunita Di Bose 2001.

41. ΣΑΘΑ Κ., «Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης», Νεοελληνικὴ Φιλολογία, βιογραφίαι τῶν ἐν τοῖς γράμμασι διαλαμπάντων Ἑλλήνων (1453-1820), ἐν Ἀθήναις 1868, σελ. 626.

42. Ἀρχιμ. ΚΑΡΠΑΘΙΟΥ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ, «Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης», Ἐκκλησία 13 (1935), 75. Πρβλ. ΧΡΗΣΤΟΥ Π. Κ., Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία, τόμ. Β, Θεσσαλονίκη 1991, σελ. 322-325.

43. Μὲ τὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Νικοδήμου ἀσχολήθηκαν: ΚΟΛΙΤΣΑΡΑΣ Ι., «Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης (1749-1809)», Ἀκτίνες 16 (1953), 327-329· ΜΟΝΑΧΟΣ ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΑΤΗΣ, Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης. Ὁ βίος καὶ τὰ ἔργα του 1749-1809, Ἐκδόσεις Παπαδημητρίου, Ἀθήνα 2001. ΜΗΤΡ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ, «Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης», Μακεδονικά 1 (1940), 46 ἔξ. ΛΑΜΠΡΟΥ ΣΠ., «Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Προουσσοῦ»,

λειτουργικά, άγιολογικά, ύμνολογικά, άσκητικά, ποιμαντικά, κοινωνικά, ιστορικά, νομοκανονικά, δογματικά κ.ά. Είναι χαρακτηριστικό τὸ γεγονός ὅτι ἀκόμη καὶ ὁ ρωμαιοκαθολικὸς θεολόγος V. Grumel ἀποκαλεῖ τὸν Νικόδημο: «κανονολόγο, λειτουργιολόγο, βιβλικὸ θεολόγο, άσκητικὸ συγγραφέα, ἐκδότῃ βιβλίων, ἕναν ἀπὸ τοὺς πρῶτο σημαντικοὺς συγγραφεῖς καὶ ἀναμφίβολα τὸν πρῶτο φιλόλογο μοναχό, μὲ τὸν ὁποῖο, ἔπειτα ἀπὸ πολλὰ χρόνια, τιμᾶται πάλι ἡ ἑλληνικὴ Ἐκκλησία»⁴⁴. Αὐτὸ πὸν βοήθησε τὸν Ἅγιο στὸ συγγραφικὸ του ἔργο εἶναι ἡ τεράστια μνήμη τὴν ὁποία διέθετε, καὶ ἡ ἀπομνημόνευση πὸν κατόρθωσε τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ πλήθους πατερικῶν κειμένων.

Πρέπει νὰ ὑπογραμμίσω μὲ σαφήνεια πὸς ὁ ἅγιος Νικόδημος δὲν εἶναι ἕνας ἀπλὸς συμπλητῆς ἢ ἔραριστῆς ἢ μεταφραστῆς. Τὸ ἔργο τοῦ μεγάλου Ἁγιορεῖτη μοναχοῦ ἔχει τόσο τὴν πρωτοτυπία ὅσο καὶ τὴ δημιουργικὴ παραγωγή ἑνὸς καινούργιου ἔργου, μίας προσφορᾶς καὶ πρὸς τοὺς λογίους καὶ πρὸς τοὺς ἀγραμμάτους πιστοὺς ἢ ἀναγνώστες τῶν συγγραμμάτων του. Ἐχει ἄποψη ὁ Ἅγιος, γι' αὐτὸ εἶτε διορθώνει γνῶμες ἄλλων, εἶτε συμπληρῶνει σχόλια καὶ τὰ προσαρμῶζει στὴν ὀρθόδοξη παράδοση, μέσα ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τὴ νομοκανονικὴ ἐκκλησιαστικὴ τάξη καὶ τὴ βίωση τῆς λατρείας, τῆς ὑμνολογίας, τῆς τιμῆς τῶν ἁγίων καὶ τῆς πνευματικῆς ἄσκησης.

Ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορεῖτης εἶναι μία ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες ἐκκλησιαστικὲς μορφές τῆς περιόδου τῆς Τουρκοκρατίας⁴⁵. Ἀκολουθώντας ὁ Ὅσιος τὸν

Νέος Ἑλληνομνήμων, τόμ. 10, Ἀθήνησιν 1913, σελ. 315 ἔξ. Ἄρχιμ. ΚΑΡΠΑΘΙΟΥ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ, «Νικόδημος ὁ Ἁγιορεῖτης», *Ἐκκλησία* 13 (1935), 49-51. 60. 67. 75-76. 83-85. 92-94. 99-100. ΜΗΤΡ. ΠΑΥΛΟΥ ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ, «Πεπλανημένη ἀπόδοση ἔργου εἰς Νικόδημον τὸν Ἁγιορεῖτην», *Κληρονομία* 29 (1997), 203-210. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Αὐθαίρετος ἀπόδοσις δύο ἔργων εἰς τὸν Ἅγιον Νικόδημον τὸν Ἁγιορεῖτην», *Κληρονομία* 33 (1999), 229-252. ΑΡΧΙΜ. ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ, Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορεῖτης, ἐν Ἀθήναις 1990, σελ. 104-190. Οἱ πρῶτο ἐμπεριστατωμένες μελέτες γιὰ τὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου εἶναι ἡ Διδακτορικὴ Διατριβὴ τοῦ CONSTANTIN PΑΡΟΥΛΙΔΙΣ, "Nicodeme I' Hagiorite (1749-1809)", *Θεολογία* (1966), 294-313. 390-415. 576-59 καὶ 38 (1967), 95-188. 301-313 καὶ ἀνάτυπο, Ἀθήναι 1967 καὶ ἡ θαυμάσια μελέτη τοῦ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ΠΑΝ. Γ., «Βιβλιογραφικὴ ἐπιστασία τῶν ἐκδόσεων Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορεῖτου», *ΕΕΚΜ* 16 (1961-2000), 361-642.

44. GRUMEL V., "Nicodeme I' Hagiorite", *Dictionnaire de Theologie*, τόμ. ΙΑ, Μέρος Ι, σελ. 486.

45. PODSKALSKY G., *Ἡ ἑλληνικὴ θεολογία ἐπὶ Τουρκοκρατίας (1453-1821)*. Ἡ Ὀρθοδοξία στὴ σφαῖρα ἐπιρροῆς τῶν Δυτικῶν δογματῶν μετὰ τὴν Μεταρρύθμιση, Μετάφραση π. Γ. Δ. Μεταλληνοῦ, Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, Ἀθήναι 2008. Πρβλ. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ Ν., *Ἡ πνευματικὴ κίνηση τοῦ ΙΗ' αἰῶνα στὸν ἑλληνικὸ χῶρο μέσα ἀπὸ τὴ χειρόγραφη παράδοση*, Θεσσαλονίκη 1984.

βίο και τη θεολογία τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἔγινε συνεχιστής τῆς Ὁρθόδοξης παράδοσης. Ἡ πλούσια παιδεία του, ἡ ἀπόλυτη ἀφιέρωσή του στὸν μοναχισμό τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἡ τεράστια μνήμη του, ἡ πολυμαθία καὶ ἡ σοφία του συνέβαλαν στὴν πληθωρική συγγραφικὴ παραγωγή του. Τὰ συγγράμματά του ὑπερβαίνουν τὴν ἑκατοντάδα καὶ ἀποτελοῦν πηγές γιὰ ὅλους τοὺς κλάδους τῆς θεολογίας.

Ὅλα τὰ ἔργα τοῦ Ἁγίου ἔχουν τὴν πρωτοτυπία τους, ἀσχέτως ἂν ὁ ἴδιος γιὰ λόγους ταπεινώσεως θέλει νὰ τὰ ἐμφανίζει ὡς μεταφράσεις, σχόλια, ἐπεξεργασίες κειμένων, διασκευές καὶ ἐκδόσεις ἔργων μεγάλων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Μὲ τὸ πνεῦμα αὐτὸ τοῦ Μεταφραστῆ παρουσιάζει τρία σημαντικὰ ἐρμηνευτικὰ ἔργα σὲ βιβλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τὰ ὁποῖα σύμφωνα μὲ τοὺς τίτλους τῆς πρώτης ἔκδοσής τους εἶναι τὰ ἑξῆς:

α) «*Ἐρμηνεία εἰς τὰς ἑπτὰ Καθολικὰς Ἐπιστολάς τῶν Ἁγίων καὶ πανευφύμων Ἀποστόλων Ἰακώβου, Πέτρου, Ἰωάννου καὶ Ἰούδα*»⁴⁶. Τὸ ἔργο αὐτὸ γράφηκε μὲ προτροπὴ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Νεοφύτου καὶ ἐκδόθηκε γιὰ πρώτη φορὰ μὲ δαπάνη τοῦ Μητροπολίτη Ἰωαννίνων Ἱεροθέου στὴ Βενετία τὸ 1806. Καταλαμβάνει 370 σελίδες 4^{οῦ} σχήματος, καὶ περιλαμβάνει ἀσματικὸν κανόνα τοῦ ἁγίου Νικοδήμου πρὸς τὸν ἅγιον Ἰάκωβο.

β) «*Παύλου τοῦ θεοῦ καὶ ἐνδόξου Ἀποστόλου, αἱ ἰδ' ἐπιστολαὶ ἐρμηνευθεῖσαι μὲν ἑλληνιστὶ ὑπὸ τοῦ μακαρίου Θεοφυλάκτου Ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, μεταφρασθεῖσαι δὲ εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς κοινοτέραν διάλεκτον καὶ σημειώμασι διαφόροις καταλαϊσθεῖσαι παρὰ τοῦ ἐν μακαριᾷ τῇ λήξει γενομένου Νικοδήμου Ἀγιορείτου*». Τὸ ἔργο ἐκδόθηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὴ Βενετία τὸ 1819, στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Νικολάου Γλυκέος, μὲ συνδρομὴ τῶν Πατριαρχῶν Γρηγορίου καὶ Κυρίλλου, καὶ τοῦ κόμητα Ἰωάννη Καποδίστρια, ὡς καὶ ἄλλων κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, μὲ φροντίδα τῶν Ἱερομονάχων Στεφάνου καὶ Νεοφύτου

46. Στὴν παρούσα μελέτη χρησιμοποιῶ τὸ ἔργο «*Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου, Ἐρμηνεία εἰς τὰς ἑπτὰ καθολικὰς ἐπιστολάς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων Ἰακώβου, Πέτρου, Ἰωάννου καὶ Ἰούδα*», ἔκδ. «Ὁρθοδόξου Κυψέλης», Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 716. Ὁ ἱερομόναχος Εὐθύμιος ἀναφέρει ὅτι ὁ Νικόδημος συνέθεσε στὴν καλύβη τοῦ Ἁγίου Βασιλείου στὴν Καψάλα τὶς 7 καθολικὰς ἐπιστολάς μετὰ τὸ 1794 ὅταν πῆγε στὸ μέρος αὐτὸ (ὄπ.π., σελ. 19). Παράλληλα καὶ ὁ Ὀνούφριος Ἰβηρίτης γράφει πῶς «ὁ Νικόδημος ἤρξατο τῷ 1794 πρῶτον μὲν ἐρμηνεῦει τὰς ἑπτὰ Καθολικὰς ἐπιστολάς οἱ ὁποῖες ἐκδόθηκαν στὴ Βενετία τὸ 1806». Τὴν πορεία τῆς ἔκδοσης βλ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ΠΑΝ. Γ., ὄπ.π., σελ. 532-535.

τῶν Ἄγιορειτῶν, τῶν λεγομένων Σκουρταίων, σὲ τρεῖς τόμους. Ὁ πρῶτος⁴⁷ περιλαμβάνει τὶς Ἐπιστολὰς πρὸς Ῥωμαίους καὶ Α΄ Κορινθίους, ὁ δευτέρος⁴⁸ τὶς Ἐπιστολὰς Β΄ πρὸς Κορινθίους, Γαλάτας, Ἐφεσίους, Φιλιππησίους καὶ Κολοσσαεῖς καὶ ὁ τρίτος⁴⁹ τόμος τὶς Ἐπιστολὰς Α΄ καὶ Β΄ πρὸς Θεσσαλονικεῖς, Α΄ καὶ Β΄ πρὸς Τιμόθεον, πρὸς Τίτον, Φιλήμονα καὶ Ἑβραίους.

γ) «Ἐρμηνεία εἰς τοὺς ἑκατὸν πενήκοντα Ψαλμοὺς τοῦ Προφητάνακτος καὶ Θεοπάτορος Δαβὶδ, συγγραφεῖσα μὲν πάλαι ἑλληνιστὶ παρὰ τοῦ ὀσιωτάτου ἐν μοναχοῖς καὶ ὑπερτίμου τῶν φιλοσόφων κυρίου Εὐθυμίου τοῦ Ζυγαβηνοῦ, μεταφρασθεῖσα δὲ εἰς τὴν ἀπλουστερὰν διάλεκτον παρὰ τοῦ ἐν μοναχοῖς ἐλαχίστου κυρίου Νικοδήμου Ἄγιορείτου καὶ σειρᾶ πλουσίᾳ ἐν εἴδει ὑποσημειώσεων καταπλουτισθεῖσα, ἥτις συνηρανίσθη ἔκ τε τῆς ἀνεκδότου σειρᾶς τοῦ σοφοῦ Νικήτα καὶ ἔκ τῆς ἐκδεδομένης γραικολατινιστὶ καὶ ἔκ τινων ἄλλων». Τὸ ἔργο αὐτὸ σὲ σχῆμα 4^ο περιλαμβάνει δύο τόμους⁵⁰. Ὁ πρῶτος περιέχει ἐξήντα ἐννιά Ψαλμοὺς καὶ τυπώθηκε τὸ 1819 «ἐν τῇ κατὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν τοῦ Γένους τυπογραφίᾳ ἐν τοῖς Πατριαρχείοις» μὲ δαπάνη «τῆς φιλογενοῦς ἀδελφότητος τῶν εὐγενεστάτων Ζωσιμάδων», καὶ ὁ δευτέρος τόμος περιέχει ὀγδόντα ἕνα Ψαλμοὺς καὶ τυπώθηκε τὸ 1821 «ἐν τῷ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Πατριαρχικῷ τυπογραφείῳ».

Ὡστόσο, τὸ ἐρμηνευτικὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Νικοδήμου δὲν ἀξιοποιήθηκε δεόντως ἀπὸ τοὺς βιβλικοὺς θεολόγους ὡς τὶς μέρες μας καὶ χρειάζεται νὰ στρέψουμε τὸ ἐπιστημονικὸ μας ἐνδιαφέρον πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτή. Γι' αὐτὸ ἡ παρούσα μελέτη ἔχει θέμα: Ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἄγιορείτης ὡς ἐρμηνευτὴς τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Στὴ συνέχεια θὰ ἐστιᾶσω τὴν προσοχή μου μόνο στὸ πρῶτο ἔργο τῆς ἐρμηνείας τοῦ ἁγίου Νικοδήμου, πὺ εἶναι οἱ ἐπιστολὰς τοῦ ἀποστόλου Παύλου καὶ θὰ περιοριστῶ σὶς πληροφορίες τοῦ βίου τοῦ ἁγίου

47. Παραπέμπω στὸ ἔργο «Ὁσίον Πατρὸς ἡμῶν Νικοδήμου τοῦ Ἄγιορείτου, Ἐρμηνεία εἰς τὰς ἰδ' ἐπιστολὰς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου», τόμ. Α΄, ἔκδοσις «Ὁρθοδόξου Κυψέλης», Θεσσαλονίκη 1999, σσ. 670.

48. Βλ. Ὁσίον Πατρὸς ἡμῶν Νικοδήμου τοῦ Ἄγιορείτου, Ἐρμηνεία εἰς τὰς ἰδ' ἐπιστολὰς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, τόμ. Β΄, ἔκδοσις «Ὁρθοδόξου Κυψέλης», Θεσσαλονίκη 1990, σσ. 734.

49. Βλ. Ὁσίον Πατρὸς ἡμῶν Νικοδήμου τοῦ Ἄγιορείτου, Ἐρμηνεία εἰς τὰς ἰδ' ἐπιστολὰς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, τόμ. Γ΄, ἔκδοσις «Ὁρθοδόξου Κυψέλης», Θεσσαλονίκη 1990, σσ. 758.

50. Τόσο ὁ Εὐθύμιος ὅσο καὶ ὁ Ὀνούφριος, οἱ βιογράφοι τοῦ Ὁσίου, κάνουν λόγο γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ Ψαλτηρίου, τὸ 1794 στὴν καλύβη τοῦ Ἁγίου Βασιλείου στὴν Καψάλα. Τὴν ἐκδοτικὴ διαδικασία βλ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ΠΑΝ. Γ., ὄπ.π., σελ. 510-512.

Νικοδήμου από τὸν ἱερομόναχο Εὐθύμιο⁵¹ καὶ στὸ Προοίμιον⁵² τοῦ ἁγίου στίς παραπάνω ἐπιστολές.

2. Σκοπὸς τῆς μεταφράσεως καὶ ἀξιολόγησις τῶν Παυλείων Ἐπιστολῶν ἀπὸ τὸν Ἁγιορείτη ἀσκητῆ

2.1. Σκοπὸς τῆς μεταφράσεως

Ὁ ἅγιος Νικόδημος ἀπὸ τὰ παιδικὰ του χρόνια, ὅπως ἤδη ἀναφέραμε πιὸ πάνω, ἔμαθε νὰ βοηθᾷ τοὺς συμμαθητές του καὶ νὰ προσφέρει σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ὅ,τι ἦταν δυνατό. Γι' αὐτὸ στὴν ὠριμὴ ἡλικία τῶν 45 χρόνων τρεῖς λόγοι τὸν ὀδήγησαν στὴν μετάφραση τῶν ἰδ' ἐπιστολῶν τοῦ ἀποστόλου Παύλου:

α) Ἡ στέρησις τῶν ἐν Χριστῷ ἀδελφῶν του ἀπὸ τὴν ὠφέλεια τῆς ἀναγνώσεως τῆς ἐρμηνείας τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀποστόλου Παύλου· «πρὸς κοινὴν ὠφέλειαν πάντων τῶν Ὁρθοδόξων ἀπλουστέρων χριστιανῶν», ὅπως ὁ ἴδιος χαρακτηριστικὰ λέει «ἵνα αὐτοὶ ἀκούοντες ἐπ' ἐκκλησίας ἀναγιγνωσκόμενον καθ' ἐκάστην τὸν θεῖον Ἀπόστολον, δύνωνται εὐκόλως διὰ τῆς ἐρμηνείας ταύτης νὰ καταλαμβάνουν καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου νοούμενα»⁵³. Σκοπὸς τῆς μεταφράσεως μὲ ἄλλα λόγια εἶναι ἡ κοινὴ ὠφέλεια ὅλων τῶν Ὁρθοδόξων χριστιανῶν, κυρίως τῶν ἀπλῶν καὶ ἀγραμμάτων ἀνθρώπων. Ἰδιαίτερα ὅταν ἀκοῦν στὴν Ἐκκλησία νὰ διαβάζονται στίς συνάξεις τους οἱ ἐπιστολές τοῦ ἀποστόλου Παύλου νὰ μποροῦν εὐκόλα μὲ τὴν μετάφραση τοῦ ἁγίου Νικοδήμου νὰ κατανοοῦν αὐτὰ ποῦ θέλει νὰ διδάξει ὁ Ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν γιὰ τὴ σωτηρία τῆς ψυχῆς τους. Αὐτὸ τὸ μεγάλο κενὸ τῆς ἔλλειψης μεταφράσεως καὶ σχολίων τῆς ἐρμηνείας τοῦ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας στίς ἐπιστολές τοῦ Παύλου ἔρχεται νὰ καλύψει μὲ ἓνα ὀγκῶδες τρίτομο ἔργο ὁ Ἅγιος Νικόδημος⁵⁴.

51. ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΠΙΛΛΑΗ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, *Ὁ πρωτότυπος βίος τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου*, Ἅγιον Ὅρος - Ἀθήνα 2007.

52. Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου, *Ἐρμηνεία εἰς τὰς ἰδ' ἐπιστολάς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη 1999, «*Τοῖς ἀπανταχοῦ Ὁρθοδόξοις τὴν ταπεινὴν προσκύνησιν καὶ τὸν ἐν Χριστῷ ἀδελφικὸν ἀσπασμὸν ἀπονέμων*», σελ. 27-46.

53. Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου, *Ἐρμηνεία εἰς τὰς ἰδ' ἐπιστολάς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, τόμ. Α', σελ. 36.

54. Κατὰ τὸν Εὐθύμιο (ὄπ.π., σελ. 19) καὶ τὸν Ὀνούφριο (ὄπ.π., σελ. 24) τὸ 1794 μετὰ τὴν ἐγκατάσταση τοῦ Ὁσίου στὴν καλύβη τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, συνέθεσε καὶ τίς ἰδ' ἐπιστολές τοῦ

β) Ένας άλλος λόγος πού ο Άγιορείτης άσκητής προχώρησε στη μετάφραση είναι τó γεγονός ότι παρακινήθηκε από κάποιους πνευματικούς ανθρώπους, οί όποιοι διέθεταν θερμόν ζήλον για τó καλό του έλληνικού Γένους. Πρόκειται για πρόσωπα πού συνδέονταν με τόν άγιο Νικόδημο, είχαν τούς ίδιους προσανατολισμούς και πίστευαν στην πνευματική συμβολή του Όσίου στο υπόδουλο γένος: «άμα δέ και με τó να παρεκινήθην από τινάς πνευματικούς άδελφούς, ζήλον θερμόν έχοντας και τά κοινωφελή του Γένους καλά»⁵⁵.

γ) Τέλος στο Προοίμιό του, όπως ο ίδιος ο ιερός Πατήρ έπισημαίνει, σκοπός τής μεταφράσεως τής έρμηνείας τών ιδ' έπιστολών του άποστόλου Παύλου, του Θεοφυλάκτου είναι «πρός κοινήν ώφέλειαν άπάντων τών Όρθοδόξων», τόσο τών άπλοϊκών ανθρώπων όσο και τών λογίων, τών πατριαρχών και τών άρχιεπισκόπων, αλλά και τών άπλών ιερέων, τών άνδρων και τών γυναικών, τών γονέων και τών παιδιών, τών δούλων και τών έλευθέρων, τών άρχόντων και τών άρχομένων. Άπευθύνεται τó άξιόλογο αυτό έργο του Όσίου σε κάθε ήλικία και γενικά προς όλόκληρο τó γένος τών Έλλήνων χωρίς καμία εξαίρεση: «Δέξασθε τοίνυν, άδελφοί μου έν Χριστώ περιπόθητοι τήν μετάφρασιν ταύτην τών σεπτών έπιστολών του θεοκήρυκος Παύλου, δέξασθε, άπλοϊκοί τε όμοϋ και έλλόγμοιο και πατριάρχαι και άρχιερείς και ιερείς και άνδρες και γυναίκες και γονεΐς και παιδιά και δούλοι και έλευθέροι και άρχοντες και άρχόμενοι, άπαν γένος και πάσα ήλικία χωρίς τινός εξαίρέσεως»⁵⁶. Αυτό τó στηρίζει στο παράδειγμα του ίδιου του άποστόλου Παύλου, ό όποιος έγινε στον καθένα τά πάντα για να κερδίσει κάποιους: «τοις πάσι γέγονα τά πάντα, ίνα πάντως τινάς σώσω» (Α' Κορ. 9, 22)⁵⁷.

Άποστόλου Παύλου. Τó έργο αναφέρουν ως ανέκδοτο ό Γρηγόριος ό Ε' τó 1806 (στο Έορτοδρόμιο 1836) και ό Κύριλλος τó 1819 στον Συναξαριστή. Επίσης ό ίδιος ό Νικόδημος στην Έρμηνεία στις έπτá καθολικές έπιστολές τó 1806. Η πρώτη έκδοση έγινε στη Βενετία τó 1819. Περισσότερα για τήν έκδοτική διαδικασία του έργου βλ. Παν. Γ. Νικολοπούλου, όπ.π., σελ. 546-549. Πρβλ. και ΜΟΝΑΧΟΥ ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΑΤΟΥ, Άγιος Νικόδημος ό Άγιορείτης, σελ. 224-231.

55. Βλ. Όσίου Πατρός ήμών Νικόδημου του Άγιορείτου, Έρμηνεία εις τάς ιδ' έπιστολάς του Άποστόλου Παύλου, τόμ. Α', σελ. 35.

56. Άγίου Νικόδημου Άγιορείτου, Προοίμιον, τόμ. Α', σελ. 37.

57. Αναλυτική θεματολογία για τήν Α' και Β' προς Κορινθίους βλ. τήν έκδοση τών Πρακτικών του Διεθνούς Έπιστημονικού Συνεδρίου (Κόρινθος, 23-25 Σεπτεμβρίου 2007), Άπόστολος Παύλος και Κόρινθος, τόμ. Α', Αθήνα 2009 και τόμ. Β', Αθήνα 2009, εκδόσεις «Ψυχογιός».

2.2. Ἀξιολόγηση τῶν ἐπιστολῶν

Ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἄγιορείτης ἔτρεφε ιδιαίτερο θαυμασμό στὸν ἀπόστολο Παῦλο καὶ ἀγάπη στὶς ἰδ' ἐπιστολές του⁵⁸. Προχωρώντας σὲ μία ἀξιολόγηση θεωροῦσε τὰ θεόπνευστα κείμενα τοῦ ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν ἀσφαλῆς βάσεις γιὰ τὴν πίστη τῶν Χριστιανῶν καὶ θεμελιώδεις ἀρχές γιὰ τὴν κατὰ Χριστὸν εὐσέβεια. Πίστευε ὁ Ὅσιος πὼς οἱ ἐπιστολές περιελάμβαναν ὅλα τὰ στοιχεῖα ποὺ ἐξασφάλιζαν τὴν ὀρθόδοξη ταυτότητα, τῆς μίας, ἁγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἐκτείνεται ἀπὸ τὴν ἀνατολή ὡς τὴ δύση. Πρόκειται γιὰ τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης, τὰ ὁποῖα μαζί με τὰ Εὐαγγέλια, τὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, τὶς Καθολικὲς ἐπιστολές καὶ τὴν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη ἀποτελοῦν τὰ κανονικὰ βιβλία τῆς ἀποκάλυψης τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων.

Κατὰ τὸν ἱερό Πατέρα οἱ ἐπιστολές τοῦ Παύλου παραβάλλονται μετὰ τὴν τέχνη τῆς ρητορικῆς καὶ μετὰ τὴν τέχνη τῆς μουσικῆς. Ὅπως οἱ δεκατέσσερις στάσεις συνιστοῦν τὴν τέχνη τῆς ρητορικῆς καὶ ὅπως οἱ δεκατέσσερις φωνές συνι-

58. Στὸ σημεῖο αὐτὸ θέλω νὰ ὑπογραμμίσω ὅτι δὲν πρόκειται νὰ ἀσχοληθῶ μετὰ τὸ πρόβλημα τῆς γνησιότητας τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Ὡς γνωστὸ οἱ περισσότεροι Ποιμενιστὲς ἐρευνητὲς καὶ ἀρχετοὶ Ρωμαιοκαθολικοὶ θεωροῦν ὡς «δευτεροπαυλίειες» τὶς Ποιμαντικὲς ἐπιστολές, καθὼς ἐπίσης καὶ τὶς πρὸς Ἐφεσίους, πρὸς Κολοσσαεῖς καὶ Β' πρὸς Θεσσαλονικεῖς. Ὑποστηρίζουν πὼς οἱ συγκεκριμέναι ἐπιστολές προέρχονται ἀπὸ μαθητὲς τοῦ Παύλου, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὸ θάνατό του προσάρμοσαν τὴ θεολογία τους, στὶς διάφορες ἀνάγκες τῆς Ἐκκλησίας τῶν χρόνων τους. Ἔτσι ἔδωσαν ἀπάντηση στὰ προβλήματα ποὺ ἀπασχολοῦσαν τοὺς πιστοὺς στηριζόμενοι στὴν παύλεια θεολογία. Ὅπως εὐστοχα ἐπισημαίνει ὁ Ἰω. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΣ, *Εἰσαγωγή στὴν Καινὴ Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 2007, σελ. 318 ἑξ., τὸ θέμα τῆς γνησιότητας τῶν ἐπιστολῶν δὲν εἶναι θέμα πίστεως ἀλλὰ ἐπιστημονικῆς γνώσης καὶ ἔρευνας: «Δὲν ἀλλάζει τίποτε στὴν πίστη τοῦ ἀναγνώστη γενικότερα ἢ τοῦ ἐρευνητῆ ἐιδικότερα, ἐὰν ἀποδειχθεῖ ὅτι ἓνα κείμενο ἀποδιδόμενον στὸν Παῦλο δὲν ἀνήκει σ' αὐτὸν ἀλλὰ σὲ κάποιον μαθητὴ του, γιατί γνωρίζει ὅτι διὰ τῶν Γραφῶν ὁμιλεῖ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ποὺ ἐνέπνευσε τὸν Παῦλο, ἐνέπνευσε καὶ ἄλλα μέλη τῆς πρώτης Ἐκκλησίας νὰ διατυπώσουν τὶς ἀποκαλυμμένες ἀλήθειες γιὰ τὴν οἰκοδομὴ καὶ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων. Πάνω ἀπὸ τὰ διάφορα πρόσωπα βρίσκεται ἡ Ἐκκλησία». Στὴ συνέχεια ὁ Ἰω. Καραβιδόπουλος παρουσιάζει τὸν προβληματισμὸ τῶν σύγχρονων ἐρευνητῶν καὶ δίδει ἀπὸ τὴ σκοπιά τοῦ Ὄρθόδοξου ἐρμηνευτῆ τὶς σχετικὲς ἀπαντήσεις. Γιὰ περισσότερα πρὸβλ. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ Ἰω., *Εἰσαγωγή στὴν Καινὴ Διαθήκη*, Ἀθήνα 1993, σελ. 181 ἑξ. 250 ἑξ. 256 ἑξ. 275 ἑξ. 291 ἑξ. 315 ἑξ. ἸΩΑΝΝΙΔΟΥ ΒΑΣ. Χ., *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην*, ἐν Ἀθήναις 1960, σελ. 274 ἑξ. 304 ἑξ. 310 ἑξ. ΒΟΥΓΑΡΗ Χρ. Σπ., *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην*, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 2005, σελ. 524. 566. 595. 609. ΑΓΟΥΡΙΔΟΥ Σ., *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην*, Ἀθήνα 1971, σελ. 235 ἑξ. 290 ἑξ. 297 ἑξ. 315 ἑξ. καὶ KÜMMEL W. G., *Introduction to the New Testament*, London 1965, σελ. 185 ἑξ. 240 ἑξ. 251 ἑξ. 258 ἑξ.

στούν την κοσμοχαρμόσυνη τέχνη της μουσικής, έτσι και οι ιδ' επιστολές του ούρανοβάμονα Παύλου συνιστούν και συγκρατούν όλο το χριστεπώνυμο πλήρωμα της οικουμενικής Έκκλησίας του Χριστού. Οι επιστολές του Άποστόλου αποτελούν την ακρίβεια της ύψηλης θεολογίας, την ασφάλεια της φυσικής φιλοσοφίας και τη σαφή διδασκαλία:

«*Ἐπειδὴ αἱ δεκατέσσαρες αὐτὰ τοῦ θεοῦ Παύλου Ἐπιστολαί*», επισημαίνει ὁ Ἅγιος, «*εἶναι αἱ ἀσφαλεῖς βάσεις τῆς τῶν Χριστιανῶν πίστεως, αἱ ἀρχαὶ τῆς κατὰ Χριστὸν εὐσεβείας, τὰ στοιχεῖα ὅλης τῆς ἀπὸ Ἀνατολῶν ἕως Δυσμῶν ἐκτεινομένης Μίας, Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, τὰ ἐνδιάθηκα βιβλία, τὰ συμπληρωματικά τῆς Νέας Διαθήκης· καθὼς καὶ αἱ δεκατέσσαρες στάσεις συνιστοῦν τὴν πάνδημον τέχνην τῆς ρητορικῆς, καὶ καθὼς αἱ δεκατέσσαρες φωναὶ συνιστοῦν τὴν κοσμοχαρμόσυνον τέχνην τῆς μουσικῆς, ἔτσι καὶ αἱ δεκατέσσαρες αὐτὰ τοῦ οὔρανοβάμονος Παύλου Ἐπιστολαὶ συνιστοῦν καὶ συγκρατοῦν ὅλον τὸ Χριστεπώνυμον πλήρωμα τῆς τοῦ Χριστοῦ Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὰ εἶναι τῆς ὑψηλῆς Θεολογίας ἢ ἀκρίβεια, τῆς φυσικῆς Φιλοσοφίας ἢ ἀσφάλεια καὶ τῆς Ἠθικῆς ἢ εὐθυτάτη διδασκαλία»⁵⁹.*

Συνεχίζοντας τὴν ἀξιολόγησιν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀποστόλου Παύλου ὁ ἅγιος Νικόδημος τὶς χαρακτηρίζει ὡς κανόνα τῶν ὀρθῶν δογμάτων καὶ ἔλεγχον τῶν νόθων φρονημάτων, δηλαδὴ τῶν αἰρέσεων. Ἐπίσης, ἰσχυρίζεται ὁ Ὅσιος πὼς ἀποτελοῦν τὴ βάση, τὶς ἀρχὲς καὶ τὶς ἀξίες τόσο τῶν παλαιῶν ὅσο καὶ τῶν νεωτέρων θεολόγων. Ἔτσι, συνυφαίνεται ἡ ἀποστολικὴ μὲ τὴν πατερικὴ παράδοση ποὺ ἀποτελοῦν τὸ θεμέλιον τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τὸν στολισμὸ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Βάση τῆς ὀρθόδοξης θεολογικῆς σκέψης γιὰ τὸν ἅγιο Νικόδημο εἶναι οἱ ἐπιστολές τοῦ Παύλου. Ἀκόμη, κατὰ τὸν Ὅσιο, τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Ἀποστόλου περιέχει τὴν οὐσίαν τῆς ὀρθόδοξης διδασκαλίας καὶ τὴν ἀναγκαῖαν ὕλη ὅλων τῶν διδασκάλων τοῦ εὐαγγελίου. Μὲ βάση τὴ διδασκαλίαν τῶν παύλειων ἐπιστολῶν γίνονται οἱ σωστοὶ συλλογισμοὶ καὶ ἐξάγονται τὰ ἀναγκαῖα συμπεράσματα. Μὲ ἄλλα λόγια, κατὰ τὸν ἱερόν Πατέρα, οἱ ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλοι χρησιμοποιοῦν ὡς βάση τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν συγγραμμάτων τους τὶς ἐπιστολές τοῦ ἀποστόλου Παύλου καὶ μὲ αὐτὲς ὄχι μόνον πείθουν τοὺς ἀκροατὲς ἀλλὰ καὶ τοὺς ὀδηγοῦν στὴ σωτηρία: «*Αὐτὰ εἶναι τῶν ὀρθῶν δογμάτων ὁ κανὼν καὶ τῶν νόθων φρονημάτων ὁ ἔλεγχος, οἱ πρῶτοι στήμονες τῶν θεολόγων, τὸσον τῶν παλαιῶν ὅσον καὶ τῶν νεωτέρων, μὲ τοὺς*

---

59. ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΪΤΟΥ, *Προοίμιον*, τόμ. Α', σελ. 27-28.

όποιους αὐτοὶ τὴν ἰδικὴν τους κρόκην συνυφαίνοντες ἐκατασκεύασαν καὶ κατασκευάζουν τὸν ἄνωθεν ὑφαντὸν τῆς Ὁρθοδοξίας, καὶ μὲ αὐτὸν τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν στολίζουν. Καὶ αὐταὶ εἶναι ἡ ἀναγκαία ὕλη πάντων τῶν διδασκάλων, ἐκ τῆς ὁποίας ἀναγκαῖοι συλλογισμοὶ γίνονται καὶ ἀναγκαῖα ἐπιφέρονται συμπεράσματα. Ταύτας γὰρ οἱ ἀπανταχοῦ γῆς διδάσκαλοι εἰς τὰς διδασχὰς καὶ τὰ συγγράμματα αὐτῶν μεταχειριζόμενοι, ὄχι μόνον πείθουν τοὺς ἀκροατὰς καὶ τούτους ὀδηγοῦν πρὸς σωτηρίαν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ κοσμοῦν διὰ τῶν τοῦ Παύλου θείων λογίων τοὺς ἐδικούς των λόγους καὶ τὰ συγγράμματα»⁶⁰.

Προχωρώντας στὴν ἀξιολόγηση τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου ὁ ἅγιος Νικόδημος τίς θεωρεῖ πὼς εἶναι τὰ ταμεία τῶν διαφόρων χαρισμάτων τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τῶν μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι οἱ ἀποθήκες τῶν ἀποστολικῶν παραδόσεων, οἱ πηγές τῆς σωτηρίας τῶν χριστιανῶν καὶ οἱ πολύμορφες δωρεές τῶν Ὁρθοδόξων.

Στὴ συνέχεια γίνεται πὸ σαφῆς ὁ Ἁγιορειτὴς μοναχὸς τονίζοντας πὼς ἡ ἀνακάλυψη τοῦ νοητοῦ κόσμου καὶ ἡ ἀνάπτυξη τοῦ θείου εὐαγγελίου ὀφείλονται στὶς ἐπιστολές τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Συγκεκριμένα, οἱ πρὸς Κολοσσαεῖς 1,16⁶¹ καὶ Ἐφεσίους 1,21⁶² ἀποκαλύπτουν τὸν οὐράνιο διάκοσμο τῶν μακαρίων ἀγγέλων, καθὼς ἐπίσης τὰ ὀνόματα τῶν Θρόνων, τῶν Κυριοτήτων, τῶν Ἐξουσιῶν, τῶν Ἀρχῶν καὶ τῶν λοιπῶν ταγμάτων τῶν ἀσωμάτων ἀγγέλων. Ἀκόμη ἀπὸ τὴν πρὸς Ἑβραίους 1,14⁶³ γνωρίζουμε πὼς οἱ ἄγγελοι εἶναι πνεύ-

60. ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΡΕΙΤΟΥ, *Προοίμιον*, τόμ. Α', σελ. 28-29.

61. Βλ. ἐνδιαφέροντα σχόλια στὴ μελέτη τοῦ ΒΑΣ. Γ. ΤΣΑΚΩΝΑ, *Υπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Κολοσσαεῖς ἐπιστολὴν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, (Εἰσαγωγή-Κείμενον-Ἑρμηνεία), ἐκδόσεις Συμμετρία, Ἀθήνα 1994, σελ. 78-80. Ὁ ἀείμνητος Βασ. Τσάκωνας ὑποστηρίζει ὅτι στὸν ὄρο «κτίσις» περιλαμβάνονται τὰ ὄρατα καὶ τὰ ἀόρατα. Ὁ Χριστὸς ὡς κέντρο εἶναι ἡ αἰτία τῆς ὑπάρξεως καὶ δημιουργίας πάσης κτίσεως. Ἡ ἀναφορά «θρόνοι, κυριότητες, ἀρχαί, ἐξουσίαι» καλύπτουν τὸν οὐράνιο χῶρο καὶ μνημονεύονται στὸ κεφ. 1, 21. Ὁ Χριστὸς βρῖσκεται ὑπεράνω τῶν οὐρανίων ὄντων μετὰ τὴν Ἀνάσταση. Ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ ὑπάρχει στὸ κείμενο τοῦ ἁγίου Νικοδήμου τὸ ὁποῖο παραθέτουμε. Πρὸβλ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «The Angelology according to the later Jewish Literatur», *Θεολογία* 34 (1963), 136-151.

62. Βλ. σχόλια ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΣ ΙΩ. Δ., *Ἀποστόλου Παύλου ἐπιστολές πρὸς Ἐφεσίους, Φιλιπησίους, Κολοσσαεῖς, Φιλήμονα*, Θεσσαλονίκη 1981, σελ. 101-102.141 ἔξ.

63. Γιὰ τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴ ἐπικρατεῖ στὴν πλειοψηφία τῶν ἐρευνητῶν ἡ ἄποψη ὅτι δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴν πένα τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Ὁ συγγραφέας πουθενὰ δὲν ἀναφέρει τὸ ὄνομά του σ' ἀντίθεση μὲ τὸν Παῦλο. Ἡ γλῶσσα καὶ τὸ ὕφος διαφέρει ἀπὸ τὰ κείμενα τοῦ Παύλου. Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Παῦλος ἔγραψε τὴν ἐπιστολὴν στὰ ἑβραϊκά καὶ ὁ συνεργάτης του Λουκᾶς τὴ μετέφρασε στὰ Ἑλληνικά (Εὐσεβίου, *Ἐκκλησιαστικὴ*

ματα πού ύπηρετοῦν τὸν Θεό. Ὅλα αὐτὰ ἦρθαν στὴν ὑπαρξη διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν ἀνάστασή του κάθησε στὰ δεξιὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός πάνω ἀπὸ κάθε ἀρχὴ καὶ ἐξουσία καὶ πάνω ἀπὸ καθετὶ πού ἀνήκει τόσο στὸν τωρινὸ ὅσο καὶ στὸν μέλλοντα κόσμο. Τὰ σύμπαντα, κατὰ τὶς ἐπιστολές τοῦ Παύλου, συνεχίζει ὁ Ὅσιος, εἶναι ὑποταγμένα στὸν Χριστό, τὸν ἀρχηγὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία εἶναι τὸ σῶμά του. Ἔτσι, μετὰ τὴν ὑπαρξη τῆς Ἐκκλησίας βεβαιώθηκαν οἱ ἄνθρωποι πὼς οἱ ὑπερκόσμιες ἀρχές καὶ ἐξουσίες ἔμαθαν τὴν πολὺπλευρὴ σοφία τοῦ Θεοῦ, σύμφωνα μετὰ τὸ προαιώνιο σχέδιό του πού πραγματοποιήθηκε μετὰ τὸν Ἰησοῦ Χριστό:

«Καὶ διὰ τὸ νὰ εἰπῶ μετὰ συντομίαν, αἱ Ἐπιστολαὶ αὗται τοῦ μεγάλου Παύλου εἶναι τῶν διαφόρων χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος τὰ ταμιεῖα, τῶν τῆς Ἐκκλησίας Μυστηρίων τὰ γαζοφυλάκια, τῶν Ἀποστολικῶν Παραδόσεων αἱ ἀποθήκαι, αἱ πηγαὶ τοῦ Σωτηρίου, ἀπὸ τὰς ὁποίας ποταμηδὸν ρεεῖ ἡ τῶν Ὁρθοδόξων ἀπάντων πολυειδὴς ὠφέλεια, τοῦ νοητοῦ κόσμου ἢ ἀνακάλυψις καὶ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ Εὐαγγελίου ἢ ἀνάπτυξις. Αὗται εἶναι τοῦ νοητοῦ κόσμου ἢ ἀνακάλυψις, διότι πότεν ἄλλοθεν ἔμαθον ἡμεῖς οἱ ἐπὶ γῆς τὸν Οὐράνιον διάκοσμον τῶν μακαρίων Ἀγγέλων; Ἡ πότεν ἔχομεν τὰ ὀνόματα τῶν Θρόνων, τῶν Κυριοτήτων, τῶν Ἐξουσιῶν, τῶν Ἀρχῶν καὶ τῶν λοιπῶν Ταγμάτων τῶν ἀσωμάτων Ἀγγέλων, εἰμὴ εἰς τὰς Ἐπιστολάς ταύτας; Ἐν αὐτῷ, γὰρ φασίν, ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὄρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι εἴτε κυριότητες εἴτε ἀρχαὶ εἴτε ἐξουσίαι» (Κολ. 1, 16). Καὶ πάλιν: «Καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπουρανοῖς ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος» (Ἐφ. 1, 21). Πότεν δὲ ἐβεβαιώθημεν ὅτι αἱ ὑπερκόσμιαι ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι ἔμαθον διὰ τῆς Ἐκκλησίας τὴν πολυποίκιλον σοφίαν τοῦ Θεοῦ, εἰμὴ ἀπὸ τὰ τοῦ Παύλου συγγράμματα; ἵνα γνωρισθῆ, φησί, νῦν ταῖς

Ἱστορία ΣΤ' 14, 2). Ὁ Ὁριγένης ἀναφέρει: «Ἐγὼ δὲ ἀποφαινόμενος εἶπομι' ἂν τὰ μὲν νοήματα τοῦ ἀποστόλου ἐστίν, ἡ δὲ φράσις καὶ ἡ σύνθεσις ἀπονημονεύσαντος τινὸς τὰ ἀποστολικά καὶ ὡσπερ σχολιογραφήσαντος τινὸς τὰ εἰρημένα ἀπὸ τοῦ διδασκάλου. Εἰ τις οὖν Ἐκκλησία ἔχει ταύτην τὴν ἐπιστολήν ὡς Παῦλον, αὕτη εὐδοκμεῖτω καὶ ἐπὶ τούτῳ. Οὐ γὰρ εἰκὴ οἱ ἀρχαῖοι ἄνδρες ὡς Παῦλον ταύτην παραδεδώκασι. Τίς δὲ ὁ γράψας τὴν ἐπιστολήν, τὸ μὲν ἀληθὲς Θεὸς οἶδεν...» (Εὐσέβιος, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία ΣΤ' 25, 11-14). Βλ. σχετικὰ ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ Ιω., Εἰσαγωγή στὴν Καινὴ Διαθήκη, σελ. 314 ἔξ.· πρβλ. ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ ΒΑΣ. Χ., Εἰσαγωγή εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, σελ. 337 ἔξ. Ὑπὲρ τῆς παύλειας προελεύσεώς της πρὸς Ἑβραίους βλ. ΒΟΥΛΓΑΡΗ Χρ. Σπ., Εἰσαγωγή εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, τόμ. Α', σελ. 699 ἔξ. Σχόλια στὸ Ἐβρ. 1, 14 βλ. ΒΟΥΛΓΑΡΗ Χρ. Σπ., Ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολήν, Ἀθήναι 1993, σελ. 134 καὶ ΓΡΑΤΣΕΑ Γ. ΣΤΕΦ., Ἡ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολή, Θεσσαλονίκη 1999, σελ. 406.

ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις διὰ τῆς ἐκκλησίας ἢ πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ” (ῚΕφ. 3, 10). Ἡ πόθεν ἐμάθομεν ὅτι ὅλοι οἱ ῚΑγγελοὶ εἶναι “Πνεύματα λειτουργικὰ εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα, διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν” (ῚΕβρ. 1, 14), παρὰ ἀπὸ τὰς ῚΕπιστολὰς ταύτας;»⁶⁴.

Ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἄγιορείτης ὑποστηρίζει πῶς, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν παραπάνω ἀναφορὰ τῆς συμβολῆς τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν στὴ γνώση τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων, οἱ συγκεκριμένες ἐπιστολὲς ἀποτελοῦν ἀνάπτυξη καὶ ἐρμηνεία γεγονότων τῆς ἱστορίας τῆς θείας οἰκονομίας καὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἰδίου τοῦ Χριστοῦ. Ἡ περιτομὴ τοῦ Ἰησοῦ π.χ., ἡ ὁποία ἀναφέρεται στὸ εὐαγγέλιο τοῦ Λουκᾶ 1, 21-24⁶⁵, γίνεται κατανοητὴ, ὑποστηρίζει ὁ ἱερός Πατήρ, γιατί οἱ ἐπιστολὲς τοῦ Παύλου ἀναφέρουν τὸ θέμα καὶ διευκρινίζουν πῶς ἦταν τύπος τοῦ ἁγίου βαπτίσματος. Στὸ Κολ. 2, 11-15⁶⁶ ὁ Ἄποστολος ἀναφέρει πῶς ὅσοι πίστευσαν στὸν Ἰησοῦν ἔλαβαν τὴν πραγματικὴ περιτομή, πού δὲν γίνεται μὲ ἀνθρώπινα χέρια, ἀλλὰ τὴν κάνει ὁ Χριστὸς καὶ εἶναι ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, ἡ ὁποία ἐξουσιάζει τὸν ἄνθρωπο. Ὅσοι βαφτίστηκαν θάφτηκαν μὲ τὸν Χριστὸ καὶ ἀναστήθηκαν μαζί του, γιατί πίστεψαν στὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος τὸν ἀνέστησε ἀπὸ τοὺς νεκρούς. Ἀκόμη, ὅσοι ἦσαν νεκροὶ λόγω τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τῆς εἰδωλολατρικῆς πίστεως τους, ὁ Θεὸς τοὺς ζωοποίησε μὲ τὸν Χριστὸ συγχωρώντας τὶς ἀστοχίες τους. Ἐπίσης, κατάργησε τὸ χρεόγραφο πού ἦταν ἐναντίον τους μὲ τὴ σταύρωσή του. Ὁ Χριστὸς ἀφαίρεσε τὴ δύναμη τῶν δαιμονικῶν δυνάμεων καὶ τὶς ἐξευτέλισε ὡς ἀρχές καὶ ἐξουσίες, μὲ τὸν θρίαμβο τοῦ σταυροῦ του.

Παράλληλα, τὸ βάπτισμα τὸ ὅποιο παρέδωσε ὁ Ἰησοῦς στοὺς ἀποστόλους, σύμφωνα μὲ τὴν μαρτυρία τῶν εὐαγγελίων (Ματθ. 28, 19)⁶⁷, διευκρινίζεται στὶς ῚΕπιστολὲς τοῦ Παύλου. Συγκεκριμένα, στὴν πρὸς Ρωμαίους 6, 3-5⁶⁸ τονίζεται πῶς τὸ βάπτισμα στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ σημαίνει συμμετοχὴ στὸ θάνατο, τὴν ταφή καὶ τὴν ἀνάσταση τοῦ Ἰησοῦ. Ὅπως ὁ Χριστὸς ἀναστήθηκε ἀπὸ τοὺς νεκρούς, ἔτσι καὶ οἱ ἄνθρωποι μποροῦν νὰ ζήσουν πιά μία νέα ζωὴ. Μὲ τὴν ὄργα-

64. ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Προοίμιον*, τόμ. Α', σελ. 29-30.

65. Σχόλια σύγχρονων ἐρευνητῶν βλ. MARSHALL I. H., *The Gospel of Luke, The New International Greek Testament Commentary*, 1978, σελ. 61.

66. Πρβλ. σχόλια σύγχρονων ἐρευνητῶν ΤΣΑΚΩΝΑ ΒΑΣ. Γ., *ῚΥπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Κολοσσαεῖς ἐπιστολήν τοῦ Ἄποστόλου Παύλου*, σελ. 123 ἔξ.

67. Πρβλ. HILL D., *The Gospel of Matthew*, London 1978, σελ. 361 ἔξ.

68. Πρβλ. BARRETT C. K., *The Epistle to the Romans*, London 1957, σελ. 48 ἔξ.

νική ένταξη στο σώμα του Χριστού, συμμετέχουν οί πιστοί τόσο στο θάνατο όσο και στην ανάστασή του:

«Αὐταὶ εἶναι ἀκόμη καὶ τοῦ θεοῦ Εὐαγγελίου ἡ ἀνάπτυξις· Ποῖος ἐδύνατο νὰ καταλάβῃ τίνος ἦτον τύπος ἡ Περιτομὴ τοῦ Χριστοῦ, ἡ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ περιεχομένη, ἂν αἱ Ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου δὲν ἤθελαν ἀναπτύξουν αὐτήν καὶ νὰ εἰποῦν ὅτι ἦτον τύπος τοῦ ἁγίου βαπτίσματος; “Ἐν ᾧ καὶ περιετιμήθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος τῶν ἁμαρτιῶν τῆς σαρκός, ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ, συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι” (Κολ. 2, 11). Ποῖος ἤθελεν ἐννοήσῃ τί ἐδήλου τὸ βάπτισμα, ὅπου παρέδωκεν ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις εἰς τοὺς ἱερούς ἀποστόλους, ἂν αἱ Ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου δὲν ἠρμήνευαν πὼς εἰκονίζει τὸν θάνατον καὶ τὴν ταφήν καὶ ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ; “ὅσοι ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν. Συνετάφημεν οὖν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον... εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα” (Ρωμ. 6, 3.5)»⁶⁹.

Ἐνα ἄλλο κύριο θέμα, κατὰ τὸν ἅγιο Νικόδημο, τὸ ὁποῖο συναντοῦμε στὰ εὐαγγέλια καὶ ἀναπτύσσεται περισσότερο στὶς ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου, εἶναι τὸ πρόβλημα τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ. Αὐτό, κατὰ τὸν ἱερό Πατέρα, διευκρινίζεται ἀπὸ τὸν ἀπόστολο Παῦλο στὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴ 4, 14-5, 10. 6, 13-20. 7, 1-28⁷⁰. Σύμφωνα μὲ τις μαρτυρίες τῆς πρὸς Ἑβραίους, ἀναφέρει ὁ Νικόδημος, ὁ Ἰησοῦς ἦταν ἱερέας καὶ ἀρχιερέας αἰώνιος καὶ χωρὶς διαδοχῆ, κατὰ τὴν τάξη Μελχισεδέκ, πολὺ μεγαλύτερος τῶν ἀρχιερέων τοῦ Ἰσραὴλ. Γι' αὐτό, ὁ Χριστὸς πρόσφερε τὸν ἑαυτό του θυσία μὲ τὸν σταυρικό του θάνατο καὶ ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι ἦταν ἐχθροὶ συμφιλιώθηκαν μὲ τὸν Θεό, ὑποστηρίζει ὁ Παῦλος στὴν πρὸς Ρωμαίους 5, 10-11: «εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῶ μᾶλλον καταλλαγέντες σωθησόμεθα ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ» (πρβλ. Β' Κορ. 5, 18-19).

Τὰ εὐαγγέλια ἀναφέρονται ἐπίσης στὸ γεγονὸς τῆς ἀναλήψεως τοῦ Ἰησοῦ στοὺς οὐρανούς καὶ τὴν ἐγκατάστασή του στὰ δεξιὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός (Μαρκ. 16, 19-20⁷¹. Λκ. 24, 50-53. Πρβλ. καὶ Πράξ. 1, 9-11). Ὁ Παῦλος στὴν πρὸς

69. ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Προοίμιον*, τόμ. Α', σελ. 30-31.

70. Πρβλ. ΒΟΥΛΓΑΡΗ Χρ. Σπ., *Υπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολήν*, σελ. 189 ἔξ. ΓΡΑΤΣΕΑ Γ. ΣΤΕΦ., *Ἡ πρὸς Ἑβραίους*, σελ. 465 ἔξ.

71. Πρβλ. ΤΡΑΚΑΤΕΛΛΗ ΔΗΜ. (Ἀρχιεπ. Ἀμερικῆς), *Ἐξουσία καὶ πάθος*, Ἀθήνα 1983, σελ. 263 ἔξ. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ Ιω. Δ., *Τὸ κατὰ Μάρκον εὐαγγέλιο*, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 518.

Ἐφεσίους ἐπιστολή του 1, 21-22, ὑποστηρίζει ὁ ἅγιος Νικόδημος, διευκρινίζει ὅτι ὁ Χριστὸς μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἔγινε ἡ κεφαλὴ ὅλης τῆς Ἐκκλησίας, πάνω ἀπ' ὅλες τὶς τάξεις τῶν ἀγγέλων.

Ἄλλο σημεῖο τῶν εὐαγγελίων τὸ ὁποῖο διασαφηνίζεται στὶς ἐπιστολὲς τοῦ Παύλου, κατὰ τὸν ἅγιο Νικόδημο, εἶναι τὸ θέμα τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν (Μτθ. 28, 1-10. Μρκ. 16, 1-8. Λκ. 24, 1-12. Ἰω. 20, 1-10). Τὸ πῶς καὶ μὲ τί τρόπο ἀνίστανται οἱ νεκροὶ τὸ γνωρίζουμε κατὰ τὸν ἱερὸ Πατέρα ἀπὸ τὴν Α' πρὸς Κορινθίους 15, 1-11⁷², ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἀνάσταση καὶ τὶς ἐμφανίσεις τοῦ Χριστοῦ, παρὰλληλα μὲ τὴν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν (Α' Κορ. 15, 12-34). Γιὰ τὴ Δευτέρα Παρουσία καὶ τὴν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν, κατὰ τὸν Ὅσιο Νικόδημο, μᾶς μιλά ἐπίσης ὁ ἀπόστολος Παῦλος στὴν Α' πρὸς Θεσσαλονικεῖς 4, 13-18⁷³.

Συμπερασματικά, καταλήγει ὁ Ἄγιορείτης μοναχός, πῶς ὅλα γενικὰ τὰ δόγματα καὶ τὰ μυστήρια πού περιέχονται συνεπτυγμένα στὸ εὐαγγέλιο τοῦ Χριστοῦ αὐτὰ περιλαμβάνονται ἀνεπτυγμένα στὶς ἐπιστολὲς τοῦ ἀποστόλου Παύλου:

«Ποῖος ἤθελε στοχασθῆ μὲ λογισμοὺς ἐδικούς του, τί ἐφάνερονεν ὁ ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ θάνατος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀνίσως ὁ διορατικώτατος ἐκεῖνος καὶ θεοειδέστατος νοῦς τοῦ μεγίστου Παύλου, ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ δὲν ἔκαμνε θεωρίας βαθυτάτας ἐπάνω εἰς τοῦτο; Καὶ ἀνίσως ἐκεῖνος δὲν ἐσημείωνεν ὅτι ὁ Χριστὸς ἐπάνω εἰς τὸν Σταυρὸν ἐπρόσφερε τὸν ἑαυτὸν του θυσίαν καὶ προσφορὰν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ὑπὲρ τῆς καταλλαγῆς ὅλου του κόσμου; Καὶ διὰ τοῦτο ἦτον Ἱερεὺς καὶ Ἀρχιερεὺς αἰώνιος καὶ ἀδιάδοχος κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, πολλῶν μεγαλύτερος τῶν κατὰ Νόμον Ἀρχιερέων. Ποῖος ἤθελε καταλάβῃ ἀπ' ἑαυτοῦ του ὅτι ὁ Χριστὸς ἀναληφθεὶς εἰς τοὺς Οὐρανοὺς καὶ καθίσας ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἀναγινώσκειται, ἔγινε κεφαλὴ πάσης τῆς Ἐκκλησίας ὑπεράνω ἀπὸ ὅλας τὰς τάξεις τῶν ἀγγέλων, ἂν αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου δὲν ἐφάνεροναν τοῦτο εἰς ἡμᾶς; “Καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι· καὶ πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ” (Ἐφ. 1, 21-22)».

72. Πρὸβλ. ΑΓΟΥΡΙΔΗ Σ. ΧΡ., Ἐπιστολὴ Παύλου πρὸς Κορινθίους ἐπιστολή, Θεσσαλονίκη 1982, σελ. 252 ἔξ· βλ. ἰδιαίτερα τὴ μελέτη τοῦ ΣΤΟΠΙΑΝΝΟΥ ΒΑΣ. Π., Ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Εἰσαγωγικὰ προβλήματα καὶ Ἑρμηνεία τοῦ Α' Κορ. 15, Θεσσαλονίκη 1977.

73. Πρὸβλ. ΓΑΛΑΝΗ ΙΩ., Ἡ πρώτη ἐπιστολὴ τοῦ Ἀπ. Παύλου πρὸς Θεσσαλονικεῖς, Θεσσαλονίκη 1985, σελ. 266 ἔξ.

Ἡ ποῖος ἀναγινώσκων ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ περὶ τῆς ἀναστάσεως, ὅτι οἱ νεκροὶ ἔχουν νὰ ἀναστηθοῦν, ἐδύνητο νὰ καταλάβῃ, πῶς, καὶ μὲ τί τρόπον ἀνίστανται, ἐὰν τοῦτο δὲν ἐμάνθανεν ἀπὸ τὰ τοῦ Παύλου συγγράμματα; Καὶ διὰ νὰ μὴν ἀναφέρω ἓνα πρὸς ἓνα, λέγω καθολικῶς ὅτι ὅσα ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ συνεπτυγμένως περιέχονται δόγματα καὶ μυστήρια, ταῦτα ἀνεπτυγμένως ἐν ταῖς τοῦ Παύλου ἐπιστολαῖς περιέχονται»⁷⁴.

Συνεχίζοντας τὴν ἀξιολόγησή του ὁ ἅγιος Νικόδημος ὑποστηρίζει πὼς οἱ ἐντολὲς τοῦ Χριστοῦ, ὅπως τὶς γνωρίζουμε ἀπὸ τὰ εὐαγγέλια, περιλαμβάνονται στὶς ἰδ' ἐπιστολὲς τοῦ Παύλου. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τὰ λόγια τοῦ Παύλου εἶναι λόγια τοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ ὁ Χριστὸς ἦταν αὐτὸς ποὺ μιλοῦσε μέσα ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο. Γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὰ λεγόμενά του ὁ ἱερός Πατήρ χρησιμοποιεῖ τὰ λόγια τοῦ ἰδίου τοῦ Ἀποστόλου, ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει στὴν Α' Κορ. 14, 37-38 πὼς ἂν κάποιος θεωρεῖ τὸν ἑαυτό του προφήτη ἢ κάτοχο πνευματικοῦ χαρίσματος, αὐτὸς πρέπει νὰ καταλαβαίνει καλύτερα πὼς αὐτὰ ποὺ σὰς γράφω εἶναι ἐντολὲς τοῦ Κυρίου. Ἐπίσης στὴν Α' πρὸς Θεσσαλονικεῖς 4, 15 ὑποστηρίζει ὁ Ἀπόστολος ὅτι οἱ ἀναφορὲς του γιὰ τὴ Δευτέρα Παρουσία στηρίζονται στὴ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ στὴ Β' πρὸς Κορινθίους 13, 3 καὶ πάλι ὑποστηρίζει ὁ Παῦλος πὼς ὁ Χριστὸς μιλάει μέσῳ αὐτοῦ ὡς ὄργανο τοῦ Θεοῦ καὶ ἀποστόλου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Γιὰ νὰ στηρίξῃ ὁ Ὅσιος τὴν ἄποψή του, προσφεύγει καὶ στὶς μαρτυρίες τῶν Πατέρων· τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου καὶ τοῦ Θεοδοωρήτου:

«Τί λέγω; Αἱ ἐντολαὶ ὅπου ὁ μακάριος Παῦλος ἐν ταῖς σεπταῖς ἐπιστολαῖς του παραγγέλλει εἰς τοὺς χριστιανούς, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου εἰσὶν ἐντολαί, καὶ τὰ λόγια τοῦ Παύλου εἶναι λόγια τοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ ὁ Χριστὸς ἦν ὁ ἐν τῷ Παύλῳ λαλῶν: Καὶ ὅτι ταῦτα εἰσὶν ἀληθῆ ἄκουσον αὐτοῦ τοῦ ἰδίου λέγοντος: “Εἴ τις δοκεῖ προφήτης εἶναι ἢ πνευματικός, ἐπιγινωσκέτω ἂ γράφω ὑμῖν, ὅτι τοῦ Κυρίου εἰσὶν ἐντολαί” (Α' Κορ. 14, 37). Καὶ πάλιν: “τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν ἐν λόγῳ Κυρίου” (Α' Θεσ. 4, 15). Καὶ πάλιν: “ἐπεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ” (Β' Κορ. 13, 3). Ὅθεν καὶ ὁ χρυσοῦς τοῦ Ἰωάννου ἔγραφε κάλαμος: “Διὰ τοῦτο γὰρ συνεχῶς ὑπὲρ ἀπάντων ἐπὶ τὴν ἁγίαν ἐκείνην καταφεύγω ψυχὴν, ὅτι χρήσιμοι τινες εἰσι καὶ θεῖοι νόμοι τοῦ Παύλου ρήματα: οὐ γὰρ Παῦλος ἐστὶν ὁ λαλῶν, ἀλλ' ὁ Χριστὸς ὁ τὴν ἐκείνου ψυχὴν κινῶν δι' ἐκείνου γὰρ φθέγγεται πάντα, ἅπερ ἐκεῖνος εἶπε” (Λόγ. ὅτι ἐπικίνδυνόν ἐστι τὸ

---

74. ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, Προοίμιον, τόμ. Α', σελ. 31.

πρός χάριν δημηγορεῖν, τόμ. η΄). Καὶ ὁ μακάριος Θεοδώρητος λέγει· “ὅτι δὲ οἱ τοῦ ἀποστόλου νόμοι, τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ εἰσὶ νόμοι, δηλὸν ἐστὶ τοῖς τὰ θεῖα πεπαιδευμένοις· αὐτοῦ γὰρ ἐστὶ φωνή· ἐπεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ” (Ἑρμηνεία εἰς τὴν πρὸς Κορ. Α΄ κεφ. ζ΄ 12). Διὰ τοῦτο ἄρα καὶ μὲ κάθε δικαίαν ψῆφον, θεόπνευστοι ὀνομάζονται ἀπὸ τοὺς θεολόγους αἱ τοῦ μακαρίου Παύλου ἐπιστολαί, καὶ ὄρα τὴν ὑποσημείωσίν του· “τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγωμεν ἐν λόγῳ Κυρίου” (Α΄ Θεσ. 4, 15)»⁷⁵.

Ὁ ἅγιος Νικόδημος ἀφοῦ τεκμηρίωσε τὴν ἄποψή του πὼς τὰ λόγια τοῦ Παύλου εἶναι τὰ λόγια τοῦ ἰδίου τοῦ Ἰησοῦ προχωρεῖ ἕνα βῆμα περισσότερο. Ἀναφέρει ὅτι οἱ ἐπιστολὲς τοῦ Παύλου περιέχουν νοήματα καὶ μυστήρια ὅπου διευκρινίζονται αὐτὰ πού ἀναφέρονται στὰ Εὐαγγέλια, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἡ ἀποκάλυψη τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ συνεχίστηκε καὶ στὶς ἐπιστολὲς τοῦ Ἀποστόλου. Τὴν ἄποψή του αὐτὴ ὁ ἱερός Πατήρ στηρίζει στὸ λόγιό τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τοὺς μαθητὲς του, σύμφωνα μὲ τὸν ὅποιο τοὺς βεβαιώνει πὼς αὐτὸς πού πιστεύει στὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, θὰ κάνει καὶ ἐκεῖνος τὰ ἴδια ἔργα πού ἔκανε ὁ Χριστός, καὶ μάλιστα ἀκόμη μεγαλύτερα ἀπ’ αὐτά, γιὰ τὸ ἴδιος πορεύτηκε πρὸς τὸν Πατέρα του (Ἰω. 14, 12)⁷⁶. Κατὰ τὴν προσφιλή μέθοδό του ὁ ἅγιος Νικόδημος δὲν τεκμηριώνει τίς ἀπόψεις του μόνο βιβλικά, ἀλλὰ καὶ ἀγιοπατερικά, γι’ αὐτὸ στὴν προκειμένη περίπτωση, γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώσει ἀκόμη καλύτερα τὴ θέση του, ἐπικαλεῖται τὸν ἱερὸ Χρυσόστομο:

«Νὰ εἰπῶ ἀκόμη καὶ μεγαλύτερον; Αἱ τοῦ Παύλου ἐπιστολαὶ περιέχουν νοήματα καὶ μυστήρια μεγαλύτερα ἀπὸ τὰ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ περιεχόμενα. Διατὶ καθὼς ὁ Χριστὸς μεγαλύτερα θαύματα ἐποίησε διὰ μέσου τῶν αὐτῶν Μαθητῶν καὶ Ἀποστόλων καὶ τῶν ἄλλων τῶν πιστευόντων εἰς αὐτόν, παρὰ ὅπου ἐποίησεν αὐτὸς ὁ ἴδιος, καθὼς μόνος εἶπε τοῦτο μετὰ διπλῆς βεβαιώσεως· “Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν· ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ, κακεῖνος ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει, ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν Πατέρα μου πορεύομαι” (Ἰω. 14, 12), ἔτσι καὶ διὰ μέσου τοῦ στόματος τοῦ μακαρίου Παύλου ἐλάλησε μυστήρια μεγαλύτερα ἀπὸ ἐκεῖνα, ὅπου ἐλάλησεν ἀμέσως αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ. Καὶ τοῦτο δὲν εἶναι λόγος ἐδικός μου, ἀλλ’ εἶναι νόημα τοῦ χρυσοῦ νοός καὶ λόγος ἐνδιάθετος τῆς χρυσοῦς καρδίας καὶ λόγος προφορικός τῆς χρυσοῦς γλώττης

75. ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, Προοίμιον, τόμ. Α΄, σελ. 32.

76. Πρβλ. ΑΓΟΥΡΙΔΗ Σ., Τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον, β΄ κεφ. 13-21, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 78 ἔξ.

και γράμμα της χρυσοδακτύλου χειρός, του παγχρύσου και ολοχρύσου Ἰωάννου· Οὕτω γὰρ ἐκείνος ἐπαινῶν πάντα κατὰ μέρος τὰ ἱερά μέλη τοῦ θεσπεσίου σώματος τοῦ μακαρίου Παύλου καὶ περὶ τοῦ θεοφθόγγου ἐκείνου στόματος ταῦτα φησι· “Τούτου τοῦ στόματος ἐβουλόμην τὴν κόνιν ἰδεῖν δι’ οὗ τὰ μεγάλα καὶ ἀπόρρητα ὁ Χριστὸς ἐλάλησε, καὶ μείζονα ἢ δι’ ἑαυτοῦ. Ὡσπερ γὰρ εἰργάσατο μείζονα διὰ τῶν μαθητῶν, οὕτω καὶ ἐφθέγγετο. Δι’ οὗ τὸ Πνεῦμα τῆ Οἰκουμένη τὸς θαυμαστοὺς ἐκείνους χρησμούς ἔδωκε. Τί γὰρ οὐκ εἰργάσατο ἐκεῖνο τὸ στόμα ἀγαθόν;” (Ὁμιλ. λβ’ εἰς τὴν πρὸς Ρωμ.)⁷⁷.

Ὁ ἅγιος Νικόδημος δὲν παραλείπει νὰ μᾶς μιλήσει γιὰ τὴν ἀρπαγὴ τοῦ Παύλου ἕως τρίτου οὐρανοῦ καὶ τὴν μεταφορὰ του στὸν παράδεισο, ὅπου ἄκουσε ἄρρητα ῥήματα, δηλαδὴ λόγια τὰ ὅποια δὲν μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ κατανοήσει καὶ νὰ περιγράψει. Πρόκειται γιὰ ὄραματα καὶ ἀποκαλύψεις πὺ ἀξιώθηκε τὸ σκεῦος ἐκλογῆς τοῦ Θεοῦ, ὁ Παῦλος, καὶ αὐτὰ σημάδεψαν τὴ ζωὴ του, κατεύθυναν τὰ διαβήματά του, τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδιά του, ὥστε νὰ καταστῆ ὁ πρῶτος μετὰ τὸν Ἔνα. Ἐτσι ἀνακάλυψε ὁ Παῦλος τὸν νοερόν κόσμον καὶ κοντὰ σ’ αὐτὸν μαθήτευσε καὶ ὁ Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος καὶ ὁ Ἀρεοπαγίτης Διονύσιος:

«Μόνος γὰρ ἦ μετ’ ὀλίγων ὁ Παῦλος οὐκ ἀνθρωπίνῃ φανταστικῇ διανοίᾳ, ἀλλ’ ἐν ἀρρήτῳ καὶ ὑπερφυσικῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος, ἀρθεὶς ἀπὸ γῆς ἐπιζῶν καὶ εἴτε ἐν σώματι ἢν εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ εἰδώς, τὸν μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς ἀπέραντον διέπλευσεν Ὡκεανὸν καὶ ἀρπαγείς μέχρι τρίτου οὐρανοῦ, τὸν ἐκεῖ νοερόν, καὶ ὑπερκόσμιον κόσμον ἡμῖν τοῖς ἐπὶ γῆς διὰ τῶν Ἐπιστολῶν αὐτοῦ ἀνεκάλυψε»⁷⁸.

3. Πηγὲς καὶ κίνητρα τοῦ Ὁσίου γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου

3.1. Πηγὲς τοῦ ἁγίου Νικοδήμου

Ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης θαυμάζει καὶ τιμᾷ ὅπως ἰδιαίτερος τὸν ἱερό Χρυσόστομο ὡς ἐρμηνευτὴ τοῦ ἀποστόλου Παύλου⁷⁹, γι’ αὐτὸ τὸν θεωρεῖ

77. ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Προοίμιον*, τόμ. Α΄, σελ. 32-33.

78. ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Προοίμιον*, τόμ. Α΄, σελ. 30.

79. Βασικὲς μελέτες ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνευτικὴν τοῦ Χρυσόστομου γιὰ τὸν Παῦλο ἔχουμε τόσο στὸ Δυτικὸ χριστιανικὸ χῶρο ὅσο καὶ στὴν Ἀνατολή, ὅμως σὲ περιορισμένη κλίμακα. Ἀνα-

ώς την πλέον αυθεντική πηγή του. Τόν αναγνωρίζει ως τόν μόνον ικανό και ἄξιο ἐρμηνευτή, τόσο ἀπό τοὺς παλαιούς ὅσο και ἀπό τοὺς νεότερους, ὁ ὁποῖος εἶχε ὅλες τὶς προϋποθέσεις νὰ προσεγγίσει τὸ πνεῦμα τῶν θεόπνευστων ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου:

«Ἐπρεπε βέβαια», ἀναφέρει ὁ Ὅσιος, «νὰ ἔχω μίαν γλῶσσαν Χρυσοστομικήν, διὰ νὰ ἠμπορέσω κατ' ἀξίαν νὰ ἐπαινέσω τοῦ μακαρίου Παύλου τὰς θεοπνεύστους Ἐπιστολάς. Μόνη γάρ ἡ καλὴ ἐκείνη καὶ εὐλαλος καὶ ὠδική τοῦ Χρυσορρήμονος Ἰωάννου φωνή, ἡ ὑπὲρ πάντας τοὺς παλαιούς τε καὶ νεωτέρους ρήτορας, λόγοις ρητορικοῖς τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν κοσμήσασα. Μόνη, λέγω, ἐκείνη καθὼς ἐστάθη ἰκανὴ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰς Ἐπιστολάς τοῦ Παύλου ταῖς χρυσεπόνους αὐτῆς ἐξηγήσεις, ἔτσι καὶ μόνη ἦτον ἰκανὴ νὰ ἐπαινέσῃ κατ' ἀξίαν τὰς αὐτὰς Ἐπιστολάς τοῖς χρυσολόγοις αὐτῆς διδάγμασιν»⁸⁰.

Ὁ ὄσιος Νικόδημος ὑποστηρίζει πὼς ὁ ἱερός Χρυσόστομος κινήθηκε ἀπὸ τὴ δύναμη τῆς θείας χάριτος καὶ τὸν φωτισμὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ εἶναι ὁ

φέρω ἐνδεικτικὰ ἔργα: BAUR C., *John Chrysostom and His Time*, 2 vols. Trans. M. Gonzaga. Westminster, Newman 1959. VANDENBERGHE B. H., *John of the Golden Mouth*, Westminster, Newman 1958. KELLY J. N. D., *Golden Mouth: The story of John Chrysostom, Ascetic, Preacher, Bishop*, Ithaca NY: Cornell University Press 1995. WILES M., *The Divine Apostle: The Interpretation of St. Paul's Epistles in the Early Church*, Cambridge: Cambridge University Press, 1967. CHASE F. H., *Chrysostom. A Study in the History of Biblical Interpretation*, Cambridge 1887. MERZAGORA AUG., "Giovanni Crisostomo Commentatore di s Paolo: Osservazioni su l' esegesi filosofica", *Studi dedicati alla memoria di Paolo Ubaldi* 16 (1937), 205-246. HOFFMAN-ALEITH EVA, "Das Paulusverständnis des Johannes Chrysostomus", *ZNW* 38 (1939) 181-188. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἔχει ἡ μελέτη τῆς MARGARET M. M., *The Heavenly Trumpet, John Chrysostom and the art of Pauline Interpretation*, Westminster John Knox Press, Louisville London 2002. Στὸν ὀρθόδοξο χῶρο εἶναι πολὺ περιορισμένη ἡ βιβλιογραφία: ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ ΒΑΣ., «Ὁ Χρυσόστομος τύπος καὶ μιμητὴς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου», *Ἀκτίνες* 18 (1955), 54-64. ΣΑΚΚΟΥ ΣΤ., «Ὁ ἱερός Χρυσόστομος ὡς ἐρμηνευτὴς», *Πρακτικὰ ἸΣΤ' Θεολογικοῦ Συνεδρίου μὲ θέμα: «Ὁ ἱερός Χρυσόστομος»*, Θεσσαλονίκη 1996, σσ. 263-310. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Οἱ ἐρμηνευτικὲς ἀρχὲς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομο», *Διεθνὲς ἐπιστημονικὸ συνέδριο μὲ θέμα: «Ἁγιὸς Ἰωάννης Χρυσόστομος 1600 ἔτη (407-2007)»*, Θεσσαλονίκη 2007. Πρωτοπρ. ΖΗΣΗ ΘΕΟΔ., *Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος. Πατερικὴ θεώρηση*, ἐκδ. Βρυέννιος, Θεσσαλονίκη 2004. ΣΙΑΣΟΥ ΛΑΜ., «Ἡ κριτικὴ τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τὸν ἱερό Χρυσόστομο. Ἡ ὁμιλία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στὴν Ἀθήνα», *Πρακτικὰ ἸΣΤ' Θεολογικοῦ συνεδρίου μὲ θέμα: «Ὁ ἱερός Χρυσόστομος»*, Θεσσαλονίκη 1996, σσ. 311-320. ΤΑΤΣΗ ΠΑΡ., *Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος κατὰ τὸν Ἅγιο Ἰωάννη Χρυσόστομο*, Θεσσαλονίκη 2008. ΜΠΕΛΕΖΟΥ ΚΩΝ., *Χρυσόστομος καὶ σύγχρονη βιβλικὴ ἔρευνα. Ἡ χρονολογικὴ ταξινόμηση τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἁγ. Παύλου*, Ἀθήνα 1998.

80. Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Νικόδημου τοῦ Ἀγιορείτου, *Ἐρμηνεία εἰς τὰς ἰδ' ἐπιστολάς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, τόμ. Α', ἐκδ. «Ὁρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 1999, σελ. 27.

πρώτος ό όποϊός έρμηνεύσε με τόν καλύτερο τρόπο όλες τϊς έπιστολές του Παύλου⁸¹. Ό Χρυσορρήμων, αναφέρει ό Άγιορείτης μοναχός, συνέλαβε τὰ ύψηλά και δυσνόητα μυστήρια που καταγράφονται στις έπιστολές και τὰ αποκάλυψε στους Χριστιανούς με τόν πλέον αυθεντικό τρόπο⁸². Ό ίδιος ό Παύλος, τονίζει ό Όσιος, παρευρισκόταν καθ' όλη τη διάρκεια τής έρμηνευτικής διαδικασίας, ψιθυρίζοντας στο δεξιό αυτί του Χρυσοστόμου, όπως μαρτυρεί ό μαθητής του Πρόκλος, ό όποϊός έβλεπε προσωπικά την συγκεκριμένη όπτασία⁸³.

81. Στο σημείο αυτό ό άγιος Νικόδημος εύθυγραμμίζεται με την όρθόδοξη έρμηνευτική παράδοση ή όποία ύποστηρίζει αυτή τη στενή σχέση Χρυσοστόμου Παύλου. Ό άγιος Ίσιδωρος ό Πηλουσιώτης, μαθητής του Χρυσοστόμου, ύποστηρίζει ότι είναι τόσο ακριβής και έπιτυχημένη ή έρμηνεία του Χρυσορρήμονα, που και ό ίδιος ακόμη ό Παύλος αν προσπαθούσε να έρμηνεύσει τόν έαυτό του σε άπτική γλώσσα, θα συνέπιπτε με τόν ιερό Πατέρα: «Εί Παύλος ό θεσπέσιος άπτικήν είληφε γλώτταν, ώστε έαυτόν έρμηνεύσαι, ουκ αν άλλως ήρμηνευσεν ή ως ό προειρημένος άοιδιμος άνήρ», PG 78, 1347.

82. Κατά τους βιογράφους του ιεροϋ Χρυσοστόμου, για να φέρεϊ σε πέρας τó έργο τής έρμηνείας των έπιστολών του Παύλου είχε κοντά του είκόνα του Άποστόλου. Αναφέρει χαρακτηριστικά ό άγιος ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ: «Ήγάπα δέ ό μακάριος Ίωάννης τās έπιστολάς του σοφωτάτου Παύλου άγαν... Ήν δέ και τó εκτύπωμα του αυτού Άποστόλου έχων εν είκόνι, ένθα άνεπαύετο διά την του σώματος άσθένειαν, βραχύ τί. Ήν γάρ πολύ άγρυπνος την φύσιν. Και ήνίκα διήρχετο τās έπιστολάς αυτού ενήτένιζεν αυτή, και ως επί ζώντος αυτού ούτω προσείχεν αυτή, μακαρίζων αυτόν, και όλον αυτού τόν λογισμόν προς αυτόν είχε φανταζόμενος, και διά τής θεωρίας αυτή, όμιλών», PG 94, 1277.

83. Ό μαθητής του ιεροϋ Χρυσοστόμου Πρόκλος ανέλαβε την ύποχρέωση να παρουσιάσει κάποια νύκτα έναν άξιωματούχο, ό όποϊός έχασε τη θέση του και ζητούσε βοήθεια από τόν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως. Όμως ό Πρόκλος επί τρεις νύκτες δέ μπόρεσε να τόν βρει έλεύθερο. Παρατηρώντας από την τρύπα τής πόρτας έβλεπε κοντά στο Χρυσόστομο να ύπάρχει άλλο πρόσωπο, τó όποϊο έσκυβε στους ώμους του άγίου και φαινόταν σαν να του ύπαγόρευε ψιθυριστά στα αυτιά του. Στην έρώτηση του Χρυσοστόμου, γιατί δέν παρουσίασε τόν άξιωματικό, ό Πρόκλος άπάντησε ότι συνομιλούσε με κάποιο άλλο πρόσωπο: «Ώς επάυσατο ό Πρόκλος λαλών, άτενίσας τη είκόνι του Άποστόλου, και θεασάμενος τόν χαρακτηρα όμοιον του όφθέντος αυτή, βαλών μετάνοιαν τῷ Ίωάννη, είπε δακτυλοδεικτών την είκόνα: «Συγχώρησόν μοι, Πάτερ, όν είδον λαλούντά σοι, όμοιός έστι τούτω· ως δέ ύπολαμβάνω, και αυτός έστιν», PG 94, 1277. Αυτή τη θαυματουργική παρουσία του Παύλου έρμηνεύσε ό Χρυσόστομος ως άπάντηση στην έπιθυμία του να μάθει, αν ή έρμηνεία των έπιστολών απέδιδε τó πνεύμα του Άποστόλου. Άφοϋ ό ίδιος ό Παύλος παρευρισκόταν και ύπαγόρευε τὰ γραφόμενα δέν ύπήρχε άμφιβολία για την έπιτυχία τής έρμηνείας: «οία μαθητής τῷ διδασκάλῳ επιθαρρήσας, τὰ έλλείποντα των έπιστολών εις πέρας ένεγκών και διασαφήσας, πλουτον δωρεΐται τη Έκκλησία μηδέποτε δαπανώμενον», PG 114, 1101-1108.

Ἡ ἐρμηνεία τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου ἀπὸ τὸν ἱερό Χρυσόστομο ἱκανοποίησε πλήρως τὸν ἀπόστολο Παῦλο ὡς συντάκτη τους, ἀναφέρει ὁ ἅγιος Νικόδημος, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ παρουσιαστῆ ὁ ἴδιος ὁ Παῦλος στὸν Χρυσόστομο μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἐρμηνευτικῆς διεργασίας καὶ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν ἄψογη καὶ ἀκριβῆ ἀπόδοση τῶν νοημάτων τῶν ἐπιστολῶν του. Αὐτὴ εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ ἀνωλύμου βιογράφου τοῦ Χρυσόστομου, ἀναφέρει ὁ ἅγιος Νικόδημος. Καὶ συνεχίζει ὁ Ὅσιος: Ὁ ἱερός Χρυσόστομος κρατώντας στὰ χέρια του τὸ ἐρμηνευτικὸ του ἔργο γιὰ τὶς ἐπιστολὲς τοῦ Παύλου καὶ κοιτάζοντας πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀποστόλου, τοῦ εἶπε νὰ δεχθῆ τοὺς κόπους του καὶ τὸ σημαντικό ἔργο του. Καὶ ἂν εἶναι ἄξιο τῆς σοφίας καὶ χάριτος τοῦ Ἀποστόλου, ἡ τιμὴ ἀνήκει στὸν Θεὸ καὶ τὸν Παῦλο. Ἐὰν δὲν τὸ κρίνει ἄξιο τῶν προσδοκιῶν του καὶ σύμφωνο μὲ τὰ νοήματα ποὺ ἀποτυπώνει στὶς ἐπιστολὲς του, αὐτὸ ὀφείλεται στὴν ἀνθρώπινη ἀδυναμία τοῦ ἐρμηνευτῆ.

Συνεχίζοντας τὴν περιγραφή ὁ ἅγιος Νικόδημος ὑποστηρίζει πὼς ὁ ἴδιος ὁ Παῦλος, ὁ ὁποῖος ἦταν ἀκροατὴς τῶν ἀρρήτων ἀληθειῶν τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ καὶ διδάσκαλος τῆς Οἰκουμένης, παρουσιάστηκε προσωπικὰ στὸν Χρυσόστομο λέγοντάς του νὰ μὴ ἀμφιβάλλει γιὰ τὴν ἀκριβῆ ἀπόδοση τῶν μηνυμάτων τῶν θεοπνευστῶν ἐπιστολῶν του. Ἀνακάλυψε ὁ Χρυσόστομος τὰ νοήματα τῶν παύλειων κειμένων μὲ τέτοια τελειότητα, ὅπως ἀκριβῶς ὁ ἴδιος ὁ Ἀπόστολος τὰ διατύπωσε στὶς ἐπιστολὲς του⁸⁴. Αὐτὴ ἡ λαμπρὴ ἐπιτυχία τῆς ἐρμηνευτικῆς ἀπόδοσης ἦταν ἀποτέλεσμα τοῦ ἰδίου Ἁγίου Πνεύματος, τὸ ὁποῖο τὸν μὲν Παῦλο φώτισε γιὰ νὰ διατυπώσῃ μὲ θεόπνευστη ἀκρίβεια, τὸν δὲ Χρυσόστομο φώτισε γιὰ νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ ἀποδώσῃ σωστά⁸⁵ τὰ μηνύματα τοῦ πρωτοτύ-

84. Ὁ λόγος αὐτῆς τῆς ἀπόλυτης ταύτισης ὀφείλεται στὸ γεγονός τῆς ἀγάπης τοῦ Χρυσόστομου πρὸς τὸν Παῦλο: «*Οὕτω πολὺς αὐτῷ καὶ ἀπόρητος ὁ πρὸς τὸν Παῦλον πόθος, ὥστε ἀρμολόγωντος εἰπεῖν τοῦτο εἶναι Ἰωάννη Παῦλον, ὅπερ Παύλῳ Χριστὸς ἐτύγχανε, μᾶλλον δέ, καὶ Ἰωάννη κατὰ Παῦλον Χριστὸς· ἐπεὶ καὶ τοσοῦτα κάκεινον διὰ Χριστὸν οἱ πρὸς Παῦλον ἔρωτες*», PG 114, 1101. Σὲ χειρόγραφο τοῦ 11ου αἰῶνα ἀναφέρεται: «*Χριστοῦ πέφυκε τὸ τοῦ Παύλου στόμα, στόμα δὲ Παύλου τὸ Χρυσόστομου στόμα*», βλ. ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ ΒΑΣ., «Ὁ Χρυσόστομος τύπος καὶ μιμητὴς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου», Ἀκτίνες 18 (1953), σ. 56.

85. Ἡ θεοπνευστία παρουσιάζεται στους ἱερούς συγγραφεῖς τῆς Ἁγίας Γραφῆς: «*Οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἠνέχθη ποτὲ προφητεία, ἀλλ' ὑπὸ Πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν ἄγιοι ἀπὸ Θεοῦ ἀνθρώποι*» (Α' Πέτρ. 1, 21). «*Στους Πατέρες, ἀντίθετα*», παρατηρεῖ ὁ Ν. Νικολαΐδης, «δὲν ἔχομε ἀποκάλυψη νέων ἀληθειῶν, ὡς συνέχεια τῆς θείας ἀποκάλυψης. Οὔτε ἔχομε καὶ ἐπιστάσια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος γιὰ καταγραφή τῶν θείων αὐτῶν πραγμάτων. Ἀλλά, λέγοντας ὅτι οἱ πατέρες εἶναι θεόπνευστοι, ἐννοοῦμε στὴν ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα καὶ θεολογία,

που βιβλικού κειμένου τῶν ἐπιστολῶν. Συνεπῶς, τόσο ὁ συντάκτης ὅσο καὶ ὁ ἐρμηνευτὴς τῶν ἐπιστολῶν εἶχαν τὴν ἴδια κοινὴ πηγὴ ἔμπνευσης καὶ καθοδήγησης, τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ δύο θεοπνεύστως συμπλήρωσαν τὸ ἔργο τους καὶ τὸ πρόσφεραν στὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καὶ σ' ὅλο τὸν ἐθνικό, εἰδωλολατρικό κόσμο ὡς ἀποκάλυψη τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴ σωτηρία ὅλων τῶν ἀνθρώπων:

«*Ταῦτας, λοιπὸν τὰς τῶν τοσούτων καὶ τηλικούτων ἐπουρανίων τοῦ Πνεύματος θησαυρῶν πλήρεις ἐπιστολάς τοῦ σκεύους τῆς ἐκλογῆς θεωρήσας ὁ Χρυσορρήμων Ἰωάννης, καὶ τὸ ἐν αὐταῖς ἀναγκαῖον καὶ πολυωφελὲς καὶ μεγαλωφελὲς ἀποθαυμάσας, ἐκινήθη ὑπὸ τῆς θείας Χάριτος καὶ πρῶτος αὐτὸς ἠρμηνεύσεν αὐτάς πάσας κάλλιστά τε καὶ ὑψηλότατα καὶ τὰ ἐν αὐταῖς δυσνόητα μυστήρια ἀνεκάλυψεν αὐτοῦ του μεγάλου Παύλου παρισταμένου καὶ πρὸς τὸ δεξιὸν οὗς αὐτοῦ ἐπικεκυφὸτος καὶ προσλαλοῦντος καὶ τὴν τούτων ἐρμηνείαν μυσταγωγῶντος, καθὼς ἐφάνη δι' ὀπτασίας τῷ θείῳ Πρόκλῳ, τῷ τοῦ Χρυσορρήμωνος μαθητῇ· Τοσούτον δὲ προσφῆς καὶ κατὰ τὴν εὐνοίαν τοῦ μεγάλου Παύλου ἢ ἐρμηνεία αὐτῆ τοῦ Χρυσοστόμου ἐγένετο, ὥστε ὁποῦ καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος Παῦλος αἰσθητῶς φανεῖς μετὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦτο προσεβεβαίωσεν, ὡς διηγεῖται τοῦτο ὁ τοῦ Χρυσοστομικοῦ βίου ἀνώνυμος συγγραφεύς. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ θεῖος Ἰωάννης βαστῶν εἰς τὰς χεῖράς του τὸ ἐρμηνευθὲν παρ' αὐτοῦ βιβλίον τοῦ ἀποστόλου καὶ ἀτενίσας εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Παύλου εἶπε: “Δέχοιο Παῦλε τῶν παρ' ἐμοῦ πόνων καὶ ὧν ἔχω τὸ τιμιώτατον δώρημα· Εἰ μὲν τῆς σῆς ἄξιον μεγαλονοίας καὶ χάριτος, τῷ Θεῷ καὶ σοὶ χάρις· Εἰ δὲ μὴ ἄξιον, σύγγνωθι τῇ ἀνθρωπίνῃ ἀσθενείᾳ δεδουλωμένοις”. Ἐπειδὴ, λέγω, ταῦτα εἶπεν ὁ θεῖος Χρυσόστομος: Ὡ τοῦ θαύματος! Ἴδου αὐτὸς ὁ τῶν ἀρρήτων ἀκροατῆς καὶ διδάσκαλος Παῦλος σωματοειδῶς ὤφθη λέγων αὐτῷ· “Ἀδελφὲ Ἰωάννη, μηδὲν ὅλως ἀμφίβαλε περὶ τῆς τῶν ἐμῶν, μᾶλλον δὲ τοῦ Πνεύματος ἐπιστολῶν ἐξηγήσεως. Ἴσθι γὰρ σαφῶς, ὡς οὕτως ἀκριβῶς διέγνωσ ταῦτας καὶ ἀνεκάλυψας, ὡς αὐτὸς τε ἔγνων ἐγὼ καὶ ὡς τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἀμφοτέροις ὑπέθετο”. Ταῦτα εἰπὼν καὶ ἀσπασμὸν αὐτῷ δούς, εὐθύς ἐξ ὀφθαλμῶν αὐτοῦ γέγονεν»⁸⁶.*

ὄτι εἶναι μεστοὶ Πνεύματος Ἁγίου. Ἔχουν βιώσει, ἐν τῇ πράξει, τὴ ζωὴ καὶ τὴν ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὡς γνώστες τῶν θείων πραγμάτων, μποροῦν νὰ γίνουν ὀρθοὶ ἐρμηνευτὲς τῆς ἡδη ἀποκαλυμμένης θεοπνευστης παράδοσης», βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ Ν. Ι., *Θέματα Πατερικῆς Θεολογίας*, Θεσσαλονίκη 2009, σελ. 66.

86. Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου, *Ἐρμηνεία εἰς τὰς ιδ' ἐπιστολάς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, τόμ. Α', σελ. 33-34.

Με αυτά τὰ δεδομένα, κατὰ τὸν ἅγιο Νικόδημο, ἦταν πολὺ φυσικὸ ὄλοι οἱ μεταγενέστεροι ἐρμηνευτὲς Πατέρες τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου νὰ ἀντλοῦν ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ, τὸν ἱερόν Χρυσόστομο, ποὺ εἶναι αὐθεντικὸς ἐρμηνευτὴς τοῦ Παύλου⁸⁷. Τέτοιοι ἦσαν ὁ Θεοδώρητος⁸⁸, ὁ ὁποῖος ἦταν καὶ μαθητὴς τοῦ Χρυσοστόμου, ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός⁸⁹, ὁ ὁποῖος ἐπέλεξε σὲ ἐπιτομὴ περικοπὲς στὶς ἐπιστολὲς τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ἀπὸ ὀλόκληρο τὸ ἐρμηνευτικὸ ἔργο τοῦ Χρυσορρήμονα, ὁ Θεοφύλακτος Βουλγαρίας⁹⁰, ὁ Οἰκουμένιος⁹¹, ὁ Μέγας Φώτιος⁹² καὶ ἀπὸ τοὺς νεότερους χρόνους ὁ Γεώργιος Κορέσιος⁹³:

«Ἀπὸ τῆς ἐρμηνείας δὲ τοῦ θείου πατρὸς Χρυσοστόμου, ὡς ἀπὸ τινὸς πηγῆς πολυχεύμονος, πάντες σχεδὸν ἠρύσαντο, ὅσοι μετὰ ταῦτα ἠρμήνευσαν πάσας τὰς τοῦ Παύλου θεοπνεύστους ἐπιστολάς· Οἶον ὁ μακάριος Θεοδώρητος, ὁ καὶ μαθητὴς χρηματίσας τοῦ Χρυσορρήμονος· Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὁ τὰς ἐν ἐπιτομῇ Ἐκλογὰς ποιήσας εἰς τὰς ἐπιστολάς τοῦ Παύλου, συλλεγείσας παρ’

87. Πρβλ. ΠΡΩΤΟΠΡ. ΖΗΣΗ ΘΕΟΔ., *Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος. Πατερικὴ θεώρηση*, σελ. 18-19. MITCHELL M. M., *The Heavenly Trumpet. John Chrysostom and the art of Pauline interpretation*, σελ. 5 ἐξ. ἰδιαίτερα γιὰ τὸ θέμα τῆς διαχρονικῆς ἐξάρτησης τῶν πατέρων τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν ἐρμηνευτικὴν τοῦ Χρυσοστόμου γιὰ τὸν Παῦλο, βλ. ΤΑΤΣΗ ΠΑΡ., *Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος κατὰ τὸν Ἅγιο Ἰωάννη Χρυσόστομο*, σελ. 129 ἐξ.

88. Εἰδικὰ γιὰ τὸν Θεοδώρητο Κύρου (393-457) PG 80-84, βλ. ΧΡΗΣΤΟΥ ΠΑΝ. Κ., *Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία. Πατέρες καὶ θεολόγοι τοῦ Χριστιανισμοῦ*, τόμ. Α΄, ἔκδ. Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 224-226. ΑΡΑΜΠΑΤΖΗ ΧΡ. ΑΘ., *Χριστιανικὴ Γραμματεία*, τόμ. Α΄, ἔκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 114-116.

89. Γιὰ τὸν Ἰωάννη Δαμασκηνὸν (680-755), PG 94-96. ΧΡΗΣΤΟΥ ΠΑΝ. Κ., *Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία*, τόμ. Α΄, σελ. 322-327. ΑΡΑΜΠΑΤΖΗ ΧΡ. ΑΘ., *Χριστιανικὴ Γραμματεία*, τόμ. Α΄, σελ. 144-145.

90. Γιὰ τὸν Θεοφύλακτο Βουλγαρίας, (π. 1050-1126), PG 123-126. Βλ. Ἀρχιμ. ΙΩΑΝΝΙΔΗ ΝΙΚ. Χ., *Θεολογία καὶ γραμματεία ἀπὸ τὸν Θ΄ αἰῶνα καὶ ἐξῆς*, Ἀθήνα 2007, σελ. 139-142. Εἰδικὰ γιὰ τὸ ἐρμηνευτικὸ ἔργο τοῦ Θεοφύλακτου βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΧΡ. Κ., «Τὸ ἐρμηνευτικὸ ἔργο τοῦ Θεοφύλακτου Ἀχρίδος καὶ ἡ συμβολὴ του σὲ θέματα εἰσαγωγῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης», στὸ *Θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ πατερικὴ ἐρμηνευτικὴ*, Θεσσαλονίκη 2005, σσ. 255-312.

91. Γιὰ τὸν Οἰκουμένιο PG 118-119. Βλ. ΧΡΗΣΤΟΥ ΠΑΝ. Κ., *Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία*, σελ. 338.

92. Γιὰ τὸν Φώτιο (820-896) PG 101-104. Βλ. ΧΡΗΣΤΟΥ ΠΑΝ. Κ., *Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία*, σελ. 331-336. Πρβλ. ΑΡΑΜΠΑΤΖΗ ΧΡ. ΑΘ., *Χριστιανικὴ Γραμματεία*, τόμ. Α΄, σελ. 150-152. Εἰδικὰ γιὰ τὸ ἐρμηνευτικὸ ἔργο τοῦ Φωτίου βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΧΡ. Κ., «Ὁ Μέγας Φώτιος ὡς ἐρμηνευτὴς τῆς Καινῆς Διαθήκης», *Θεολογία* 80 (2009), 27-66.

93. Ὁ Γεώργιος Κορέσιος (1580-1660) καταγόταν ἀπὸ τὴ Χίο. Περισσότερα βλ. ΧΡΗΣΤΟΥ ΠΑΝ. Κ., *Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία*, τόμ. Β΄, σελ. 228-9.

αὐτοῦ ἐκ τῆς καθ' ὅλου ἐρμηνείας τοῦ Χρυσοστόμου, καθὼς καὶ ἐπιγράφονται, αἱ ὁποῖαι περιέχονται ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ τῶν ἐν Βενετία τυπωθέντων συγγραμμάτων αὐτοῦ... Ἐπιπλέον καὶ ὁ μετὰ τὸν ἱερὸν Θεοφύλακτον ἀκμάσας Οἰκουμένιος, ἀπὸ τὴν πηγὴν τοῦ αὐτοῦ Χρυσορρήμονος κάκεινος τὰ νάματα λαβὼν, εἰς τὴν ἐδικὴν του μετωχέτευσεν Ἐρμηνείαν, τὴν εἰς τὰς τοῦ Παύλου ἐπιστολάς, ἵνα μὴ λέγω ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ κριτικὸς Φώτιος, ὁ πολλὰ μέρη τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου ἐρμηνεύσας, ἀπὸ τὸν θεῖον Χρυσόστομον τὰ περισσώτερα ἠρανίσαστο. Σημειοῦμεν δὲ ὅτι ἐν τοῖς ὑστέροις χρόνοις καὶ ὁ πολυμαθὴς Γεώργιος ὁ Κορθέσιος Ἐκλογὰς τινὰς καὶ Ἐρμηνείας εἰς πολλὰς περικοπὰς τῶν τοῦ Παύλου ἐπιστολῶν, ἐκ διαφόρων πατέρων ἐρανισθείσας ἐξέδωκεν»⁹⁴.

3.2. Κίνητρα τοῦ Ὁσίου γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου

Ὁ ἅγιος Νικόδημος ὑποστηρίζει πῶς ἡ ἐρμηνεία τοῦ Θεοφύλακτου Βουλγαρίας μετὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ Χρυσοστόμου, ὑπερέχει τῶν ἄλλων ἐρμηνειῶν, γι' αὐτὸ ἐπέλεξε νὰ τὴν μεταφράσει γιὰ δύο λόγους: α) λόγω τῆς καθαρότητας τῶν νοημάτων τῆς καὶ β) ἔνεκα τῆς συντομίας τῆς. Ὁ Θεοφύλακτος, ἀναφέρει ὁ Ὁσιος, στηρίχθηκε στὴν ἐρμηνεία τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου τὴν ὁποία, ὅπως εἶδαμε, θεωροῦσε ὡς αὐθεντικότερη ὅλων, γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ἀνέφερε ὁ ἴδιος παραπάνω. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος ἐρμήνευσε ὅλες τὶς ἐπιστολὲς τοῦ Παύλου, ἔχοντας ὅμως πλήρη ἐξάρτηση ἀπὸ τὸν Πατριάρχη τῶν ἐρμηνευτῶν Πατέρων τὸν Χρυσορρήμονα. Μάλιστα ἡ ἐξάρτησή του δὲν περιοριζόταν στὰ μηνύματα καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ ἔργου τοῦ Χρυσοστόμου, ἀλλὰ ἔφθανε στὸ σημεῖο νὰ χρησιμοποιεῖ καὶ τὶς ἴδιες λέξεις τοῦ «παμμέγιστου καὶ παμμακάριου Ἰωάννη», ὅπως τὸν χαρακτήριζε προσφωνώντας τον ὁ Θεοφύλακτος. Γι' αὐτὸ, τονίζει ὁ Ὁσιος, πολλοὶ ὀνομάζουν τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀχρίδος παραφραστὴ τοῦ θεοῦ Χρυσοστόμου.

Παρόλα αὐτὰ, ἀναφέρει ὁ ἅγιος Νικόδημος, ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ τοῦ Θεοφύλακτου, ἡ ὁποία ἦταν τόσο ἀναγκαία καὶ ἀπὸ πολλὰς πλευρὰς ὠφέλιμη καὶ ἀπαραίτητη γιὰ τὸ Γένος τῶν ὀρθοδόξων Γραικῶν, ὅπως ἦταν γραμμένη στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ γλῶσσα, ἔμοιαζε ἀπὸ τὴ μία μὲ κῆπο ποὺ πραγματικὰ ἦταν κλειστὸς καὶ δὲν μποροῦσαν νὰ μπουῖν μέσα οἱ ἄνθρωποι νὰ τὸν ἀπολαύσουν

94. Ὁσίου πατρὸς ἡμῶν ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΡΕΪΤΟΥ, *Ἐρμηνεία εἰς τὰς ἰδ' ἐπιστολάς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, τόμ. Α', σελ. 34-35.

καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μὲ σφραγισμένη πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποία κανεὶς δὲ μποροῦσε νὰ ξεδιψᾷσει. Ἔτσι, κατὰ τὸν Ἁγιορείτη Πατέρα, ἐκπληρωνόταν αὐτὸ πὸν ἀναφέρεται στὴ Σοφία Σειράχ 20, 30:· σοφία κρυμμένη, πὸν δὲν ἀποκαλύπτεται καὶ θησαυρὸς πὸν εἶναι ἀφανὴς καὶ δὲν χρησιμοποιεῖται, δὲν προσφέρει ὠφέλεια στοὺς ἀνθρώπους οὔτε στὴν πρώτη οὔτε στὴν δευτέρη περίπτωση.

Αὐτὰ τὰ δεδομένα ἦταν τὰ κίνητρα πὸν ἀνάγκασαν τὸν Ἁγιορείτη μοναχὸ νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὴ μετάφραση τῆς ἐρμηνείας τοῦ Θεοφυλάκτου. Ἐπειδὴ οἱ Χριστιανοὶ στεροῦνταν ἀπὸ τὴν ὠφέλεια τῆς ἀνάγνωσης τῆς ἐρμηνείας τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου καὶ κάποιοι πνευματικοὶ ἀδελφοὶ πὸν ἐνδιαφέρονταν γιὰ τὴν πρόοδο τοῦ ἑλληνικοῦ Γένους, παρεκίνησαν τὸν Νικόδημο, μετέφρασε τὴν ἐρμηνεία ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα σὲ ἀπλούστερο ἰδίωμα γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς του. Ἔτσι αὐτοὶ ἀκούοντας στὶς λατρευτικὲς συνάξεις τῆς Ἐκκλησίας τὴν ἀνάγνωση τῶν ἀποστολικῶν περικοπῶν νὰ μποροῦν μὲ τὴν ἐρμηνεία νὰ κατανοοῦν αὐτὰ πὸν ὁ ἀπόστολος Παῦλος θέλει νὰ διδάξει:

«Ὁ Θεοφύλακτος Βουλγαρίας ὁ ὁποῖος ἐκ τῶν αὐτῶν ἐξηγήσεων τοῦ Χρυσοστόμου ἐρανισθεὶς, ἠρμήνευσε πάσας τὰς τοῦ Παύλου ἐπιστολάς καὶ οὐ μόνον πάντα σχεδόν, (πλὴν ὀλίγων) τὰ νοήματα τοῦ παμμεγάλου καὶ παμμάκαρος Ἰωάννου (οὗτω γὰρ αὐτὸς συνηθίζει νὰ ὀνομάζει τὸν Χρυσόστομον εἰς πολλὰ μέρη τῆς ἐρμηνείας του) ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς λέξεις ἐκείνου ἐκθέτει· διὸ καὶ παραφραστὴς τοῦ θείου Χρυσοστόμου ἀπὸ πολλοὺς ὀνομάζεται...

Ἄνισως δὲ τινὰς ἠθελεν ἐρωτήσῃ, ποία ἄρα (μετὰ τὴν τοῦ Χρυσοστόμου) ἀπὸ τὰς ἐρμηνείας τῶν ἀνωτέρω διδασκάλων ὑπερέχει τῶν ἄλλων καὶ μᾶλλον ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ; Θαρρούντως καὶ μετὰ ἀληθείας ἀποκρινόμεθα ὅτι εἶναι ἡ τοῦ ἱεροῦ καὶ μακαρίου Θεοφυλάκτου, καὶ διὰ τὴν καθαρότητα τῶν νοημάτων καὶ διὰ τὴν συντομίαν τῆς φράσεως. Ἄλλ' ἡ ἐρμηνεία αὕτη, ἡ τοσοῦτον ἀναγκαία καὶ πολυωφελὴς καὶ ποθητὴ εἰς τὸ Γένος τῶν Ὁρθοδόξων Γραικῶν, μὲ τὸ νὰ ἦτον συγγεγραμμένη Ἑλληνικά, κῆπος ἦτον ἀληθῶς κεκλεισμένος καὶ πηγὴ ἐσφραγισμένη, κοντὰ εἰς τοὺς ιδιώτας καὶ ἀπλοϊκοὺς χριστιανούς καὶ ἐπληροῦτο ἐπ' αὐτὴ τὸ τοῦ Σειράχ ἐκεῖνο· “Σοφία κεκρυμμένη καὶ θησαυρὸς ἀφανὴς, τίς ὠφέλεια ἐν ἀμφοτέροις”; (Σειράχ 20, 30). Ὅθεν ἐγὼ ὁ ἐλάχιστος πάντων, μὲ τὸ νὰ ἔβλεπον στερουμένους τοὺς ἐν Χριστῷ ἀδελφούς μου ἀπὸ τὴν ὠφέλειαν τῆς ἀναγνώσεως τῆς τοιαύτης ἐρμηνείας, ἅμα δὲ καὶ μὲ τὸ νὰ παρεκινήθην ἀπὸ τινὰς πνευματικὸς ἀδελφούς, ζῆλον θερμὸν ἔχοντας περὶ τὰ κοινωφελῆ τοῦ Γένους καλὰ, τούτου χάριν ταῖς τοῦ μεγάλου Παύλου καὶ Χρυσοστομίου καὶ Θεοφυλάκτου θαρρήσας πρεσβείαις καὶ ταῖς εὐχαῖς τῶν μελλόντων ἀναγνῶναι ἐν Χριστῷ μοὶ ἀδελφῶν, μετέφρασα τὴν ἐρμηνείαν ταύτην εἰς τὴν

καθ' ἡμᾶς κοινοτέραν διάλεκτον πρὸς κοινήν ὠφέλειαν ἀπάντων τῶν Ὁρθοδόξων ἀπλουστέρων χριστιανῶν, ἵνα αὐτοὶ ἀκούοντες ἐπ' Ἐκκλησίας ἀναγιγνωσκόμενον καθ' ἐκάστην τὸν θεῖον Ἀπόστολον, δύνωνται εὐκόλως διὰ τῆς ἐρμηνείας ταύτης νὰ καταλαμβάνουν καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου νοούμενα»⁹⁵.

Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ὁ ἅγιος Νικόδημος προτρέπει τοὺς Χριστιανοὺς νὰ ἀποκτήσουν αὐτὰ τὰ βιβλία, τὰ ὁποῖα περιέχουν τὶς ἐπιστολὲς τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Πρόκειται γιὰ τὸ εὐαγγέλιό τῆς σωτηρίας, τὸ ὁποῖο ἔχει ἐρμηνευθεῖ ἀπὸ τὸν Θεοφυλάκτο καὶ μεταφράστηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο σὲ ἀπλή γλῶσσα. Ἔχοντας τὴν ἐρμηνεία τοῦ Θεοφυλάκτου, συνεχίζει ὁ Νικόδημος, θὰ ἔχετε μαζὶ καὶ τὶς λοιπὲς ἐρμηνεῖες τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ Θεοδωρήτου, τοῦ Ἰωάννη τοῦ Δαμασκηνοῦ, τοῦ Οἰκουμενίου, τοῦ Φωτίου καὶ ἄλλων Πατέρων, τὶς ὁποῖες συμπεριέλαβε ὁ Μεταφραστὴς τοῦ Θεοφυλάκτου, ἅγιος Νικόδημος στὶς ὑποσημειώσεις του. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἱερός Χρυσόστομος, τονίζει ὁ ἅγιος Νικόδημος, συνιστᾷ στοὺς κοσμικοὺς ἀνθρώπους νὰ ἀποκτοῦν βιβλία τὰ ὁποῖα εἶναι φάρμακα τῆς ψυχῆς. Καὶ τέτοια εἶναι ἡ Καινὴ Διαθήκη, οἱ ἐπιστολὲς τοῦ Παύλου, οἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων καὶ τὰ Εὐαγγέλια:

«Καὶ ἂν ἄλλα βιβλία δὲν δυνθῆτε νὰ ἀποκτήσετε, ὅμως τὰ βιβλία ταῦτα τοῦ θεοῦ ἀποστόλου ἐπιμεληθῆτε νὰ ἀποκτήσετε, ἵνα καθὼς ἔχετε τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον, τὸ ἐρμηνευθὲν ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Θεοφυλάκτου καὶ εἰς ἀπλήν γλῶσσαν μεταφρασθὲν, οὕτως ἔχετε καὶ τὸν ἀπόστολον ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Θεοφυλάκτου ἐρμηνευόμενον καὶ ἤδη μεταφρασθέντα εἰς κοινήν διάλεκτον. Ἀποτολμῶ καὶ νὰ σᾶς εἰπῶ, ἀδελφοὶ ὅτι μαζὶ μὲ τὴν ἐρμηνείαν ταύτην τοῦ μακαρίου Θεοφυλάκτου καὶ τὰς λοιπὰς ἐρμηνείας τοῦ Χρυσορρήμονος, τοῦ Θεοδωρήτου, τοῦ Δαμασκηνοῦ Ἰωάννου, τοῦ Οἰκουμενίου, τοῦ Φωτίου καὶ ἄλλων πατέρων, θέλετε ἀποκτήσει, ὡς κάκεινας ἐν ταύτῃ καὶ μάλιστα ἐν ταῖς ὑποσημειώσεσι συντόμως περιεχομένας. Παρακινεῖ δὲ τὴν ὑμῶν ἀγάπην εἰς τοῦτο καὶ ὁ χρυσόγλωττος Ἰωάννης λέγων· “Ἀκούσατε, παρακαλῶ, πάντες οἱ βιωτικοὶ καὶ κτᾶσθε βιβλία φάρμακα τῆς ψυχῆς· εἰ μηδὲν ἕτερον βούλεσθε, τὴν γοῦν Καινὴν (Διαθήκην δηλ.) κτήσασθε, τὸν Ἀπόστολον, τὰς Πράξεις, τὰ Εὐαγγέλια, διδασκάλους διηνεκεῖς”»⁹⁶.

95. Ὁσίου πατρὸς ἡμῶν ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Ἐρμηνεία εἰς τὰς ἰδ' ἐπιστολάς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, τόμ. Α', σελ. 34. 35-36. Πρβλ. σχόλια ΜΟΝΑΧΟΥ ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΑΤΟΥ, *Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης*, σελ. 224-231.

96. Ὁσίου πατρὸς ἡμῶν ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Ἐρμηνεία εἰς τὰς ἰδ' ἐπιστολάς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, τόμ. Α', σελ. 37.

Τὰ βιβλία αὐτὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης, συνεχίζει ὁ ἅγιος Νικόδημος, θὰ εἶναι χρήσιμα στὴν καθημερινὴ ζωὴ τοῦ κάθε ἀνθρώπου· στὴ λύπη καὶ τὴν ἀπογοήτευση, στὴ ζημιὰ καὶ τὴν καταστροφή, στὴν ἀπόγνωση καὶ στὸ θάνατο. Ἡ ἀνάγνωση τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου στηρίζει καὶ δημιουργεῖ προϋποθέσεις γιὰ νὰ παρηγορηθεῖ ὁ πονεμένος ἄνθρωπος. Ἡ ἄγνοια τῶν Γραφῶν δὲν βοηθᾷ στὸν πνευματικὸ του ἀγώνα, καὶ δὲν τὸν ὀδηγεῖ στὴ λύτρωση καὶ τὴ σωτηρία. Γι' αὐτὸ συνιστᾷ ὁ ἅγιος Νικόδημος στοὺς Χριστιανούς νὰ μελετοῦν τὴν Ἁγία Γραφή μὲ τὴ βοήθεια τῆς ἐρμηνείας τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου τὴν ὁποία ἔχει συνθέσει ὁ Θεοφύλακτος καὶ τὴ μετάφραση τοῦ ἰδίου ἔργου τὴν ὁποία μὲ μεγάλο κόπο συνέθεσε ὁ Ὅσιος:

«Καὶ ὅταν ἀκολουθήσῃ εἰς ἐσᾶς καμμία λύπη ἢ ζημιὰ ἢ θάνατος τινὸς συγγενοῦ σας, ἀναγινώσκετε τὰς ἐπιστολάς τοῦ μακαρίου Παύλου καὶ θέλετε εὖρη παρηγορίαν εἰς ὅλας ταύτας τὰς περιστάσεις σας· Διὰ τὸ ὅλων τῶν κακῶν αἰτία εἶναι, τὸ νὰ μὴν ἀναγινώσκετε τὰς Γραφὰς καὶ τὸ νὰ περιπατήτε εἰς τὸν νοητὸν πόλεμον χωρὶς ἄρματα τῆς γνώσεως τῶν Γραφῶν. Ἔτσι ὁ ἴδιος Χρυσόστομος σᾶς παρακινεῖ νὰ κάμνετε· “Ἄν λύπη συμβῇ, ὡσπερ εἰς ἀποθήκην φαρμάκων ἔγκυψον· λάβε παραμυθίαν ἐκείθεν τοῦ δεινοῦ, ἂν ζημιὰ, ἂν θάνατος, ἂν ἀποβολὴ οἰκείων. Μᾶλλον δὲ μὴ ἔγκυπτε, ἀλλὰ ἀνάλαβε πάντα, ἔχε ἐπὶ τῆς διανοίας. Τοῦτο πάντων αἴτιον τῶν κακῶν, τὸ μὴ εἰδέναι τὰς Γραφὰς. Χωρὶς ὄπλων εἰς πόλεμον βαδίζομεν, καὶ πῶς ἔδει σωθῆναι; Ἀγαπητὸν μετὰ τούτων σωθῆναι, μήτι γε χωρὶς τούτων”»⁹⁷.

Τέλος, ὁ ἅγιος Νικόδημος, ὑπογραμμίζει τὴν μεγάλη ὠφέλεια τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου, ὅχι μόνο στοὺς Χριστιανούς, ἀλλὰ τόσο στοὺς ἄπιστους Ἰουδαίους ὅσο καὶ στοὺς Ἑλληνας εἰδωλολάτρεις. Τοὺς ἄπιστους Ἰουδαίους τοὺς ὀδήγησαν σὲ μεταστροφή καὶ τοὺς εἰδωλολάτρεις σὲ μετάνοια καὶ ἐπιστροφή ἀπὸ τὰ εἰδωλα στὸν ἀληθινὸ Θεό. Καὶ καταλήγει ὁ Ὅσιος πὼς οἱ ἐπιστολές τοῦ Παύλου ὠφέλησαν καὶ θὰ συνεχίσουν νὰ ὠφελοῦν ὅλο τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ὡς τὴ συντέλεια τοῦ κόσμου. Ἐξ ἄλλου, αὐτὸ ἐπιβεβαιώνει καὶ ὁ ἱερός Χρυσόστομος:

«Μηδὲ νομίσητε εὐκαταφρονήτους καὶ ὀλιγωφελεῖς τὰς ἐπιστολάς ταύτας. Κατὰ ἀλήθειαν, ἀδελφοί μου, αὐτὲς ἐφάνηκαν πάντοτε θαυμαστές, ὅχι μόνον

97. Ὁσίου πατρὸς ἡμῶν ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Ἐρμηνεία εἰς τὰς ἰδ' ἐπιστολάς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, τόμ. Α', σελ. 37.

κοντά εις τούς πιστούς χριστιανούς, αλλά και κοντά εις τούς άπίστους Ίουδαίους και Έλληνας. Και αυτές ώφέλησαν και θέλουν ώφελούν όλον τò γένος τών ανθρώπων, έως τής συντελείας του κόσμου. Έτσι τò βεβαιώνει ó του Παύλου ένθους έραστής και κατ' έξοχήν τουτον φιλών Ίωάννης ó Χρυσορρήμων λέγων: "Πόθεν ου παρ' ήμίν, αλλά και παρὰ Ίουδαίοις και Έλλησι μάλιστα πάντων ó Παύλος θαυμάζεται; Ουκ από τής τών επιστολών άρετής, δι' ής, ου τούς τότε μόνον πιστούς, αλλά και τούς έξ εκείνου μέχρι τής σήμερον γενομένους και μέλλοντας έσεσθαι μέχρι τής έσχάτης του Χριστου παρουσίας, ώφέλησέ τε και ώφελήσει και ου παύσεται τουτο ποιών, έως τò τών ανθρώπων διαμένη γένος; "Ωσπερ γάρ τείχος έξ άδάμαντος κατασκευασθέν, ουτω τας άπανταχού τής Οίκουμένης Έκκλησίας τὰ τουτου τειχίζει γραμμата"»⁹⁸.

Συνεχίζοντας την άξιολόγηση και τονίζοντας την άξια τών επιστολών του άποστόλου Παύλου ó άγιος Νικόδημος προτείνει στους άναγνώστες του να μελετούν άδιαλείπτως τις επιστολές αυτές και θα έχουν μία παράδοξη μεταμόρφωση ώς προς τò ήθος και τόν τρόπο συμπεριφοράς στην καθημερινή ζωή τους. Υπογραμμίζει ó "Όσιος πώς οί επιστολές του Παύλου έχουν τέτοια ύπερφυσική δύναμη που μπορούν να μεταμορφώνουν τούς ανθρώπους και να κάνουν τούς λύκους πρόβατα, τούς παράλογους λογικούς ανθρώπους, τούς άγριους και πρωτόγονους ήμερα πρόσωπα και τούς κακούς να τούς μεταβάλλουν σε καλούς. Με άλλα λόγια, τονίζει ó Άγιορείτης άσκητής, οί επιστολές του Παύλου έχουν τή δύναμη να σαγηνεύουν και να διασώζουν όλόκληρη την Οίκουμένη από κάθε προσβολή τών πονηρών και δαιμονικών δυνάμεων.

Χρησιμοποιώντας στη συνέχεια την άξιολόγηση του ίεροϋ Χρυσοστόμου κάνει σύγκριση τών επιστολών του Παύλου με την Κιβωτό του Νώε και τονίζει τὰ εξής: όπως ó Νώε συναρμολόγησε σανίδια και έκανε την Κιβωτό, έτσι και ó Παύλος γράφοντας τις επιστολές κατασκεύασε μία νοερή Κιβωτό, ή όποία ήταν καλύτερη από του Νώε. Η πρώτη έπαιρνε τὰ άλογα και τὰ διατηρούσε άλογα, ένω ή δεύτερη παραλάμβανε παράλογους ανθρώπους και τούς μετέβαλε σε λογικούς. Στην Κιβωτό μπήκε λύκος και βγήκε λύκος, στις επιστολές του Παύλου μπήκε λύκος και βγήκε πρόβατο, μπήκε μάγος και μεταμορφώθηκε σε άγιο, μπήκε άνθρωπος τής αυταρχικής έξουσίας και βελτιώθηκε. Άκόμη, ή Κιβωτός διέσωσε τόν Νώε με δύο, τρία ή έστω έλάχιστα άτομα, ή Κιβωτός του

98. 'Όσιου πατρός ήμων ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, Έρμηνεία εις τας ιδ' επιστολάς του Άποστόλου Παύλου, τόμ. Α', σελ. 39.

Παύλου σαγήνευσε ολόκληρη την οικουμένη. Πλέει σὲ ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου καθημερινά, χωρὶς νὰ διαλύονται τὰ σανίδια της, γιατί εἶναι κάτω ἀπὸ τὴν προστασία καὶ τὴ χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Βγήκε ὁ Νῶε ἀπὸ τὴν Κιβωτὸ καὶ δὲν πλέει. Ἀπέθανε ὁ Παῦλος καὶ ὁμως ἡ Κιβωτὸς του ζεῖ, σαγηνεύει τοὺς ἀνθρώπους καὶ δὲν καταποντίζεται, γιατί ἔχει τὴ χάρη τοῦ Κυβερνήτη ὅλης τῆς οικουμένης, τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ:

«Πληροφορῶ γὰρ τὴν ἐν Χριστῶ ὑμῶν ἀγάπην, ὅτι ἀνίσως ἔτσι κάμνετε καὶ συνεχῶς τὸν Παῦλον εἰς τὰς χεῖρας λαμβάνετε, ἐντὸς ὀλίγου χρόνου θέλετε λάβετε μίαν παράδοξον μεταμόρφωσιν, κατὰ τὰ ἦθη καὶ κατὰ τὴν ζωὴν. Διατὶ αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ μακαρίου Παύλου ἔχουν τοιαύτην ὑπερφυσικὴν δύναμιν νὰ μεταμορφώσουν τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ κάμνουν τοὺς λύκους πρόβατα, τὰ ἄλογα λογικά, τοὺς ἀγρίους ἡμέρους καὶ τοὺς κακοὺς καλοὺς. Καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου ἔχουν δύναμιν νὰ σαγηνεύουν καὶ νὰ διασώζουν ὅλην τὴν Οἰκουμένην. Ἔτσι μᾶς πληροφορεῖ ὁ χρυσοῦς ρήτωρ τῆς Ἐκκλησίας· “Καθάπερ γὰρ Νῶε σανίδας ράψας Κιβωτὸν εἰργάσατο, οὕτω καὶ Παῦλος ἐπιστολάς γράψας κατεσκεύασε Κιβωτὸν νοερὰν. Αὕτη ἐκείνης βελτίων. Ἡ μὲν γὰρ ἐλάμβανε τὰ ἄλογα καὶ ἐτήρει τὰ ἄλογα, αὕτη δὲ λαμβάνει τὰ ἄλογα καὶ μεταβάλλει. Οἷόν τι λέγω· Εἰσηλθεν εἰς τὴν Κιβωτὸν λύκος καὶ ἐξῆλθε λύκος, εἰσηλθεν εἰς τὰς Παύλου ἐπιστολάς λύκος καὶ ἐξῆλθε πρόβατον, εἰσηλθε μάγος καὶ διωρθώθη, εἰσηλθεν ὑπάτος καὶ βελτίων ἐγένετο. Καὶ ἐκείνη μὲν ἡ Κιβωτὸς τὸν Νῶε διέσωσε μόνον ‘μετὰ δύο ἢ τριῶν ἢ ὀλίγων ὀνομάτων’, αὕτη δὲ ἡ Κιβωτὸς τὴν Οἰκουμένην ἐσαγήνευσε, πανταχοῦ πλέει καθ’ ἐκάστην ἡμέραν καὶ αἱ σανίδες οὐ διαλύονται· Οὐ γὰρ πίστει, ἀλλὰ Πνεύματι εἰσὶ κεχρισμένα. Ἀπῆλθεν ὁ Νῶε ἐκ τῆς Κιβωτοῦ καὶ αὐτὴ οὐ πλέει. Ἀπέθανε Παῦλος καὶ ἡ Κιβωτὸς ζῆ, καθ’ ἡμέραν σαγηνεύει καὶ οὐ καταποντίζεται. Ἔχει γὰρ τοῦ Κυβερνήτου τῆς Οἰκουμένης τὴν χάριν αὐτὴν κατέχουσιν” (Λόγ. εἰς τὸ “ἄρκει σοι ἡ χάρις μου” Τόμ. ε΄)»⁹⁹.

Ἡ ἐνασχόληση τῶν Χριστιανῶν συνεχῶς μὲ τὶς ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου, τινίζει ὁ ἅγιος Νικόδημος, θὰ τοὺς ὀδηγήσει σ’ αὐτὸ πού εὐχόταν ὁ Ἀπόστολος

99. Ὁσίου πατρὸς ἡμῶν ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, Ἐρμηνεία εἰς τὰς ἰδ’ ἐπιστολάς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, τόμ. Α΄, σελ. 42-43. Ὁ ἱερός Χρυσόστομος συνηθίζει νὰ κάνει σύγκριση τοῦ Ἀποστόλου Παύλου μὲ πρόσωπα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ νὰ ἀποδεικνύει τὴν ἀνωτερότητά του. Τὸν συγκρίνει μὲ τὸν Ἄβελ, τὸν Νῶε, τὸν Ἀβραάμ, τὸν Ἰσαάκ, τὸν Ἰωσήφ, τὸν Ἰώβ, τὸν Μωϋσῆ, τὸν Δαυῖδ καὶ τὸν Ἠλία καὶ τέλος μὲ τὸν Ἰωάννη τὸν Πρόδρομο. Βλ. ΡΓ 50, 475 ἐξ.

στούς κατοίκους τῆς Ἐφέσου. Γονατίζοντας ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός εὐχεται νὰ μπορέσουν οἱ Χριστιανοὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μαζί με ὀλόκληρο τὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ νὰ συλλάβουν ποιὸ εἶναι τὸ πλάτος καὶ τὸ μῆκος, τὸ βάθος καὶ τὸ ὕψος τοῦ μυστηρίου τῆς σωτηρίας καὶ νὰ γνωρίζουν τὴν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ, πὺν ξεπερνᾷ κάθε ἀνθρώπινη γνώση καὶ νὰ γεμίζει ἡ ζωὴ τους με τὴν πλούσια χάρη τοῦ Θεοῦ (Ἐφ. 3,14.18.19). Ὁ ἱερός Πατὴρ ὑπογραμμίζει πὺς οἱ ἀναγνώστες τῶν ἐπιστολῶν θὰ ἀξιωθοῦν νὰ καταλάβουν τὸ ὕψος τῆς Τριαδολογικῆς Θεολογίας, τὸ βάθος τῆς ἔνσαρκης τοῦ Θεοῦ Λόγου Οἰκονομίας, τὸ μῆκος τοῦ προορισμοῦ μας καὶ τὸ πλάτος τῆς ἀγάπης τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ ὁποῖο ἐπεκτείνεται πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους Ἰουδαίους καὶ εἰδωλολάτρες, ἔθνικους καὶ ἀπίστους. Ἀκόμη, θὰ γνωρίσουν τὸ ὕψος τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναβάσεως ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἀγωνίζονται γιὰ τὴ σωτηρία τους, τὸ βάθος τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ, τὸ μῆκος τῆς ἀπέραντης εὐσπλαχνίας του καὶ τὸ πλάτος τῆς θείας ἀγάπης του:

«Καὶ τί χρειάζεται νὰ λέγωμεν πολλά; Ἐὰν εἰς τὰς ἐπιστολάς τοῦ Παύλου συνεχῶς καταγίνεσθε, ἀδελφοί μου παμπόθητοι, ἐν μὲν τῇ παρουσίᾳ ζωῆ θέλετε ἀξιωθῆτε νὰ ἀπολαύσετε τὴν μεγάλην ἐκείνην εὐχὴν ὁποῦ ὁ ἴδιος Παῦλος διὰ τοὺς χριστιανούς ἠῦχετο· “τούτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ... ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἀγίοις τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος καὶ βάθος καὶ ὕψος, γινῶναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ” (Ἐφεσ. 3, 14. 18-19), ἤγουν θέλετε ἀξιωθῆτε νὰ καταλάβετε τὸ ὕψος τῆς Τριαδικῆς Θεολογίας, τὸ βάθος τῆς ἐνσάρκου τοῦ Θεοῦ Λόγου Οἰκονομίας, τὸ μῆκος τοῦ αἰδίου Προορισμοῦ, τὸ πλάτος τῆς εἰς πάντας ἀνθρώπους Ἰουδαίους καὶ Ἐθνικὸς ἐκτεινομένης ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ. Ἡ τὸ ὕψος τῆς εἰς οὐρανοὺς τῶν προωρισμένων ἀναβάσεως, τὸ βάθος τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων, τὸ μῆκος τῆς αἰδιότητος καὶ τὸ πλάτος τῆς θείας ἀγάπης»¹⁰⁰.

Στὴ μέλλουσα ζωὴ, τονίζει ὁ ἅγιος Νικόδημος, θὰ ἀξιωθοῦν οἱ ἀναγνώστες τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου νὰ δοῦν τὸν ἴδιο τὸν Ἀπόστολο, ὁ ὁποῖος ἦταν τὸ στόμα καὶ ὁ νοῦς τοῦ Χριστοῦ, τὸν «τρίτηχον» ὡς πρὸς τὸ σῶμα, ὁμως τὸν οὐρανομήκη ἀνθρωπο ὡς πρὸς τὴν ψυχὴ, τὸν διδάσκαλο τῶν ἐθνῶν καὶ τὸν εὐαγγελιστὴ τῆς οἰκουμένης, τὸν σοφὸ ἀρχιτέκτονα τῆς Ἐκκλησίας, τὸν φυ-

100. Ὁσίου πατρός ἡμῶν ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Ἐρμηνεία εἰς τὰς ἰδ' ἐπιστολάς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, τόμ. Α', σελ. 43.

τουργό τῆς θείας ἀμπέλου, τὸ φῶς τῶν Ἐκκλησιῶν, τὸν ἀναγκαῖο σύμβουλο τῶν Χριστιανῶν, τὸν εὐαγγελικὸ πανδοχέα, τὸν φωτιστὴ ὅλου τοῦ κόσμου, τὸν μεγαλύτερο ὄλων τῶν ἀποστόλων, τὸν καλύτερο ἀπ' ὅλους τοὺς κορυφαίους προφήτες καὶ τὸν πιὸ τέλειο ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους:

«*Ἐν δὲ τῇ μελλούσῃ ζωῇ θέλετε ἀξιωθῆτε νὰ ἰδῆτε καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον μακάριον Παῦλον, Παῦλον τὸ στόμα καὶ νοῦν τοῦ Χριστοῦ· τὸν τρίπηχον κατὰ τὸ σῶμα καὶ οὐρανομήκη κατὰ τὴν ψυχὴν ἄνθρωπον, τὸν διδάσκαλον τῶν Ἐθνῶν, τὸν παιδοτρῖβην τῆς Οἰκουμένης, τὸν σοφὸν ἀρχιτέκτονα τῆς Ἐκκλησίας, τὸν φυτουργὸν τῆς θείας ἀμπέλου, τὸ φῶς τῶν Ἐκκλησιῶν, τὸν ἀναγκαῖον σύμβουλον τῶν χριστιανῶν, τὸν εὐαγγελικὸν πανδοχέα, τὸν παγκρατιαστὴν τοῦ κόσμου, τὸν μείζονα πάντων τῶν ἀποστόλων, τὸν κρείττονα τῶν κορυφαίων προφητῶν καὶ τὸν ἀμείνονα πάντων ἀνθρώπων*»¹⁰¹.

Ὁ ἱερός Χρυσόστομος, συνεχίζει ὁ ἅγιος Νικόδημος, τοῦ ὁποῦ ἡ ζωὴ, ὁ νοῦς καὶ τὸ ἔργο ἔχει ταυτιστεῖ ἀπόλυτα μὲ τὸν Παῦλο, περιγράφει ἐγκωμιστικὰ τὸν ἀπόστολο τῶν Ἐθνῶν καὶ καταγράφει εὐστοχα τὴν προσωπικότητα καὶ τὴν οἰκουμενικὴ ἀποστολὴ καὶ προσφορά του: «*Παῦλον τὸν τῇ φρονήσει τῶν οὐρανίων μετέωρον καὶ τῇ καταφρονήσει τῶν ἐπιγείων μετάρσιον, τὸν θεόληπτον νοῦν, τὴν χριστοκίνητον γλῶτταν, τὸν ὠραιότατον κάλαμον τοῦ ὄξυγράφου γραμματέως, τὸν καλλιγραφήσαντα τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς ἀληθείας τὰ δόγματα, τὸ ἐν τῇ χειρὶ τοῦ δυνατοῦ θεοχάλκευτον βέλος, τὸ τῇ καρδίᾳ τοῦ κοσμοκράτορος τοῦ σκότους καιρίαν ἐμπήξαν τὴν πληγὴν τὴν ἀπὸ Ἱερουσαλήμ καὶ κύκλω, μέχρι τοῦ Ἰλυρικοῦ, μᾶλλον δὲ μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς, φανεῖσαν ἀστραπὴν, τὴν διειδεσάτην καὶ μεγαλόθρουν φωνὴν τῆς θείας βροντῆς, τὴν ἐν τῷ μυστικῷ τροχῷ τοῦ Εὐαγγελίου, τῷ κατὰ πάσης κυλισθέντι τῆς Οἰκουμένης, κηρύξασαν*»¹⁰².

Τέλος, ἀναφέρει ὁ ἅγιος Νικόδημος, θὰ ἀξιωθοῦν οἱ ἀναγνώστες τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀποστόλου Παύλου νὰ τὸν δοῦν ἠλιόμορφο, κατὰ χάρη Θεοῦ, κοντὰ στὸν ἴδιο τὸν βασιλικὸ θρόνο τῆς τρισηλίου Θεότητος. Αὐτὸ ἐπιβεβαιώνει, τὸνίζει ὁ Ἄγιορείτης ἀσκητής, καὶ ὁ ἱερός Χρυσόστομος, ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει πῶς θὰ δοῦν οἱ ἀναγνώστες τοῦ Παύλου τὸν Ἀπόστολο κοντὰ στὸν βασιλικὸ

101. Ὁσίου πατρὸς ἡμῶν ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΡΕΙΤΟΥ, *Ἐρμηνεία εἰς τὰς ἰδ' ἐπιστολὰς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, τόμ. Α', σελ. 43.

102. Ὁσίου πατρὸς ἡμῶν ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΡΕΙΤΟΥ, *Ἐρμηνεία εἰς τὰς ἰδ' ἐπιστολὰς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, τόμ. Α', σελ. 43-44.

θρόνο του Παντοδύναμου να λάμπει, εκεί όπου τα Χερουβίμ δοξολογούν και τα Σεραφίμ ανυμνοούν τον Θεό. Εκεί θα δούν τον Παύλο μαζί με τον Πέτρο, ως κορυφαίο του χορού των Αγίων:

«Τούτον πάλιν λέγω θέλετε αξιωθῆτε να ἰδῆτε, ἀδελφοί, ἐὰν ἀγαπᾶτε να μελετᾶτε συχνάκις τὰς ἀγίας του ἐπιστολάς, ἂν ὄχι κοντὰ εἰς αὐτὸν παριστάμενοι, διατὶ τοῦτο εἶναι μέγαν ἀξίωμα, ἀλλ' ὅμως θέλετε τὸν ἰδῆτε ὄλον ἡλιόμορφον, ὄλον κατὰ χάριν Θεόν, ἐνώπιον τοῦ κατὰ φύσιν Θεοῦ παριστάμενον καὶ πλησίον ὄντα εἰς βασιλικὸν θρόνον τῆς Τρισηλίου Θεότητος. Ἔτσι σᾶς πληροφορεῖ τὸ τοῦ Χριστοῦ ὁμοῦ καὶ τὸ τοῦ Παύλου στόμα, ὁ χαριτώννυμος καὶ χρυσόστομος Ἰωάννης· “Ἴνα μὴ ἐνταῦθα μόνον ἀκούσωμεν τῆς τοῦ Παύλου φωνῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἀπελθόντες ἰδεῖν καταξιοθῶμεν τὸν ἀθλητὴν τοῦ Χριστοῦ, μᾶλλον δέ, ἂν ἐνταῦθα ἀκούσωμεν κακεῖ πάντως αὐτὸν ὀψόμεθα, εἰ καὶ μὴ πλησίον ἐστῶτες, ἀλλ' ὀψόμεθα πάντως ἐγγύς τοῦ θρόνου τοῦ βασιλικοῦ λάμποντα, ἔνθα τὰ Χερουβίμ δοξάζει, ἔνθα τὰ Σεραφίμ πέταται. Ἐκεῖ Παῦλον ὀψόμεθα μετὰ Πέτρον καὶ τοῦ τῶν ἀγίων Χοροῦ κορυφαῖον ὄντα καὶ προστάτην καὶ τῆς ἀγάπης ἀπολαύσομεν τῆς γνησίας” (Ὁμιλ. λβ' εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους)»¹⁰³.

4. Ἑρμηνευτικὲς προϋποθέσεις καὶ μεταφραστικὲς παρεμβάσεις τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου

4.1. Ἑρμηνευτικὲς προϋποθέσεις

Προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῶν βιβλικῶν κειμένων, σύμφωνα με τὴν μαρτυρία τοῦ βιογράφου τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου, ἱερομονάχου Εὐθυμίου, θεωροῦσε ὁ Ἁγιορείτης ἀσκητὴς τὴ μελέτη τῶν ἱερῶν κειμένων καὶ τῶν λόγων τῶν ἁγίων Πατέρων, οἱ ὁποῖοι ἀναγνωρίζονται ὡς αὐθεντικοὶ ἐρμηνευτὲς τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν¹⁰⁴. Στὴ Σκήτη τοῦ Παντοκράτορα γίνεται ὁ Νικοδήμος ὑπο-

---

103. Ὁσίου πατρὸς ἡμῶν ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΓΟΡΕΪΤΟΥ, *Ἑρμηνεία εἰς τὰς ἰδ' ἐπιστολάς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, τόμ. Α', σελ. 44-45.

104. Γιὰ τὴν ἀξία τῆς πατερικῆς ἐρμηνευτικῆς ὁ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΤΡΑΚΑΤΕΛΛΗΣ, (Ἀρχιεπ. Ἀμερικῆς), *Οἱ Πατέρες ἐρμηνεύουν. Ἀπόψεις πατερικῆς βιβλικῆς ἐρμηνείας*, ἔκδοση «Ἀποστολικὴ Διακονία», Ἀθήνα 1996, σελ. 14, ἀναφέρει χαρακτηριστικά: «Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Πατέρες, ὅπως εἶναι γνωστὸ, ἔκαναν κάτι περισσότερο καὶ εἰδικότερο: ἐρμήνευσαν συστηματικὰ καὶ εἰς βάθος

τακτικὸς τοῦ Γέροντα Ἀρσενίου: «Καὶ αὐτοῦ ἀληθινὰ εὐρίσκοντας τὴν ἐκ πολλοῦ ποθουμένην του ἡσυχίαν» τονίζει ὁ βιογράφος του «ἐδόθη ὅλως διόλου καὶ ἡμέρας καὶ νύχτας εἰς τὴν μελέτην τῶν θείων Γραφῶν καὶ εἰς τοὺς λόγους τῶν Ἁγίων Πατέρων, ὅπου εἶναι οἱ θεόσοφοι ἐξηγηταὶ αὐτῶν τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν»¹⁰⁵. Ἀπὸ τὴ συγκεκριμένη ἀναφορὰ γίνεται σαφὲς ὅτι ἡ βιωματικὴ καὶ μυστικὴ ἐμπειρία ἀποτελοῦν τὶς κύριες καὶ βασικὲς ἐρμηνευτικὲς προϋποθέσεις καὶ μεθόδους¹⁰⁶ τοῦ ἁγίου Νικοδήμου, ὅπως καὶ ὄλων τῶν Πατέρων στὴ μακρὰ ὀρθόδοξη ἐρμηνευτικὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀκόμη φαίνεται καθαρὰ πὼς ἡ σύνδεση τῆς μελέτης τῶν θείων Γραφῶν μὲ τὴν πατερικὴ ἐρμηνευτικὴ εἶναι βασικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ μηνύματος τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ. Οἱ Πατέρες εἶναι οἱ θεόσοφοι ἐξηγητὲς τῶν θεοπνεύστων βιβλίων τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ὅποτε κατὰ τὸν ἅγιο Νικόδημο ἀποτελοῦν τὴν αὐθεντικὴ πηγὴ καὶ τοὺς ἀσφαλεῖς δεῖχτες, ποὺ ὀδηγοῦν τὸν κάθε βιβλικὸ θεολόγο στὴ σωστὴ ἐρμηνεία τῆς ἱστορίας τῆς θείας Οἰκονομίας¹⁰⁷. Γι' αὐτό, συνεχίζει ὁ βιογράφος τοῦ Ἁγίου, ἱερομόναχος Εὐθύμιος, ὁ Νικόδημος αἰσθανόταν ἀγαλλίαση ὅταν κατόρθωνε νὰ ἐρμηνεύσει τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ,

ὀλόκληρα βιβλία τόσο τῆς Παλαιᾶς ὅσο καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Μᾶς ἄφησαν χιλιάδες σελίδων βιβλικῆς ἐρμηνείας, ἡ ὅποια συνδυάζει μεγαλοφυῖα ψυχῆς καὶ πνεύματος μὲ θερμότητα πίστεως καὶ εὐσεβείας. Ἀπλούστατα, μᾶς ἀνοίξαν ἐκπληκτικὲς εἰσόδους προσβάσεως καὶ λεωφόρους ἐξερευνήσεως τοῦ θαυμαστοῦ κόσμου τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Μᾶς παρέδωσαν ἕνα μεγαλειώδες ἐξηγητικὸ ἔργο ποὺ συνόδευσε καὶ θὰ ἐξακολουθήσει νὰ συνοδεύει τὴν Ἐκκλησία στὴν προσπάθεια γιὰ κατανόηση καὶ μετάδοση τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμον».

105. Βλ. ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΠΙΛΛΗ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, *Πρωτότυπος βίος τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου (1749-1809)*, Ἅγιον Ὅρος - Ἀθήνα 2007, σελ. 12.

106. Γιὰ τὴ βιωματικὴ καὶ μυστικὴ ἐμπειρία κατὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ ὁ ΑΓΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ: «Ἡμεῖς δὲ οὐ τὴν διὰ λόγων καὶ συλλογισμῶν εὐρισκομένην γνώσιν δόξαν ἀληθῆ νομίζομεν, ἀλλὰ τὴν δι' ἔργων τε καὶ βίου ἀποδεικνυμένην, ἢ καὶ μὴ μόνον ἀληθῆς, ἀλλὰ καὶ ἀσφαλῆς ἐστὶ καὶ ἀπερίτρεπτος», Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ἐπέρο τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων* 1, 3, 13, ἐπιμ. ΧΡΗΣΤΟΥ Π. Κ., *Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, Συγγράμματα*, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη 1962, σελ. 423. Εἰδικὰ γιὰ τὸ θέμα βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΧΡ. Κ., «Ἡ βιωματικὴ καὶ ἡ μυστικὴ ἐμπειρία ὡς κύριες θεολογικὲς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς κατὰ τὸν Γρηγόριο Παλαμᾶ», στὸ *Θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ πατερικὴ ἐρμηνευτικὴ*, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 313-348. Πρβλ. γιὰ τὶς σύγχρονες ἐρμηνευτικὲς μεθόδους ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Μ., *Βιβλικὴ ἐρμηνευτικὴ στὴ σύγχρονη Εὐρώπη*, Βέροια 1997. Ἐφαρμογὴ συγχρόνων ἐρμηνευτικῶν μεθόδων σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν πατερικὴ ἐρμηνευτικὴ βλ. στὰ ἔργα τῆς ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΥΡ., *Γλώσσα καὶ ἐρμηνεία τῆς Καινῆς Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη 2004 καὶ *Ἐρμηνεύοντας τὴν εἰρήνην στὴν Καινὴ Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 2009.

107. Πρβλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ Ν. Ι., *Θέματα πατερικῆς Θεολογίας*, Θεσσαλονίκη 2009, σελ. 40 ἐξ.

ὅπως καὶ ἕνας στρατιώτης πού συναντᾶ λάφυρα μπροστά του¹⁰⁸. Ἄπὸ τὴν ἐντρύφηση στὶς θεῖες Γραφές ὁ Ἄγιορεΐτης ἀσκητὴς ἔνωθε εὐφροσύνη, γιατί φωτιζόταν ὁ νοῦς του καὶ πλουτιζόταν ἡ ψυχὴ του μὲ τὸν θησαυρὸ τῶν θεϊκῶν γνώσεων. Ἔτσι, μία ἀκόμη βασικὴ ἐρμηνευτικὴ προϋπόθεση γιὰ τὸν ἅγιο Νικόδημο εἶναι ὁ φωτισμὸς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἀπὸ τὴ χάρι καὶ τὴν ἐπιφοίτηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὥστε νὰ ὀδηγηθεῖ ὁ ἐρμηνευτὴς στὴ σωστὴ ἀνακάλυψη τοῦ μηνύματος τῆς σωτηρίας¹⁰⁹.

Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ βίωνε τὶς θεοφάνειες ὁ ἅγιος Νικόδημος καὶ γινόταν διὰ τῆς καθάρσεως τοῦ νοῦς καὶ τοῦ φωτισμοῦ τοῦ πνεύματός του ὁ αὐθεντικὸς ἐρμηνευτὴς τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ὅπως ὁ θεόπτης Μωϋσῆς. Ὁ Ἅγιος μὲ ὀδηγὸ τὶς θεῖες Γραφές ὑπερβαίνει τὴν κοσμικὴ καὶ ἐμπαθῆ ζωή, ἀνέρχεται στὸ ὄρος τὸ αἰσθητὸ καὶ νοητὸ τῆς θείας γνώσεως καὶ τῆς πνευματικῆς θεωρίας καὶ ἀξιῶνεται νὰ δεῖ τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ· «μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται» (Ματθ. 5,8). Τότε μετέχει στὴν ἀποκάλυψη τῆς δόξας τοῦ μεταμορφωμένου Χριστοῦ, ὅπως οἱ τρεῖς μαθητὲς στὸ ὄρος Θαβώρ· «δείξας τοῖς μαθηταῖς σου τὴν δόξαν σου, καθὼς ἠδύναντο»¹¹⁰.

Ὁ ἅγιος Νικόδημος καθάρθηκε μέσα στὴ θεία καὶ θεοποιὸ ἡσυχία μὲ τὶς σκληρὲς νηστεῖες καὶ τὶς ἀδιάλειπτες προσευχές, πού ἀποτελοῦν βασικὲς ἐρμη-

---

108. Ἀναφέρει συγκεκριμένα ὁ ἱερομόναχος Εὐθύμιος γιὰ τὸν ἅγιο Νικόδημο: «Καὶ κατὰ ἀλήθειαν ἔλεγε καὶ αὐτὸς μὲ τὸν Δαβὶδ: «ἀγαλιάσσομαι καὶ ἐγὼ ἐπὶ τὰ λόγια Σου ὡς ὁ εὐρίσκων σκύλα πολλά», ὅτι ὄν τρόπον, λέγει, ἐκεῖνος ὁ στρατιώτης ὅπου εὗρε κούρη καὶ λάφυρα πολλά σκιρτᾷ καὶ ἀγάλλεται δι' αὐτὰ, τοιαύτης λογῆς καὶ πολὺ περισσότερον ἀκόμα ἐγὼ, Κύριε, ἀγάλλομαι καὶ εὐφραίνομαι ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ κατατρύφησιν τῶν θεῶν σου λογίων, διατι μοῦ φωτίζουν τὸν νοῦν καὶ διατι μοῦ πλουτίζουν τὴν ψυχὴν μὲ τὸν θησαυρὸν τῶν θεϊκῶν γνώσεων», ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΠΙΛΑΛΗ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, Ὁ πρωτότυπος βίος τοῦ Ἁγίου Νικόδημου τοῦ Ἄγιορεΐτου, σελ. 12-13.

109. Ὅπως εὐστοχα ἐπισημαίνει ὁ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Γ. ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΤΟΣ (Ἄρχιεπ. Ἀλβανίας), *Εἰς τὴν γραμμὴν τῶν Πατέρων. Ἡ δυναμικὴ κατανόησις τῆς παραδόσεως τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν*, Ἀθῆναι 1971, σελ. 6: «Ἡ οὐσιαστικώτερη προσέγγισις στὸ πνεῦμα, τὴν καρδιά, τὴ βούλησίν τους (τῶν Πατέρων) μπορεῖ νὰ ἀποδειχθῆ σωτήριος γιὰ μᾶς, πού ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀποσπασματικὰ ζοῦμε τὸ Εὐαγγέλιο, ὑπογραμμίζοντας μονομερῶς πότε τὸ ἓνα καὶ πότε τὸ ἄλλο στοιχεῖο».

110. Ἀπολυτίκιο τῆς Μεταμορφώσεως, 6 Αὐγούστου. Ὁ ἱερὸς ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ γιὰ τὴν κατανόηση τῶν Γραφῶν διὰ τοῦ φωτισμοῦ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος: «Οὐδὲ γὰρ σοφίας ἀνθρωπίνης δεῖται ἡ Ἁγία Γραφή πρὸς τὴν κατανόησιν τῶν γεγραμμένων, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πνεύματος ἀποκαλύψεως, ἵνα τὸν ἀληθῆ νοῦν τῶν ἐγγεμένων καταμαθόντες πολλὴν ἐκεῖθεν δεξώμεθα τὴν ὠφέλειαν», PG 53, 175. Πρβλ. ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Περὶ Ἁγίου Πνεύματος* 5-8, PG 32, 77-105.

νευτικές προϋποθέσεις του έργου του¹¹¹. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ φωτίστηκε ὁ νοῦς τοῦ Ἁγίου διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ σωστικοῦ μηνύματος τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν καὶ ἔγινε διακεκριμένος διδάσκαλος τῶν χριστιανῶν, μέγας φωστήρας στὸ νοητὸ στερέωμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ φοβερὸς ἀντίπαλος ὄλων τῶν κακοδόξων αἰρετικῶν. Ἀσφαλῶς, αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἐπιβεβαιώνεται ἀπ' ὅλα τὰ συγγράμματά του, τὰ ὁποῖα μὲ μύριους κόπους, ἰδρωτὲς καὶ ἀγρυπνίες συνέγραψε καὶ καταπλούτισε τὴν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ. Συνεπῶς, ὁ φυσικὸς χῶρος καὶ τρόπος τῆς ἐρμηνευτικῆς διαδικασίας του¹¹² εἶναι ὁ ἀσκητικὸς καὶ νηπτικὸς, ὁ ὁποῖος ὀδηγεῖ μὲ ἀσφάλεια στὴν ἐρμηνεῖα καὶ μετάφραση τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως ποὺ κατευθύνουν τὸν κάθε ἄνθρωπο στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, στὴν ὁδὸ τῆς σωτηρίας¹¹³.

Ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ γιὰ τὸν Ἁγιορείτη ἀσκητὴ ὁ βιογράφος τοῦ Εὐθύμιος: «Ὁ Νικοδήμος τὴν κοσμικὴν Αἴγυπτον, ἦτοι τὴν κοσμικὴν καὶ ἐμπαθῆ ζωὴν, φυγὼν καὶ εἰς τὸ ὄρος ἀναβάς τὸ αἰσθητὸν τε καὶ νοητὸν τῆς θεωρίας, ἠξιώθη νὰ ἰδῆ τὸν Θεόν, ὡς δυνατόν ἰδεῖν, προκαθαρθεὶς διὰ τῆς θείας καὶ θεοποιοῦ ἡσυχίας καὶ διὰ τῶν σκληροτάτων νηστειῶν καὶ τῶν ἀρρεμβάστων προσευχῶν. Καὶ φωτισθεὶς τὸν νοῦν ἐκ τῆς φωτολαμποῦς θεωρίας τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν καὶ οὗτος ἐγένετο μέγας, τοῦτ' ἔστι μέγας διδάσκαλος τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος, μέγας φωστήρ ἐν τῷ νοητῷ στερεώματι τῆς Ἐκκλησίας καὶ μέγας ἀντίπαλος ὄλων τῶν κακοδόξων. Καὶ βεβαιώνουσι ταῦτα πάντα τὰ συγγράμματα, τὰ ὁποῖα μὲ μυρίους κόπους καὶ ἰδρωτὰς καὶ ἀγρυπνίας συνέγραψεν καὶ καταπλούτισε τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ»¹¹⁴.

111. Γιὰ τίς ὀρθόδοξες ἐρμηνευτικὲς ἀρχὲς πρβλ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΗ ΕΥΑΓΓ., *Αἱ τῆς Κ. Δ. Ὀρθόδοξοι ἐρμηνευτικαὶ ἀρχαὶ καὶ μέθοδοι καὶ αἱ θεολογικαὶ τῶν προϋποθέσεις*, Ἀθήνα 1937, σελ. 24 ἔξ.

112. Πρβλ. ΒΟΥΛΓΑΡΗ ΧΡ. ΣΠ., «Βασικαὶ τινὲς προϋποθέσεις ἐρμηνεύσεως τῆς Καινῆς Διαθήκης», στὸ *Ἁγιογραφικαὶ μελέται*, Ἀθήνα 1983, σελ. 119-140.

113. Ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ ὁ ΜΕΓΑΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ: «πρὸς τὴν ἐκ τῶν Γραφῶν ἐρευνᾶν καὶ γνῶσιν ἀληθῆ χρεῖαν βίου καλοῦ, καὶ ψυχῆς καθαρᾶς, καὶ τῆς κατὰ Χριστὸν ἀρετῆς, ἵνα δι' αὐτῆς ὀδεύσας ὁ νοῦς, τυχεῖν ὧν ὀρέγεται καὶ καταλαβεῖν δυνηθῆ, καθ' ὅσον ἐφικτὸν ἐστὶ τῇ ἀνθρώπων φύσει περὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου μανθάνειν. Ἄνευ γὰρ καθαρᾶς διανοίας καὶ τῆς πρὸς τοὺς ἁγίους τοῦ βίου μιμήσεως οὐκ ἂν τις καταλαβεῖν δυνηθῆ τοὺς τῶν ἁγίων λόγους. Ὁ θελὼν τῶν θεολόγων τὴν διάνοιαν καταλαβεῖν, προαπονίσσει καὶ προαποπλύνει τῷ βίῳ τὴν ψυχὴν ὀφείλει, καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἁγίους ἀφικέσθαι τῇ ὁμοίῳ τῶν πράξεων αὐτῶν, ἵνα σὺν αὐτοῖς τῇ ἀγωγῇ τῆς συζήσεως γενόμενος, τὰ καὶ αὐτοῖς ἀποκαλυφθέντα παρὰ Θεοῦ κατανοήσῃ», ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Περὶ ἐνανθρωπήσεως* 57, ΒΕΠΕΣ 30, 121.

114. ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΠΙΛΛΗ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, *Ὁ πρωτότυπος βίος τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου*, σελ. 13.

Ὁ ἅγιος Νικόδημος διακατεχόταν ἀπὸ τὸν πόθο τῆς νοερᾶς προσευχῆς νύκτα καὶ ἡμέρα, γιὰ αὐτὸ τὸν καταξίωσε ὡς ἀσκητὴ καὶ νηπτικὸ θεολόγο, ἀλλὰ καὶ ὡς βιβλικὸ ἐρμηνευτὴ. Γι' αὐτό, κατὰ τὸν βιογράφο του Εὐθύμιο, ὁ Νικόδημος ὄλες τὶς ὥρες τοῦ ἡμερονικτίου τὶς εἶχε ἀφιερωμένες σὲ δύο ἐργασίες: α) νὰ ἐξηγεῖ κάποιο κείμενο τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ β) νὰ ἀσκεῖται στὴ νοερὰ προσευχή: «*Επιμελεῖτο γὰρ καὶ ταύτης τῆς θείας καὶ νοερᾶς προσευχῆς διαπαντός, ὅλας τὰς ὥρας τοῦ ἡμερονικτίου*», ἀναφέρει ὁ βιογράφος του, «*εἰς τούτας τὰς δύο ἐργασίας τὰς εἶχεν ἀφιερωμένας, ἢ νὰ ἐξηγήσῃ κανένα νόημα τῆς θείας Γραφῆς ἢ νὰ κλίνη τὴν κεφαλὴν του εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος τοῦ στήθους του καὶ νὰ βάνῃ τὸν νοῦν του μέσα εἰς τὴν καρδίαν καὶ νὰ φωνάζῃ νοερῶς τὸ "Κύριε Ἰησοῦ, ἐλέησόν με"*»¹¹⁵. Ἡ παραπάνω πληροφορία δείχνει πῶς ὁ Νικόδημος εἶχε τὶς φιλολογικὲς προϋποθέσεις, τὴ γνώση τῆς πατερικῆς ἐρμηνευτικῆς παράδοσης καὶ τῆς ἱστορίας τῆς θείας Οἰκονομίας, ὥστε νὰ βασανίζει τὸ βιβλικὸ κείμενο. Γι' αὐτὸ ἐπεξεργαζόταν ἱστορικοφιλολογικὰ καὶ θεολογικὰ τὸ νόημα τοῦ κειμένου τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ μὲ τὴν πνευματικὴ ἄσκηση ἀναζητοῦσε τὸν θεῖο φωτισμό, γιὰ νὰ ἀποδόσει σωστὰ τὸ σωστικὸ μήνυμα τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ στὸ σύγχρονό του ἄνθρωπο¹¹⁶.

Προκαλεῖ ἰδιαίτερη ἐντύπωση τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἅγιος Νικόδημος ἄρχισε τὴν ἐρμηνεία καὶ μετάφραση τῶν βιβλικῶν κειμένων στὰ 45 του χρόνια, ἀφοῦ εἶχε προηγηθεῖ πλήθος ἄλλων συγγραμμάτων. Αὐτὸ δείχνει μὲ πόση σοβαρότητα καὶ ὑπευθυνότητα ἀντιμετώπιζε τὸ ἔργο τῆς ἐρμηνείας τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Γνώριζε ὁ Ἁγιορείτης μοναχὸς πόσο δύσκολη ἦταν ἡ ἐρμηνευτικὴ διαδικασία, γι' αὐτὸ ἔκρινε σκόπιμο νὰ τὴν ἀρχίσει μετὰ ἀπὸ μία μεγάλη ὠριμότητα καὶ πολὺ

115. ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΠΙΛΛΗ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, *Ὁ πρωτότυπος βίος τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου*, σελ. 22.

116. Ὅπως ὑπογραμμίζει ὁ ΙΩ. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἡ ἐρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς στὴν Ἐκκλησία τῶν Πατέρων. Οἱ τρεῖς πρώτοι αἰῶνες καὶ ἡ ἀλεξανδρινὴ ἐξηγητικὴ παράδοση ὡς τὸν πέμπτο αἰῶνα*, τόμ. Α', Ἀθήνα 1991, σελ. 55: «Στοὺς Πατέρες ἐξηγητὲς ἀναγνωρίζουμε τὴν ἀδιάρηκτη ἐνότητα τῆς βιβλικῆς ἐρμηνείας καὶ τῆς θεολογίας. Ὅταν ἐπιχειροῦν νὰ διεισδύσουν στὴν διάνοια καὶ τὸ νοῦ τῶν Ἱερῶν συγγραφέων, ἀναζητοῦν πάντα τὸν ἀπάτατο σκοπὸ τῆς θείας οἰκονομίας καὶ τὸ λυτρωτικὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν κόσμο. Ἡ βιβλικὴ τους ἐρμηνεία δὲν εἶναι ποτὲ αὐτόνομη φιλολογικὴ ἄσκηση, ἀλλὰ ὑπόθεση κατ' ἐξοχὴν θεολογικὴ. Ἐνῶ γνωρίζουν τοὺς συνήθειες κατὰ τὴν ἐποχὴ τους κανόνες τῆς φιλολογικῆς ἐρευνας, ὁμως μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τους ἀναγνωρίζουν τὴν δύναμη καὶ τὸ ἔργο τοῦ γράμματος. Τὴν Ἁγία Γραφὴ ἐρμηνεύουν πάντα στὴν συνάφεια τῆς θεολογικῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ τροφοδοτοῦν ἀκατάπαυστα τὸν θεολογικὸ τους στοχασμὸ μὲ τὴν βιβλικὴ ἀποκάλυψη».

μεγάλη συγγραφική έμπειρία. Στο σημείο αυτό αξίζει να προσθέσουμε και κάτι σημαντικό το οποίο σημειώνει ο βιογράφος του άγιου Νικοδήμου, Όνούφριος Ίβηρίτης: την τεράστια μνήμη που διέθετε ο Άγιος, ώστε να απομνημονεύει ολόκληρα κεφάλαια, ρητά, χωρία και σελίδες πολλές της Άγιας Γραφής, παράλληλα με πλήθος μαρτυριών και απόψεων των Πατέρων, των οποίων τις παραπομπές θυμόταν από μνήμης: *«Εἰς τοσοῦτον δὲ ἤλασε μνήμης, ὥστε καὶ ὅλα κεφάλαια ἀπεστομάτιζε τῆς Γραφῆς, ρητῶν ἐδάφια τε καὶ σελίδας καὶ πλείστας μαρτυρίας τε καὶ γνώμας Πατέρων, ὧν καὶ τοὺς τόπους τῶν λόγων καὶ τόμων ἀνεπισφαλῶς ἐκ μνήμης ἐγίνωσκε»*¹¹⁷. Αὐτὴ ἦταν μία ἀκόμη σοβαρὴ ἐρμηνευτικὴ προϋπόθεση τοῦ ἁγίου Νικοδήμου, ἡ ὁποία τὸν βοήθησε ἀφανταστα, ὥστε νὰ πλουτίζει τὰ κείμενά του μὲ πολλές ὑποσημειώσεις καὶ σχόλια, ποὺ περιεῖχαν σημαντικὲς καὶ οὐσιαστικὲς πληροφορίες, διαφορετικὲς γραφὲς κειμένων καὶ ἀπαντήσεις σὲ δυσνόητα χωρία: *«Καὶ οἷας μὲν οὖν»*, ἀναφέρει ὁ βιογράφος τοῦ Νικοδήμου, Όνούφριος, *«ἐν τούτοις παρενέσπειρεν ὑποσημειώσεις τε καὶ ἀναγκαίαις εἰδήσεις, καὶ ἐν ἐκάστῳ τεύχῃ διαφορὰς λόγων, τρόπων τε καὶ νοημάτων καὶ ἐκθέσεις γραφικῶν ἀπορημάτων καὶ λύσεων, ἕξαστι τοῖς ἐντυγχάνουσι παρατηρήσαι καὶ γνῶναι»*¹¹⁸.

Μὲ ὅσα ἀνέφερα παραπάνω πιστεύω πὼς ἔδωσα μία συγκεκριμένη καὶ σαφὴ εἰκόνα τῆς ἐρμηνευτικῆς μεθόδου καὶ τῶν ἐρμηνευτικῶν προϋποθέσεων τοῦ ἁγίου Νικοδήμου. Γι' αὐτὸ ὁ Άγιορείτης ἀσκητὴς μπορεῖ, νὰ γίνεῖ πρότυπο τῆς ἐρμηνευτικῆς διαδικασίας καὶ τῆς αὐθεντικῆς ἀποδόσεως τῶν κειμένων στὸν κάθε σύγχρονο ἐρμηνευτή.

4.2. Μεταφραστικὲς ἢ ἐρμηνευτικὲς παρεμβάσεις;

Τὸ ἐρώτημα ποὺ τίθεται στὴ συνέχεια εἶναι ἂν ὁ ἅγιος Νικόδημος ἦταν ἕνας ἀπλὸς μεταφραστὴς, ὅπως ὁ ἴδιος ἀποκαλεῖ τὸν ἑαυτό του ἢ ἂν ἦταν οὐσιαστικὰ ἕνας δημιουργὸς μίας νέας ἐρμηνείας, ἐμπλουτισμένης μάλιστα μὲ πλήθος ὑποσημειώσεων, συμπληρωματικῶν παρατηρήσεων καὶ οὐσιαστικῶν παρεμβάσεων γιὰ τὴ διευκρίνιση τῶν νοημάτων τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου.

117. Όσίου Πατρὸς ἡμῶν ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Έρμηνεία εἰς τὰς ἰδ' ἐπιστολάς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, «Βίος ἐν συνόψει τοῦ μακαρίτου καὶ αἰοδιμου διδασκάλου Νικοδήμου Ἀγιορείτου συγγραφῆς τῆς παρουσίας βίβλου συγγραφεῖς παρὰ τοῦ ὀσιολογιωτάτου κυρίου Όνούφριου Ίβηρίτου», τόμ. Α', Θεσσαλονίκη 1999, σελ. 25.

118. Όσίου Πατρὸς ἡμῶν ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Έρμηνεία εἰς τὰς ἰδ' ἐπιστολάς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, τόμ. Α', σελ. 26.

Ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης εἶναι γεγονὸς πὼς δὲν ἔγραψε ὁ ἴδιος αὐτοτελεῖς ἐρμηνεῖες τῶν βιβλίων τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἀλλὰ μετέφρασε σὲ ἀπλή γλῶσσα, κατανοητὴ στοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς του, ἐρμηνεῖες γνωστῶν ἐρμηνευτῶν Πατέρων, ἐμπλουτίζοντας ὁμῶς τὰ κείμενά τους μὲ δικὰ του σχόλια καὶ ἐρμηνεῖες ἄλλων Πατέρων, τοὺς ὁποίους εἶχε μελετήσῃ καὶ πολλὰ ἀπ' αὐτὰ γνώριζε ἀπὸ στήθους. Ἔτσι, στὴν περίπτωση τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀποστόλου Παύλου χρησιμοποίησε τὴν ἐρμηνεία τοῦ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, τὴν ὁποία μετέφρασε ἀπὸ τὴν ἀρχαία σὲ ἀπλούστερη ἑλληνικὴ διάλεκτο: «μετέφρασα τὴν ἐρμηνείαν ταύτην», ἀναφέρει ὁ Ὅσιος «εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς κοινοτέραν διάλεκτον»¹¹⁹.

Στὴν πραγματικότητα ὁμῶς, ὅπως θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια, ὁ ἅγιος Νικόδημος δὲν κάνει ἀπλή μετάφραση, δηλαδὴ μεταφορὰ σὲ ἀπλούστερο γλωσσικὸ ἰδίωμα, τῆς ἐρμηνείας τοῦ Θεοφυλάκτου στὶς ἰδ' ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου, ἀλλὰ ἐρμηνεύει τὴν ἐρμηνεία ἀναπτύσσοντας τὰ σύντομα σχόλια τοῦ Θεοφυλάκτου, ἀφαιρῶντας, προσθέτοντας, διασαφηνίζοντας, ἐπεκτείνοντας, μεταβάλλοντας καὶ ἐξηγῶντας τὸ νόημα τῆς ἐρμηνείας τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς¹²⁰.

Κατὰ τὸν Ἀγιορείτη ἀσκητὴ ἢ σαφήνεια καὶ ἡ μεγάλη συντομία εἶναι δύο ἀντίθετα πράγματα. Ἐπειδὴ ὁ Θεοφύλακτος μεταχειρίστηκε σὲ διάφορα σημεῖα τῆς ἐρμηνείας του πολλὴ συντομία, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴ διασαφηνίζεται καθαρὰ τὸ νόημα στὸν ἀπλὸ ἀναγνώστη, ὁ Ἅγιος ὅπου συνάντησε ἀσάφεια τῶν νοημάτων, λόγω συντομίας, προσπάθησε νὰ κάνει διευκρινιστικὰ σχόλια, ὥστε νὰ γίνῃ κατανοητὸ τὸ μήνυμα τοῦ κειμένου. Μὲ προσθῆκες διεύρυνε τὰ κείμενα, ἐνῶ ὅπου χρειάζοταν προχώρησε ὁ Νικόδημος σὲ ἀφαιρέσεις καὶ μεταβολὰς μὲ σκοπὸ νὰ διευκρινιστοῦν τὰ μηνύματα τοῦ ἐρμηνευτῆ καὶ νὰ ἀποσαφηνιστοῦν τὰ νοήματα τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου: «Ἐπειδὴ δὲ ἡ σαφήνεια καὶ ἡ πολλὴ συντομία εἶναι δύο πράγματα ἐναντία», ἀναφέρει ὁ Ὅσιος «ὁ δὲ ἱερός Θεοφύλακτος ἐμεταχειρίσθη εἰς πάμπολλα μέρη τῆς ἐρμηνείας του πολλὴν συντομίαν, διὰ τὴν ὁποίαν ἠκολούθει νὰ μὴ σαφηνίζεται καθαρῶς τὸ νόημα καὶ μάλιστα εἰς τὸ ἀπλοῦν μεθερμηνευόμενον, διὰ τοῦτο ἐγὼ εἰς ὅποια μέ-

119. Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Ἐρμηνεία εἰς τὰς ἰδ' ἐπιστολὰς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, τόμ. Α', σελ. 36.

120. Πρβλ. ΓΑΛΑΝΗ ΙΩ. Λ., «Ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης ὡς ἐρμηνευτὴς τῆς Ἁγίας Γραφῆς», στὰ *Πρακτικὰ Α' Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου, «Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης: Ἡ ζωὴ καὶ ἡ διδασκαλία του»*, τόμ. Α', Γουμένισσα 2006, σελ. 163-172. Πρόκειται γιὰ μίαν πρώτη γενικὴ προσέγγιση τοῦ Ἁγίου Νικόδημου ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ ἐρμηνευτικοῦ του ἔργου.

ρη εὖρον ἀσάφειαν τῶν νοημάτων διὰ τὴν συντομίαν, ἤνοιξα ὀλίγον τὰ κεκλεισμένα καὶ ἐπλάτυνα τὰ συντετημημένα μὲ προσθήκας, μὲ ἀφαιρέσεις καὶ μὲ μεταβολάς, μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ κάμω εἰς τοὺς ἀπλοὺς ἀδελφούς μου σαφῆ τὰ νοήματα»¹²¹.

Ἀπὸ τὴν παραπάνω μεταφραστική-ἐρμηνευτική διαδικασία τὴν ὁποία ἀκολούθησε ὁ ἅγιος Νικόδημος, γίνεται σαφές ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ μετάφραση τῆς ἐρμηνείας τοῦ Θεοφυλάκτου στὶς ἐπιστολὲς τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ἀλλὰ μία νέα ἐρμηνευτική προσπάθεια ἢ ὁποία στόχευε στὴ διευκρίνιση τῶν νοημάτων τῶν ἐπιστολῶν σύμφωνα μὲ τὴν ἄποψη τοῦ Νικοδήμου. Ἀσφαλῶς, ὑπῆρχαν σημεῖα ὅπου παρατηροῦνταν συμπτώσεις ἀπόψεων τῶν δύο ἐρμηνευτῶν. Τότε ἔχουμε ἀπλή μετάφραση. Ὅπου ὅμως ὑπῆρχαν διαφορετικὲς ἀπόψεις ἢ ἀνάγκη διευκρινίσεως πραγμάτων ὁ Ὅσιος προχωροῦσε σὲ καθαρὰ ἐρμηνευτικὴ παρέμβαση, δημιουργώντας μία νέα δυναμικὴ καὶ ἄλλη προοπτικὴ κατανόησεως τοῦ ἱεροῦ κειμένου ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του ἀναγνώστες¹²².

Στὴ συνέχεια διευκρινίζει ὁ Νικόδημος, ὅτι δὲν περιοριζόταν στὴν ἀπλή μετάφραση λέξεων, στὰ σύντομα μέρη τῆς ἐρμηνείας τοῦ Θεοφυλάκτου, γιατί δὲν θὰ γινόταν κατανοητὸ τὸ νόημα. Γι' αὐτὸ στὴ μετάφραση κάθε γλώσσας, τονίζει ὁ Ἄγιορείτης ἀσκητής, χρειάζεται πάντοτε νὰ γίνεται κάποια προσθήκη ἢ ἀφαίρεση ἢ μεταβολὴ γιὰ τοὺς ιδιοματισμούς. Στὴν προκειμένη ἐρμηνευτικὴ διαδικασία οἱ προσθήκες ποὺ ἔκανε ὁ Ὅσιος ἦταν αὐξημένες. Σὲ κάποια σημεῖα τῆς μεταφράσεως ὑπῆρχαν ἐλλείψεις ἀναγκαίων μαρτυριῶν τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ νοημάτων, ποὺ ἦταν ἀπαραίτητα γιὰ νὰ γίνῃ κατανοητὸ τὸ κείμε-

121. Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Ἐρμηνεία εἰς τὰς ἰδ' ἐπιστολάς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, τόμ. Α', σελ. 36. Ἔχουμε μία σαφῆ μαρτυρία τῆς ἐρμηνευτικῆς διαδικασίας ποὺ ἀκολούθησε ὁ ἅγιος Νικόδημος. Συνεπῶς δὲν πρόκειται γιὰ μία ἀπλή μεταφραστικὴ προσπάθεια, τὴν ὁποία ἀναφέρει ὁ ἴδιος: «μετέφρασα τὴν ἐρμηνείαν ταύτην», ἀλλὰ γιὰ μία πιὸ σύνθετη καὶ οὐσιαστικὴ παρέμβαση τοῦ Ἄγιορείτη μοναχοῦ στὴν ἐρμηνεία τῶν ἰδ' ἐπιστολῶν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, τοῦ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας.

122. Εὐστοχα ὁ ΜΟΝΑΧΟΣ ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΑΤΗΣ, Ὁ Ὅσιος Νικόδημος ὁ Ἄγιορείτης, σελ. 230, παρατηρεῖ: «Ἀκόμη ἀξιοπρόσεκτον τυγχάνει διὰ τὴν ταπεινώσιν του ὅτι ὀνομάζει αὐτὸς ἑαυτὸν ἀπλῶς Μεταφραστήν. Ὁ δημιουργὸς καὶ ἐκδότης μίας τόσοσιν τεραστίας ἐργασίας, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ ἴδιος συνεισέφερε τόσα προσωπικὰ στοιχεῖα, ἠρομήνευσεν, ἐπεξέτεινε, ἀνέλυσε, ἐσαφήνισε, διετράνωσε, ἔκαμιν ἓνα ἔργον ἀπὸ πάσης πλευρᾶς ἄριον, αὐτοκαλεῖται Μεταφραστής! Αἱ ἐρμηνεῖαι τοῦ Θεοφυλάκτου, Οἰκουμενίου, Φωτίου καὶ Θεοδοσήτου δὲν καταλαμβάνουν οὔτε τὸ τρίτον τῶν τριῶν τόμων τοῦ Ὁσίου Πατρὸς. Καὶ παρὰ τοῦτο, ἀρνέεται νὰ ὀνομάσῃ ἑαυτὸν συγγραφέα».

νο τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου. Σ' αὐτὲς τίς περιπτώσεις ὁ ἱερός Πατὴρ ἔκανε οὐσιαστικὲς παρεμβάσεις στὶς συγκεκριμένες ἀναφορὲς συμπληρώνοντας τὰ κενὰ ὥστε νὰ διευκρινιστεῖ τὸ μήνυμα. Αὐτὴ εἶναι μία οὐσιαστικὴ ἐρμηνευτικὴ παρέμβαση καὶ ὄχι ἀπλὴ μετάφραση τοῦ Νικοδήμου τὴν ὁποία μπορεῖ, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ ἴδιος, νὰ τὴν διαπιστώσει ὁ καθένας κάνοντας ἀντιπαράβολή τοῦ κειμένου τοῦ Θεοφυλάκτου καὶ τῆς μεταφράσεως τοῦ ἰδίου: «Ἐπειδὴ ἂν κατὰ τὴν λέξιν μόνην μετέφραζα τὰ σύντομα ταῦτα μέρη ἀπὸ τὸ Ἑλληνικόν, παντά- πασιν ἔμενε τὸ νόημα σκοτεινόν. Καὶ ἀγκαλὰ εἰς κάθε γλώσσης μετάφρασιν χρειάζεται πάντοτε νὰ γίνεταί προσθήκη τις καὶ ἀφαίρεσις καὶ μεταβολή, διὰ τοὺς ξεχωριστοὺς ἰδιωματισμοὺς ἐκάστης, ἐδῶ ὅμως καὶ διὰ τὴν συντομίαν, αἱ προσθήκαι ἔτι ὀλίγον αὐξήθησαν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ εἰς τινὰ μέρη, ἦτον ἐλλείψεις μαρτυριῶν ἀναγκαίων τῆς θείας Γραφῆς καὶ νοημάτων ἀρμοζόντων εἰς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν, διὰ τοῦτο ἀνεπλήρωσα καὶ ταύτας ἔκ τε τῶν θείων Γραφῶν καὶ τῶν ἱερῶν Πατέρων, καθὼς τοῦτο δύναται νὰ ἰδῆ κάθε ἕνας, ἂν ἤθελε παραβάλλῃ τὴν μετάφρασιν ταύτην μὲ τὸ Ἑλληνικόν»¹²³.

Οἱ οὐσιαστικὲς ἐρμηνευτικὲς παρεμβάσεις τοῦ ἁγίου Νικοδήμου στὴν ἐρμηνεία τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀποστόλου Παύλου, τοῦ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, ἐπεκτείνονται σὲ πολλὲς φιλολογικὲς σημειώσεις. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἐρμηνευτικὰ σχόλια τοῦ Ἁγιορείτη Πατέρα εἶχαν σκοπὸ, πρῶτον νὰ ικανοποιηθοῦν οἱ λόγι- οὶ ἀναγνώστες καὶ δεύτερον νὰ διαφωτιστοῦν καὶ ἐνημερωθοῦν οἱ ἀρχαριοὶ ἱε- ροκλήρυκες, ὥστε νὰ ἔχουν τὴ σωστὴ ὑποδομὴ προκειμένου νὰ διδάξουν κατα- λλήλως τὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ. Στὴν τελευταία ἀνάλυση τῶν πραγμάτων φαίνεται κα- θαρὰ πὼς ὁ Νικόδημος ἐνδιαφερόταν γιὰ ὅλα τὰ κοινωνικὰ στρώματα τῆς ἐποχῆς του νὰ γνωρίσουν τὴν παύλεια θεολογία, ἀλλὰ ἰδιαίτερη ἔμφαση ἔδινε στὴν ὠφέλεια τῶν ἀπλῶν Χριστιανῶν.

Σὲ καμία περίπτωση, ὅμως, δὲν ἤθελε νὰ ἀφήσει τοὺς ἐλλογίμους ἀναγνώστες του παραπονεμένους, γι' αὐτό, τὸ μεταφραστικό-ἐρμηνευτικὸ του ἔργο ἀπευθύνεται πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, πρὸς οἰκοδομὴ τῆς Ἐκκλησίας: «Κοντὰ δὲ εἰς τὴν μετάφρασιν, ὅπου διὰ τοὺς ἀπλοϊκοὺς ἀδελφούς μου ἐφιλο- πύνησα καὶ σημειώσεις πολλὰς φιλολογικὰς διὰ τοὺς ἐλλογίμους τοῦ Γένους μου προσέθηκα καὶ μάλιστα διὰ τοὺς ἀρχαρίους ἱεροκλήρυκας, ἵνα δώσω ὕλην εἰς αὐτοὺς νὰ διδάσκουν τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ, ἀγκαλὰ καὶ ἐγὼ ἔχω προηγουμέ-

123. Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, Ἐρμηνεία εἰς τὰς ἰδ' ἐπιστολάς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, τόμ. Α', σελ. 36.

νον σκοπόν τὸ νὰ ὠφελῶ τοὺς ἀπλοὺς ἀδελφούς μου μὲ τὰ εὐτελῆ καὶ ἀπλά μου πονημάτια: (Οὐ γὰρ διὰ τὰ πετεινὰ ἐγὼ ὁμαλύνω τὰς ὁδοὺς καὶ καθαρίζω τοὺς δρόμους ἀπὸ τοὺς λίθους καὶ τὰς ἀκάνθας καὶ τὰ ἄλλα προσκόμματα, κατὰ τὸν εἰπόντα, ἦτοι ὄχι διὰ τοὺς σπουδαίους καὶ μουσοτρόφους ἐγὼ φιλοπονῶ, ἃ φιλοπονῶ: αὐτοὶ γὰρ ἔχουν εἰς διάβασιν, τὸν ἀνώτατον ἀέρα καὶ τὸ περιέχον τοῦ ὑψηλοῦ στερεώματος, ἀλλὰ διὰ τὰ ἅπτερα ζῶα, ἦτοι διὰ τοὺς ἀμαθεῖς καὶ ἰδιώτας Χριστιανοὺς). Μὲ ὅλα ταῦτα ἐπόμενον ἔχω σκοπόν καὶ τὸ νὰ ὠφελῶ ἐν μέρει καὶ τοὺς ἐλλογίμους, εἴ τις ἐστι καὶ παρὰ τοῦ ἀμαθοῦς τοῖς πολυμαθέσιν ὠφέλεια. Ἐκτείνεται γὰρ καὶ μέχρι τούτων τὸ χρέος τῆς ἀδελφικῆς μου ἀγάπης καθότι “Ἐλλησί τε καὶ βαρβάρους, σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις ὀφειλέτης εἰμί» κατὰ τὸν ἀπόστολον (Ρωμ. 1,14)»¹²⁴.

Ὁ ἅγιος Νικόδημος ἐπισημαίνει πὼς οἱ ἐπιστολῆς τοῦ ἀποστόλου Παύλου δὲν εἶναι εὐκολονόητες, γιατί εἶναι γεμάτες ἀπὸ μία οὐράνια σοφία, πὺν τις καθιστοῦν στὴ γνώση πλατύτερες ἀπὸ τὴ θάλασσα καὶ βαθύτερες ἀπὸ τὸν ὠκεανό, σύμφωνα μὲ τοὺς συμβολικοὺς χαρακτηρισμοὺς τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου. Συνεχίζοντας τὴν ἐπιχειρηματολογία του ὁ Ὅσιος Πατὴρ γιὰ τὰ ὑψηλὰ καὶ μεγάλα νοήματα τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου ὑπογραμμίζει πὼς ἀκόμη καὶ ὁ ἀπόστολος Πέτρος (Β΄ Πέτρ. 3, 15-16) τὰ ὀνομάζει *δυσνόητα*¹²⁵. Ἐπίσης, ἂν οἱ ἐπιστολῆς τοῦ Παύλου ἦσαν εὐκολες δὲν θὰ κατέβαλλε ὁ ἱερός Χρυσόστομος τόσους κόπους ἀσκοπῶς καὶ δὲν θὰ ἔχυνε τόσους ματωμένους ἰδρωῖτες, γιὰ νὰ ἐρμηνεύσει καὶ τρεῖς φορὲς νὰ ἀναθεωρήσει τὴν ἐρμηνευτικὴ του προσπάθεια: «Μὴ στοχασθῆτε, ἀδελφοί, ὅτι αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ οὐρανοβάμοнос Παύλου εἶναι εὐκολονόητοι καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἶναι χρεῖα συνεχῶς νὰ τὰς ἀναγινώσκετε. Κατὰ ἀλήθειαν αὐταὶ εἶναι γεμᾶται ἀπὸ μίαν σοφίαν οὐράνιον. Αὐταὶ εἶναι εἰς τὴν γνώσιν πλατύτεροι τῆς θαλάσσης καὶ βαθύτεροι τοῦ ὠκεανοῦ, καθὼς ἔλεγεν ὁ χρυσόρρειθος ποταμὸς τῆς Ἐκκλησίας: “Τίνι ἂν τις παραβάλλῃ τὰ τοῦ Παύλου ρήματα; θαλάσση ἢ ὠκεανῶ; ἀλλ’ οὐδὲν ἴσον: πολλῶ ταύτης δαυιλέστερα τὰ ρεύματα τὰ τούτου, καθαρότερα καὶ βαθύτερα” (Ὁμιλ. νε΄ εἰς τὰς Πράξεις). Αὐταὶ περιέχουν τόσα νοήματα ὑψηλὰ καὶ μεγάλα, ὥστε ὁποῦ ὄνο-

124. Ὅσιος Πατρὸς ἡμῶν ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Ἐρμηνεῖα εἰς τὰς ἰδ΄ ἐπιστολὰς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, τόμ. Α΄, σελ. 36-37.

125. Ἡ λέξις *δυσνόητα* σημαίνει τὸ βαθυστόχαστο κάποιων ἐννοιῶν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Σχόλια στὸ στίχο βλ. Β΄ Πέτρ. 3, 16, ΒΟΥΛΓΑΡΗ Χρ. Σπ., *Ἐπόμνημα εἰς τὴν Δευτέραν Καθολικὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου*, Θεσσαλονίκη 1980, σελ. 248.

μάζονται δυσνόητα ἕως καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸν κορυφαῖον τῶν ἀποστόλων Πέτρον, οὕτω λέγοντα: “καθὼς καὶ ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν ἀδελφὸς Παῦλος κατὰ τὴν αὐτῷ δοθεῖσαν σοφίαν ἔγραψεν ὑμῖν, ὡς καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἐπιστολαῖς λαλῶν ἐν αὐταῖς περὶ τούτων, ἐν οἷς ἐστὶ δυσνόητά τινα, ἃ οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀστήρικτοι στρεβλοῦσιν ὡς καὶ τὰς λοιπὰς γραφάς, πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀπώλειαν” (Β΄ Πέτρ. 3,15-16). Διατι ἂν ἦτον εὐκόλες οἱ τοῦ Παύλου ἐπιστολές, ὁ Χρυσόστομος πατὴρ δὲν ἤθελε καταβάλλῃ τόσους κόπους ματαίως καὶ νὰ χύσῃ τόσους αἱματωμένους ἰδρωτάς, διὰ νὰ τὰς ἐρμηνεύσῃ καὶ τρεῖς φορὲς νὰ ἐπιδιορθώσῃ, κατὰ τὸν Ἀνώνυμον, τὰς εἰς αὐτάς χρυσεπόνους αὐτοῦ ἐξηγήσεις. Ὁμοίως καὶ ὁ Θεοδώρητος καὶ ὁ Θεοφύλακτος καὶ οἱ λοιποὶ ἄλλοι»¹²⁶.

Πρέπει νὰ ὑπογραμμίσω ὅλως ἰδιαίτερος πῶς ἡ μεγάλη συμβολὴ τοῦ ἁγίου Νικοδήμου στὴν ἐρμηνεία τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀποστόλου Παύλου συνίσταται στὶς ὑποσημειώσεις οἱ ὁποῖες καταλαμβάνουν τὸ μισὸ καὶ πλέον ἀπὸ τὶς 1350 σελίδες τῶν τριῶν τόμων μεγάλου 4^{ου} σχήματος¹²⁷. Ἄν λάβει κανεὶς ὑπόψη ὅτι τὶς περισσότερες τὶς παραθέτει ἀπὸ μνήμης, μπορεῖ νὰ ἀντιληφθεῖ τὸ μέγεθος τῆς παιδείας, τῆς σοφίας καὶ τῆς πολυμαθείας τοῦ Ἁγιορείτη ἀσκητῆ. Πρόκειται γιὰ τὸν δημιουργὸ καὶ ἐκδότῃ ἐνὸς τέτοιου τεραστίου ἔργου, στὸ ὁποῖο ὁ ἴδιος πρόσφερε πολλὰ προσθήκας: ἐρμήνευσε, ἐπεξέτεινε, ἀνέλυσε καὶ ἀποσαφήνισε. Ἄν λάβουμε ὑπόψη ὅτι οἱ ἐρμηνεῖες τῶν Θεοφύλακτου, Οἰκουμενίου, Φωτίου καὶ Θεοδώρητου δὲν καταλαμβάνουν οὔτε τὸ τρίτο τῶν τριῶν τόμων τοῦ Ὁσίου, τότε διαπιστώνουμε πῶς δὲν ἦταν ἓνας ἀπλὸς συμπληρῆτης, οὔτε κἂν ἀπλὸς μεταφραστῆς, ὅπως αὐτοχαρακτηρίζεται γιὰ λόγους ταπεινώσεως. Ἦταν συντάκτης καὶ δημιουργὸς ἐνὸς τεράστιου νέου ἐρμηνευτικοῦ ἔργου. Ὅμως αὐτὸ πὺν ἐνδιέφερε τὸν ἅγιο Νικόδημο ἦταν μόνον ἡ κυκλοφορία τῶν ἔργων του πρὸς ὠφέλειαν τῶν πιστῶν Χριστιανῶν καὶ ἡ οἰκοδομὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὄχι ἡ προσωπικὴ του προβολὴ ὡς συγγραφέα. Αὐτὸ φαίνεται καθαρὰ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστους συνασκητὲς του κανεὶς δὲν γνώριζε ὅτι μεταξὺ τῶν ἄλλων σπουδαίων συγγραμμάτων πὺν εἶχε ἐκπονήσει περιλαμβανόταν καὶ τὸ τεράστιο ἔργο τῆς ἐρμηνείας τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀποστόλου Παύλου, τὸ ὁποῖο μάλιστα ἐκδόθηκε στὴ Βενετία δέκα χρόνια μετὰ τὴν κοίμησίν του (1809-1819).

126. Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Ἐρμηνεία εἰς τὰς ἰδ' ἐπιστολὰς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, τόμ. Α΄, σελ. 38.

127. Βλ. σχόλια ΜΟΝΑΧΟΥ ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΑΤΟΥ, *Ἁγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης*, σελ. 226.

Συμπεράσματα

Ἡ παρούσα μελέτη ἀποτελεῖ μία πρώτη προσέγγιση στήν ἐλληνική καί διεθνή βιβλιογραφία τοῦ θέματος τοῦ ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτη ὡς ἐρμηνευτῆ τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Ἀπό τήν ὅλη διαπραγμάτευση μποροῦμε νά ὀδηγηθοῦμε στά ἑξῆς συμπεράσματα:

1. Ὁ ἅγιος Νικοδήμος γεννήθηκε στή Νάξο τὸ 1749 καί ἐκοιμήθη στὸ Ἅγιον Ὄρος τὸ 1809. Μετὰ ἀπὸ μία προπαίδεια ἀπὸ τὸν ἱερέα τῆς ἐνορίας του εἶχε δάσκαλο τὸν ἀρχιμανδρίτη Χρῦσανθο Ἐσωχωρίτη τὸν Αἰτωλό, ἀδελφὸ τοῦ ἱερομάρτυρα Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ. Ὑστερα ἀπὸ τὴ Σχολὴ τῆς Νάξου, σὲ ἡλικία 16 χρονῶν, φοίτησε στήν Εὐαγγελικὴ Σχολὴ τῆς Σμύρνης, ὅπου εἶχε δάσκαλο τὸν Ἱερόθεο Δενδρινό, ὁ ὁποῖος τοῦ ζήτησε νά γίνει διάδοχός του. Ἐπειτα ἀπὸ τετραετῆ σπουδὴ ἀναγκάστηκε νά ἐπιστρέψει στή Νάξο, ὅπου παρέμεινε ὑπὸ τὴ φροντίδα καί προστασία τοῦ Μητροπολίτη Παροναξίας, Ἀνθιμου Βαρδῆ. Στὴν Ὑδρα (1770-73) γνωρίστηκε μὲ τοὺς διωκόμενους Ἀγιορείτες Κολλυβάδες ἱερομονάχους Γρηγόριο, Νήφωνα καί Ἀρσένιο. Ἀργότερα ἐπισκέφθηκε τὴν Ὑδρα, ὅπου γνώρισε τὸν Μακάριο Κορίνθου καί τὸν ἀσκητὴ Γέροντα Σίλβεστρο τὸν Καισαρέα. Οἱ συναντήσεις αὐτὲς καθόρισαν τὶς παραπέρα ἀποφάσεις καί ἐξελίξεις τῆς ζωῆς τοῦ νεαροῦ Νικολάου, ὅπως ἦταν τὸ κοσμικὸ ὄνομα τοῦ Νικοδήμου.

Μὲ θαυμαστὸ τρόπο τὸ 1775, σὲ ἡλικία 26 χρονῶν, βρίσκεται ἀπὸ τὴ Νάξο στὸ Ἅγιον Ὄρος, ὅπου κείρεται μοναχὸς στήν Ἱερὰ Μονὴ Διονυσίου. Στὶς Καρυὲς συναντιέται μὲ τὸν γνωστὸ Μητροπολίτη Μακάριο Κορίνθου καί ἀρχίζει τὸ τεράστιο συγγραφικὸ του ἔργο ξεκινώντας ἀπὸ τὴν *Φιλοκαλία*, τὸν *Εὐεργετινὸ*, τὸ *Περὶ τῆς θείας καί ἱερᾶς συνεχοῦς Μεταλήψεως*, κ.ἄ. Κατὰ τὸ 1794 ἐρμήνευσε σὲ ὄριμη ἡλικία τῶν 45 χρόνων τὶς ἰδ' ἐπιστολὰς τοῦ ἀποστόλου Παύλου, τὶς ζ' καθολικὰς ἐπιστολὰς, Πέτρου, Ἰακώβου, Ἰωάννη καί Ἰούδα, καθὼς ἐπίσης τὸ *Ψαλτήρι* τοῦ Εὐθυμίου Ζυγαβινοῦ. Ὡστόσο, τὸ ἔργο τοῦ Νικοδήμου δὲν ἀξιοποιήθηκε ὡς τὶς μέρες μας ἀπὸ τοὺς βιβλικοὺς θεολόγους.

2. Σκοπὸς τῆς μεταφράσεως τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀποστόλου Παύλου εἶναι νά ὠφεληθοῦν οἱ χριστιανοὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τῆς ἐρμηνείας τους. Ἡ μετάφραση τοῦ Νικοδήμου ἀπευθυνόταν τόσο πρὸς τοὺς ἀπλοϊκοὺς ἀνθρώπους ὅσο καί πρὸς τοὺς λογίους, καθὼς καί πρὸς τοὺς πατριάρχες καί ἀρχιεπισκόπους. Τὸ ἔργο αὐτὸ ἀπευθύνεται πρὸς κάθε ἡλικία καί γενικὰ πρὸς ὁλόκληρο τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων.

Προχωρώντας σε μία αξιολόγηση των ἐπιστολῶν θεωροῦσε ὁ ἅγιος Νικόδημος τὰ θεόπνευστα κείμενα τοῦ Ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν ἀσφαλεῖς βάσεις γιὰ τὴν πίστη τῶν χριστιανῶν καὶ θεμελιώδεις ἀρχές γιὰ τὴν κατὰ Χριστὸν εὐσέβεια. Πίστευε ὁ Ἀγιορείτης ἀσκητὴς πὼς οἱ ἐπιστολές περιελάμβαναν ὅλα τὰ στοιχεῖα ποὺ ἐξασφάλιζαν τὴν ὀρθόδοξη ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας, γιὰτὶ ἀποτελοῦν τὴν ἀκρίβεια τῆς ὑψηλῆς θεολογίας, τὴν ἀσφάλεια τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας καὶ τὴ σαφῆ διδασκαλία γιὰ τὴ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων. Τὶς θεωρεῖ κανόνα τῶν ὀρθῶν δογμάτων καὶ ἔλεγχο τῶν αἱρέσεων. Τὶς χαρακτηρίζει ὡς ταμειῖα τῶν διαφόρων χαρισμάτων τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τῶν μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας καὶ καταλήγει πὼς ὅλα τὰ δόγματα καὶ τὰ μυστήρια, ποὺ περιέχονται συνεπτυγμένα στὸ εὐαγγέλιο τοῦ Χριστοῦ, αὐτὰ περιλαμβάνονται ἀνεπτυγμένα στὶς ἐπιστολές τοῦ ἀποστόλου Παύλου.

3. Αὐθεντικὴ πηγὴ τοῦ ἁγίου Νικοδήμου εἶναι ὁ ἱερός Χρυσόστομος. Ὑποστηρίζει πὼς ὁ Χρυσορρήμων κινήθηκε ἀπὸ τὴ δύναμη τῆς θείας χάριτος καὶ τὸν φωτισμὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, γι' αὐτὸ εἶναι ὁ αὐθεντικὸς ἐρμηνευτὴς τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Ὁ ἴδιος ὁ Παῦλος, τονίζει ὁ Ὅσιος, παρευρισκόταν σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἐρμηνευτικῆς διαδικασίας, ψιθυρίζοντας στὸ δεξιὸ ἀπὸ τοῦ Χρυσοστόμου, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ μαθητὴς τοῦ Πρόκλος, ὁ ὁποῖος ἔβλεπε τὴ συγκεκριμένη ὄπτασία. Ἄλλες πηγές τοῦ Νικοδήμου, εἶναι ὁ Θεοδώρητος, ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός, ὁ Οἰκουμένιος, ὁ Μέγας Φώτιος καὶ ὁ Θεοφύλακτος Βουλγαρίας. Ὅλοι αὐτοὶ ἄντησαν ἀπὸ τὴν αὐθεντικὴ πηγὴ, ποὺ εἶναι ὁ ἱερός Χρυσόστομος.

Ὁ Ἀγιορείτης μοναχὸς θεωρεῖ πὼς ἡ ἐρμηνεία τοῦ Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, ἡ ὁποία στηρίζεται στὴν ἐρμηνεία τοῦ Χρυσοστόμου, ὑπερέχει τῶν ἄλλων, λόγῳ τῆς καθαρότητος τῶν νοημάτων τῆς καὶ ἔνεκα τῆς συντομίας τῆς. Ἐπειδὴ οἱ Χριστιανοὶ στεροῦνταν ἀπὸ τὴν ὠφέλεια τῆς ἀνάγνωσης τῆς ἐρμηνείας τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου μετέφρασε τὴν ἐρμηνεία τοῦ Θεοφύλακτου ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα σὲ ἀπλούστερο ἰδίωμα γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς του.

4. Οἱ ἐρμηνευτικὲς προϋποθέσεις τοῦ ἁγίου Νικοδήμου ἦταν ἡ καλὴ γνώση τοῦ βιβλικοῦ κειμένου καὶ οἱ ἐρμηνεῖες τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ ἀσχολήθηκαν μὲ τὶς σχετικὲς ἀναλύσεις καὶ τὴν ἐρμηνευτικὴ τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν. Ἐπίσης, ἡ βιωματικὴ καὶ μυστικὴ ἐμπειρία ἀποτελοῦν βασικὲς ἐρμηνευτικὲς προϋποθέσεις γιὰ τὸν Ἀγιορείτη ἀσκητὴ. Ὁ φωτισμὸς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἀπὸ τὴ χάρη καὶ τὴν ἐπιφοίτηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι ἡ προϋπόθεση γιὰ νὰ ὀδηγηθεῖ ὁ ἐρμηνευτὴς στὴ σωστὴ ἀνακάλυψη τοῦ μηνύμα-

τος τῆς σωτηρίας. Τέλος, ἡ βίωση τῶν θεοφανειῶν, κατὰ τὸν Ἅγιο Νικόδημο, ἡ κάθαρση τοῦ νοῦς καὶ ὁ φωτισμὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀποτελοῦν βασικὲς προϋποθέσεις γιὰ νὰ γίνει κάποιος αὐθεντικὸς ἐρμηνευτὴς τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ὅπως ὁ θεόπτης Μωϋσῆς. Ἔτσι, κατὰ τὸν Ὅσιο, μὲ ὁδηγὸ τὶς θεῖες Γραφές ὑπερβαίνεται ἡ κοσμικὴ καὶ ἐμπαθὴς ζωὴ, ἀνέρχεται ὁ ἐρμηνευτὴς στὸ ὄρος τὸ αἰσθητὸ καὶ νοητὸ τῆς θείας γνώσεως καὶ τῆς πνευματικῆς θεωρίας καὶ ἀξιῶνεται νὰ δεῖ τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι, ἡ ἀσκητικὴ καὶ νηπτικὴ πορεία ὁδηγεῖ στὴν ἐρμηνεία τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως, οἱ ὁποῖες κατευθύνουν πρὸς τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν καὶ στὴν ὁδὸ τῆς σωτηρίας.

Ὁ Ἄγιορείτης Μοναχὸς δὲν ἦταν ἓνας ἀπλὸς μεταφραστὴς, ἀλλὰ δημιουργὸς μίας ἐνδιαφέρουσας ἐρμηνείας, ἐμπλουτισμένης μὲ πλῆθος ὑποσημειώσεων, συμπληρωματικῶν παρατηρήσεων καὶ οὐσιαστικῶν παρεμβάσεων γιὰ τὴ διευκρίνιση τῶν νοημάτων τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου. Παρόλο ποὺ ὁ Νικόδημος δὲν ἔγραψε αὐτοτελεῖς ἐρμηνεῖες τῶν βιβλίων τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ὅμως ἐρμήνευσε τὴν ἐρμηνεία τοῦ Θεοφυλάκτου σὶς ἰδ' ἐπιστολὰς τοῦ Ἀποστόλου τῶν Ἑθνῶν. Μὲ προσθῆκες διεύρυνε τὰ κείμενα, ὅπου συνάντησε ἀσάφεια τῶν νοημάτων ἔκανε ἐρμηνευτικὰ σχόλια, καὶ μεταβολές, γιὰ νὰ διευκρινιστοῦν τὰ μηνύματα καὶ νὰ ἀποσαφηνιστοῦν τὰ νοήματα τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου. Δὲν πρόκειται γιὰ μίαν ἀπλὴν μετάφραση τῆς ἐρμηνείας τοῦ Θεοφυλάκτου σὶς ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου, ἀλλὰ μίαν νέα ἐρμηνευτικὴ προσπάθεια, ἡ ὁποία στόχευε στὴ διευκρίνιση τῶν νοημάτων τῶν ἐπιστολῶν σύμφωνα μὲ τὴ θεολογία τοῦ Νικοδήμου.